

Абісаль

зона ложа океану в інтервалі глибин від 2500 до 6000 м. Характеризується відносно слабкою рухливістю води, постійно низькою температурою (нижче 0 °C), відсутністю сонячного світла, специфічною фауною. Абісальні відклади представлені різноманітними мулами ...

Абісальна зона

найбільш глибока (понад 3 000 м) частина океану, відповідає ложу океану.

Абісальна рівнина

тип глибоководних рівнин, приурочених до котловин ложа океану й котловин окраїнних морів перехідної зони. За морфологічними ознаками поділяються на плоскі або субгоризонтальні та горбисті. Плоскі рівнини відрізняються винятковою рівнинністю, зумовленою ак ...

Абісальні відклади

сучасні й давні морські та океанічні осадки (переважно карбонатні й кременисті мули, червона глина), які акумулюються в абісальній (зоні глибин ложа океану від 2500 до 6000 м).

Абісальні пагорби

порівняно невисокі ізометричні підвищення, які ускладнюють поверхню океанічних котловин. Діаметр (біля підніжжя) становить від кількох метрів до кількох десятків, іноді - кількох сотень метрів, у деяких випадках - до 1000 м. Їх походження пов'язують із не ...

Абляція

зменшення маси льодовика за рахунок танення, випаровування та механічного руйнування.

Абразійна рівнина

сучасна рівнина абразійного походження, яка представляє собою абразійний підводний схил, чи бенч. Відомі також давні абразійні рівнини, занурені чи підняті над рівнем моря, які перетворилися в морські абразійні тераси. Геоморфологія: терміни й поняття ...

Абразія

процес руйнування гірських порід хвилями і течіями у береговій зоні моря, озера чи водосховища, процес механічного руйнування морських берегів хвилями й течіями.

Абсолютна вологість

кількість водяної пари у грамах, яка міститься в 1 куб. м повітря. Вимірюється у г/см куб.

Авлакоген

внутрішньоплатформена лінійна зона підвищеної тектонічної активності, що розсікає фундамент платформи вглиб до верхньої мантії, великий (до тисяч кілометрів завдовжки) грабено-подібний прогин у фундаменті давньої платформи, вивпунений осадками.

Агат

смуґаста відміна халцедону, використовується як виробне каміння.

Агломерат

пухкі скупчення необкатаного крупноуламкового матеріалу осадового або вулканічного походження (вулканічні туфи й туфобрекчії).

Агресивні підземні води

води, здатні руйнувати матеріал підземних конструкцій та комунікацій.

Агрогенна геоморфологія, агрогеоморфологія

напрямок прикладної геоморфології, який вивчає форми рельєфу та рельєфоутворюючі процеси, пов'язані із сільськогосподарським використанням території.

Адаптація

приспосовування будови, функцій та поведінки живих організмів до змінних умов існування.

Адвекція

в метеорології переміщення повітря у горизонтальному напрямі. Розрізняють А. повітряних мас в цілому, а також окремих компонентів чи властивостей повітря (водяної пари, атмосферного тиску тощо). Окремі атмосферні явища, зумовлені А., називають адвективним ...

Адвекція морських вод

переміщення вод Світового океану у горизонтальному та вертикальному напрямках. Спричинюється термогалінними та механічними факторами.

Адіабата

лінія, що зображує на графіку адіабатний процес. Геодезичний енциклопедичний словник /За редакцією Володимира Літинського. - Львів: ЄвроСвіт, 2001. - 668 с.

Адіабатичний процес

зміна стану деякого об'єму повітря, що відбувається без перенесення тепла через границю цього об'єму. Температурна, тиск і інші параметри даного об'єму при цьому змінюються лише за рахунок розширення або стискування згідно газовим законам. При стискуванні ...

Адіабатна оболонка

теплоізоляційна оболонка, що уне-можливілює будь-який теплообмін тіла з оточуючим середовищем.

Геодезичний енциклопедичний словник /За редакцією Володимира Літинського. - Львів: ЄвроСвіт, 2001. - 668 с.

Адіабатний процес

термодинамічний процес, що відбувається без теплообміну з навколишнім середовищем, тобто система не отримує теплоти ззовні й назовні її не віддає; це здійснюється за допомогою адіабатної оболонки. Геодезичний енциклопедичний словник /За редакцією Волод ...

Аерокліматологія

розділ кліматології, що вивчає кліматичні умови вільної атмосфери (як правило, до висоти 20-25 км).

Аерологія

розділ метеорології, що вивчає фізичні явища та процеси у вільній атмосфері (вище приземного шару) і розробляє методи їх дослідження.

Азональність

поширення певних природних явищ незалежно від зональних особливостей даної території. А. ландшафтів пов'язана з тектонічним розвитком Землі, нерівномірним розподілом на її поверхні суходолу і морів. Розташування відносно напрямків руху океанічних повітря ...

Айсберги

великі плаваючі брили льоду, що відкололись від льодовиків Арктики чи Антарктики.

Акантоди

вимерлі акулподібні риби з тілом, покритим твердою лускою. Перші справжні риби.

Акліматизація

приспособлення організмів до нових умов, в які вони потрапили природним шляхом або перенесені людиною з метою збагачення флори та фауни цінними видами. А. включає пристосування до кліматичних, фізико-хімічних і ґрунтових умов новог середовища та до нових бі ...

Акреція

нарошування первісного тіла Землі за рахунок приєднання частинок протопланетної хмари.

Активізація тектонічна

відновлення інтенсивних тектонічних рухів у межах стійких, раніше стабільних ділянок земної кори (на платформах, у древніх складчастих областях), що призводить до повторного формування контрастного гірського рельєфу; зазвичай супроводжується проявом магма ...

Актуалізм

1) метод пізнання історії планети, згідно з яким до розуміння минулого ідуть через вивчення сучасних процесів із врахуванням специфіки віддалених у часі фізико-географічних обстановок. 2) порівняльно-історичний метод дослідження в геології, згідно з як ...

Акумулятивна заплава

заплава із нормальною потужністю алювію (коли потужність відкладів не перевищує різницю висот між найглибшою ділянкою в річці і максимальним рівнем повені). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна С ...

Акумулятивна тераса

тераса, складена алювієм, морськими, озерними чи озерно-льодовиковими відкладами.

Акумулятивний берег

берег моря (озера), що формується під впливом процесів нагромадження морських чи озерних наносів.

Акумулятивний шельф

материкова відмілина, складена теригенним осадовим матеріалом. Найбільші акумулятивні шельфи формуються навпроти гирл великих річок і легкорозмивних берегів, особливо за умови повільного опускання дна (наприклад шельф біля гирла р. Міссісіпі). Геоморфо ...

Акумулятивні рівнини

рівнини, утворені в результаті накопичення товщ пухких відкладів. Поділяються за домінантним агентом акумуляції - ендегенним (вулканічні рівнини) або екзогенним (морські, алювіальні, озерні, льодовикові й ін.). Розрізняють також акумулятивні рівнини склад ...

Акумулятивні форми рельєфу

форми рельєфу, які утворюються в результаті нагромадження пухких геологічних відкладів внаслідок дії різних геоморфологічних чинників, вулканічних і гравітаційних процесів, а також господарської діяльності людини.

Акумуляція

нагромадження на суші чи на дні водного басейну осадків різного походження.

Алас

велика, часто безлісна плоскодонна улоговина, що утвориться в області розвитку багатолітніх мерзлих гірських порід у результаті вистоювання підземного льоду й осідання ґрунту, що відбуваються при потеплінні клімату.

Алевроліт

осадова зцементована гірська порода, що складається більш ніж на 50% з зерен алевролітової фракції (розмір 0,01-0,1 мм). Колір сірий, чорний, червоно-коричневий, зеленуватий; структура масивна, шарувата, іноді лінзовидна. Основні породоутворюючі мінерали ...

Алліти

1) продукти вивітрювання, які складаються переважно з гідро-окислів алюмінію; 2) глинисті породи, у яких уміст глинозему перевищує вміст кремнезему й окислів заліза. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / ...

Алокація

початкова стадія виділення міждержавного кордону, на якій відбувається політична домовленість про територіальне розмежування.

Альbedo

відношення кількості променистої енергії Сонця, відбитої від поверхні Землі, до кількості енергії, що падає на цю поверхню. В середньому А. З. становить 45%. Геодезичний енциклопедичний словник /За редакцією Володимира Літинського. - Львів: Євровіт, 2 ...

Альbedo Землі

величина, що вказує на відношення інтенсивності відбитої радіації до всієї променистої енергії Сонця, яка надходить на Землю. Розрізняють Альbedo інтегральне - для радіації у всьому діапазоні хвиль і спектральне - для окремих ділянок спектра.

Альпійська рослинність

сукупність рослинних угруповань (фітоценозів) в альпійському поясі гір. Представлена переважно низькотравними угрупованнями злаків, осок, шпалерних чагарників, мохів і лишайників та несформованими комплексами рослин на скелях і осипищах.

Альпійська складчастість

сукупність процесів складчастості, горотворення й гранітизації, які відбувалися протягом кайнозойської ери та відіграли головну роль у формуванні молодих складчастих гірських споруд Середземноморського й Тихоокеанського геосинклінальних поясів. Геоморф ...

Альпійська складчатість

наймолодша за геологічним віком і одна з найбільш тектонічно активних епох планетарних деформацій земної кори. Вперше проявилась після завершення епохи кimmerійської складчатості в крейдовому періоді і вважається незавершеною до нашого часу.

Альпійський рельєф

рельєф верхнього ярусу гір, притаманний ділянкам сучасних зледенінь або створений під час давніх. Для А.р. характерні чітка розчленованість, крутизна схилів, наявність гострих гребенів, розвиток типових льодовикових форм рельєфу (карів, трогів, цирків).

Альпійсько-гімалайська геосинклінальна область

сучасна геосинклінальна область, яка входить до складу Середземноморського геосинклінального поясу. Охоплює гірські споруди південної Європи (Піреней, Андалузькі, Альпи, Аппеніни, Карпати, гори Балканського п-ова та Кримські), півострова Мала Азія, а тако ...

Алювіальні відклади

відклади, що формуються постійними водними потоками (річками, струмками). Матеріал для А.в. утворюється внаслідок розмивання порід і знесення їх з поверхні басейну ріки. Переміщення його відбувається внаслідок турбулентного руху води; сортування і перевід ...

Алювіальні ґрунти

ґрунти, що утворюються в заплавах річок і яким властиве періодичне затоплення паводковими водами та відкладання на їх поверхні алювію.

Алювіальні рівнини

рівнини, які утворилися в результаті акумулятивної діяльності крупних річок. Найбільші за площею алювіальні рівнини виникають під час меандрування річок в областях тектонічних опускань (наприклад рівнини по долинах річок Ганг, Брахмапутра, Хуанхе). Гео ...

Алювій

відклади, які формуються постійними водними потоками в річкових долинах. Розрізняють алювій гірських і рівнинних річок, а за умовами відкладання - руслові, заплавні, старичні фації. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. ви ...

Амби

загальна назва плоских вершин Ефіопського нагір'я, які складені горизонтально залягаючими пластами гірських порід і розділені глибокими долинами.

Амоноідеї

вимерлий надряд головоногих молюсків з черепашкою, розділеною перегородками на камери. Ранній девон — пізня крейда.

Аналіз води

якісна та кількісна оцінка хімічного складу природних, стічних, технологічних та інших вод за сукупністю розчинених у воді газів, мінеральних та органічних речовин у молекулярному та йонному стані.

Ангарида

гіпотетичний материк, який існував у палеозої в північній Азії.

Андезит

вулканічна гірська порода, що утворюється при застиганні лави на земній поверхні або близько від неї. Колір сірий, чорний. Текстура масивна, рідше плитчаста. Структура порфірована. Основна маса складається з мікроскопічних кристалів плагіоклазів і вулкані ...

Антекліза

велике полого підняття в межах плит з неглибоким заляганням фундаменту й відносно тонким осадовим чохлам.

Антецедентна долина

долина, що виникає в результаті пропилювання річкою тектонічного підвищення (антиклінальної складки, блоку), яке повільно піднімається. Антецедентні долини мають вигляд глибоких наскрізних ущелин.

Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посі ...

Антигляціалізм

концепція, що заперечує існування давніх покривних зледенінь рівнин помірних та субарктичних широт та шельфів північних морів. Як систему поглядів її розробляв український вчений І.Г.Підоплічко.

Антикліза

платформна структура у вигляді пологого антиклінального підняття (декілька сотень кілометрів у поперечнику); у центральній частині платформний фундамент залягає на глибині до 1000 м, а на деяких ділянках може виходити на поверхню. Прикладом може слугувати ...

Антикліналь

складка, ядро якої складене більш давніми породами, ніж крила; повернута випуклістю вгору, складка шарів гірських порід, обернена опуклістю вгору, із давнішими відкладами в центральній частині (ядрі).

Антиклінальна долина

річкова долина, яка сформувалася вздовж опуклої частини антиклінальної складки. Пласти порід, які складають схили долини, нахилені в протилежні боки. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївн ...

Антиклінорій

велика складчаста структура антиклінальної будови, ускладнена дрібнішими складками, великий та складно побудований комплекс складок шарів земної кори. Характеризується загальним підняттям у центральній частині, часто наявністю ін'єкцій великих інтрузивних ...

Антициклон

область підвищеного тиску в атмосфері. Являє собою атмосферний вихор діаметром від кількох сотень до кількох тисяч кілометрів, що переміщується в Пн.півкулі за годинниковою стрілкою, у Пд.півкулі - проти годинникової стрілки. Ізобари в А. замкнуті, максим ...

Антракофітова флора

флора кам'яновугільного періоду, з якої сформувалися пласти кам'яного вугілля.

Антропоген

останній період кайнозойської ери, який настав після неогенового періоду і триває й досі. Має кілька назв, одна із яких - "четвертинний період" (від "четвертинні відклади"). Є найкоротшим серед усіх геологічних періодів. Існують розбіжності стосовно критер ...

Антропогенна геоморфологія

розділ геоморфології, який вивчає форми рельєфу, змінені чи створені діяльністю людини, а також роль антропогенних чинників і процесів у формуванні природних та природно-антропогенних форм рельєфу. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. пос ...

Антропогенний ландшафт

ландшафт, змінений діяльністю людини в процесі виконання нею соціально-економічних функцій з відповідною технологією природокористування. За ступенем змінюваності і характером впливу людини розрізняють змінені, порушені й перетворені ландшафти.

Антропогенний рельєф

(техногенний рельєф) — сукупність форм земної поверхні, змінених чи створених діяльністю людини.

Розрізняють рельєф, створений безпосереднім впливом людини (терасування й обваловування схилів під час меліорації, утворення насипів, ям, каналів, дамб під час ...

Антропогенні зміни ландшафтів

зміни природно-територіальних комплексів та їх компонентів, що спричиняються діяльністю людини.

Антропогенні процеси

процеси, зумовлені впливом людини та її господарської діяльності на природні компоненти (рельєф, клімат, рослинний і тваринний світ тощо).

Антропогенні форми рельєфу

нерівності земної поверхні, утворення або зміна яких пов'язана з діяльністю людини.

Антропогенові відклади

комплекс геологічних відкладів, що утворились протягом останнього, антропогенового періоду кайнозойської ери. Поширені майже повсюдно на суходолі та на дні морів, характеризуються різноманітним складом, невитриманістю за площею, відносно невеликою потужністю ...

Анхітерієва фауна

міоценова фауна лісових і саванних форм, в якій переважали предки сучасних коней (анхітеріїв), а також носороги, мастодонти, антилопи, свині, олені та ін.

Апвелінг

вертикальне переміщення глибинних вод у верхні шари океанів та морів. Виникає при згінних вітрах у прибережних районах, при розходженні течій або під дією течій, спрямованих від суходолу.

Аридний клімат

сухий клімат, який характеризується недостатнім зволоженням та великим випаровуванням при високій температурі повітря; клімат пустель та напівпустель.

Аридний клімат

клімат, у якому величина випаровуваності значно перевищує кількість атмосферних опадів за рік; характеризується безхмарністю, високим рівнем конденсації вологи, значними добовими коливаннями температур. Основним денудаційним процесом є механічне руйнування ...

Арктичне повітря

повітряні маси, які формуються у Північному полярному басейні та над північними частинами суходолу в Арктиці. За властивостями розрізняють А.п. континентальне і морське. Характеризується низькими температурами, невисокою вологоємністю та значною прозоріс ...

Арктичний геосинклінальний складчастий пояс

складчастий пояс, розміщений на півночі Північної Америки, Гренландії та Азії, простягаючись по периферії Північного Льодовитого океану. Межує зі структурами Північно-Американської, Сибірської давніх платформ та Урало-Монгольського геосинклінального поясу ...

Артезіанський басейн

сукупність водоносних горизонтів і комплексів, пов'язаних з від'ємними геологічними структурами, в яких рух підземних вод відбувається під гідростатичним тиском.

Артезіанські води

напірні підземні води, що приурочені до западин, синкліналей, кристалічних масивів, де розвинуті поруваті або тріщинуваті гірські породи. Найчастіше це зручні джерела водопостачання.

Архей

найдавніший відрізок часу формування земної кори, нижній з двох підрозділів криптозою (докембрію). Нижня геохронологічна межа А. - 3650 млн. років, верхня (з протерозоем) - 2600 млн. років.

Археоціати

тип одиничних і колоніальних морських тварин (ранній кембрій) із вапнистим скелетом кубко- або дископодібної форми.

Асиметрична долина

річкова долина, схили якої побудовані неоднаково: один крутий і короткий, другий спадистий і довгий, або один схил крутий, інший - східчастий (терасований).

Асиметрія рельєфу

невідповідність морфології та морфометрії протилежних схилів долин, пасом, хребтів та інших форм і сукупностей рельєфу.

Асиміляція

(від лат. assimilatio - злиття) - втягування однією етнічною спільністю іншої, як правило, більш великою та розвиненою. В результаті відбувається ніби розчинення менших народів у більших, що перебувають на вищому рівні соціально-економічного та культурного ...

Астеносфера

шар верхньої мантії, який підстеляє літосферу. Відносно пластичний, із зниженими швидкостями поширення поперечних сейсмічних коливань.

АстроBLEMA

замкнена округла западина земної поверхні, іноді обрамлена кільцевим валом, яка утворюється внаслідок ударної дії астероїдів чи метеоритів. Характеризується сильною роздробленістю та особливим метаморфізмом гірських порід дна кратера, часто похованого під ...

Аструктурний рельєф

рельєф, морфологія якого не має чіткого зв'язку з геологічною структурою.

Атлантичний геосинклінальний складчастий пояс

розміщений на півночі Європи, на сході Гренландії та Північної Америки (Шотландія - Скандинавія - Шпіцберген - Гренландія - північні Аппалачі). Складчасте горотворення відбувалося в силурі й на початку девону. У мезозої Атлантичний геосинклінальний пояс п ...

Атмосфера Землі

газова оболонка, що оточує Землю і обертається разом з нею під дією сили тяжіння. Маса А. складає 0,0001% від маси Землі. До складу А. входять азот (78%), кисень (21%), аргон, неон, гелій, криптон та деякі інші постійні компоненти. Серед змінних складових ...

Атмосферний тиск

тиск атмосфери на всі предмети, що в ній знаходяться, та на земну поверхню. Визначається вагою атм. стовпа, що простягається від певної точки до верхньої межі атмосфери. Вимірюють А.т. барометрами. На рівні моря А.т. становить 760 мм ртутного стовпчика (10 ...

Атмосферний фронт

перехідна зона між двома різними за фізичними властивостями повітряними масами що характеризується різкою зміною температури, вологості та атмосферного тиску. Ширина А.ф. від десятків до кількох сотень кілометрів, довжина - до тисячі кілометрів. Переміщують ...

Атмосферні аерозолі

дисперсні системи, що складаються з дрібних твердих або рідких частинок, завислих у газовому середовищі атмосфери. Поділяються на тумани (дисперсна фаза - рідина), дими (дисперсна фаза тверда) і пил (грубодисперсні). За механізмом утворення бувають диспер ...

Атмосферні опади

вода в рідкому або твердому стані (дощ, сніг, крупи, наземні гідрометеори тощо), що випадає з хмар або осаджується з повітря на земній поверхні і на предметах. Опади вимірюються товщиною шару води, що випала, у міліметрах. У середньому на земній кулі випа ...

Бабине літо

період сухої, сонячної й досить теплої погоди на початку, іноді в середині осені, тривалістю від декількох днів до декількох тижнів. У США називається "індіанським літом" ("indian summer").

Багаторічні коливання рівня води

Зміни рівня води, що характеризуються чергуванням груп років з низьким і високим його стоянням.

Багаторічні коливання стоку

зміни водності річок, що відбуваються протягом багаторічних періодів у межах сучасної кліматичної епохи.

Багаторічні циклічні коливання стоку

Зміни величин стоку, що характеризуються чергуванням груп маловодних і багатоводних років.

Базальт

виливна вулканічна гірська порода основного складу (із вмістом кремнезему до 53%). Міцна, стійка до вивітрювання. Колір темний, до чорного. Складається приблизно порівну з плагіоклазу, залізомагнізальних мінералів та вулканічного скла; значні домішки руд ...

Базальтова лава

лава базальтового й андезит-базальтового складу. Характерна для щитоподібних і тріщинних вулканів. Утворює лавові потоки й покриви.

Базальтова магма

глибинний силікатний розплав, який містить 45-55% кремнезему й збагачений магнієм, залізом, кальцієм. Характеризується низькою в'язкістю і, як наслідок, високою рухливістю. Під час охолодження на поверхні чи в приповерхневих шарах формує базальти, долерит ...

Базис акумуляції

рівень, вище від якого акумуляція матеріалу відбуватися не може.

Базис денудації

1) нижня межа прояву процесів денудації в певному місці; 2) підніжжя схилу; дно долини; 3) рівень водотоку або водойми, до якого можуть зміщуватися чи змиватися продукти вивітрювання зі схилів. До базису денудації приурочена зона акумуляції матеріалу, яки ...

Базис ерозії

рівень, до якого наближається поверхня водозбору в процесі розмиву водними потоками. Загальним Б.е. є рівень Світового океану, всі інші - місцеві (останні існують і на безстічних територіях). Базис ерозії - поверхня, на рівні якої водний потік втрачає шв ...

Базисна поверхня

геометричне місце ліній стоку (тальвегів) певного порядку.

Байкальська складчастість

сукупність тектонічних процесів, які проявилися в кінці протерозою - на початку кембрію та завершили геосинклінальний розвиток значних за площею ділянок у різних частинах світу. Області байкальської складчастості оконтурюють схід Східноєвропейської платфо ...

Байкальська складчатість

сукупність тектонічних процесів, що завершили наприкінці протерозою розвиток тогочасних геосинкліналей із утворенням гірських орографічних зон.

Байрак

суха балка, яка заростає широколистяним, переважно дубовим лісом. Назва поширена на Донбасі, Середньоруській і Приволзькій височинах.

Балка

форма рельєфу; являє собою ерозійну долину з пологими схилами і плескати́м днищем, без постійного водотоку. Схили задерновані, часто зарослі чагарником або лісом. Днище сухе, зволене або заболочене, рідше - з тимчасовим водотоком.

Банка

ділянка морського дна, глибини над якою значно менші, ніж навколишні. Можуть мати наносне, вулканічне, тектонічне, коралове та ін. походження (наприклад Ньюфаундлендська банка). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. н ...

Бар

підводна або надводна форма прибережно-морського рельєфу, що утворюється в результаті переміщення хвилями наносів у напрямі, перпендикулярному до загального напрямку берегової лінії. Являє собою вузьку, витягнуту вздовж узбережжя смугу завдовжки 100-400 км ...

Баранкоси

поздовжні заглиблення на схилах вулканів, утворені лінійною ерозією.

Баранячий лоб

горб, згладжений і відполірований льодовиком, з пологим схилом, оберненим в бік льодовика, та крутим — протилежним.

Баранячі лоби

округлі, скелясті бугри й пагорби висотою від декількох метрів до десятків метрів і довжиною до декількох сотень метрів або виступи схилів височин, оброблені льодовиком, що рухається.

Баричне поле

просторовий розподіл атмосферного тиску. До форм Б.п. належать замкнуті баричні системи - циклони і антициклони, та незамкнуті - гребені, улоговини і сідловини.

Баричний градієнт

показник, який характеризує зміни атмосферного тиску на одиницю віддалі; розрізняють горизонтальний Б.г., вертикальний Б.г. та баричний ступінь (висота, на яку потрібно опуститись чи піднятись від початкового рівня, щоб тиск змінився на 1гПа).

Бархан

серпоподібний піщаний пагорб з пологим навітреним і крутим підвітреним схилами.

Басейн річки (озера)

частина суходолу, з якого відбувається природний стік води у річку (річкову систему). Складається з поверхневого та підземного водозборів.

Басейн-індикатор

Малий водозбір, розташований в однакових фізико-географічних умовах із водозбором великої річки.

Басейнове регулювання стоку

Регулювання стоку води поверхнею, ґрунтами водозбору та річковою мережею в природних умовах.

Батиграфічна крива

сумарна крива розподілу позначок глибин на поверхні дна Світового океану.

Батиграфічна крива

Крива залежності площі водойми та її об'єму від рівня наповнення. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Батиметрія

1) положення дна морів та океанів щодо рівня океану; 2) вимірювання глибин морів і океанів за допомогою спеціальних приладів (лоту, ехолоту тощо). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна П ...

Батіальна зона

область океанічного дна, яка відповідає континентальному схилу з орієнтовними глибинами від 200...500 до 3000 м.

Батоліт

велике інтрузивне тіло (площею понад 200 кв. км), складене переважно гранітоїдами, часто залягає в ядрах антикліноріїв.

Безморозний період

період часу між багаторічними пересічними датами останнього заморозку навесні і першого восени.

Безповоротне водопостачання

витрати води у процесі її використання, що зумовлюють зменшення обсягу водних ресурсів і не повертаються у водний об'єкт.

Безрукавне гирло річки

Гирло річки, яка впадає до водойми чи моря одним руслом.

Безстічна область

частина суші, річки якої не мають стоку в Світовий океан. Найбільші Б .о. лежать у посушливих районах Азії та Африки (наприклад, Арало-Каспійська Б .о.).

Белемніти

вимерлі внутрішньочерепашкові головоногі молюски. Ранній карбон — еоцен.

Бентоніти

миліоподібні глинисті породи з явно вираженими колоїдними властивостями.

Бентос

сукупність організмів, що населяють дно морських та прісноводних водойм. Розрізняють бактеріобентос, фітобентос та зообентос.

Бера закон

положення, відповідно до якого ріки, що течуть у напрямку меридіана, у Північній півкулі зміщають русло вправо (підмивають правий берег), а в Південному – уліво (підмивають лівий берег).

Бергштрихи

перпендикулярні до горизонталей невеликі штрихи (рисочки), які вказують напрям зниження (падіння) схилу.

Берегова зона моря

смуга суходолу та прибережної частини морського дна, де під впливом гідрологічних, геоморфологічних, антропогенних та інших факторів формується сучасна берегова лінія. Основні складові Б.л. - берег, підводний схил, прибіжна зона.

Берегова лінія

лінія перетину горизонтальної водної поверхні моря або озера з поверхнею суходолу.

Берегові форми рельєфу

комплекс форм рельєфу на межі моря і суходолу, які сформувались внаслідок взаємодії літосфери, гідросфери та біосфери за сучасної участі антропогенного фактору.

Білки

гірські хребти й вершини в Сибіру, які піднімаються вище межі лісу й покриті снігом протягом усього або більшої частини року.

Біогенні відклади

відклади, які утворюються в результаті діяльності організмів. Морські й океанічні біогенні відклади представлені кременистими (радіолярієві та діатомові мули) і карбонатними (форамініферові й кокколітові мули) осадами та покривають близько 50% площі Світо ...

Біогеографія

наука про закономірності географічного поширення і розподіл на земній кулі біологічних організмів та їх угруповань, а також характер та історію формування флори і фауни.

Біогеоценоз

природна система, що складається з живих організмів, що утворюють біоценоз, і сукупності абіотичних (неживих), компонентів середовища їхнього перебування; всі складові частини зв'язані між собою обміном речовин й енергії.

Біокліматологія

вчення про вплив клімату на стан людини, тварин, рослин та біосфери в цілому.

Біологічна продуктивність водойм

здатність живих організмів відтворювати і нагромаджувати у водоймах органічну речовину.

Біологічне вивітрювання

процес руйнування й хімічних змін гірських порід у результаті життєдіяльності організмів та продуктів їх розкладання. За органічного вивітрювання відбувається механічне руйнування гірських порід кореннями рослин, порушення стійкості уже вивітрілого матеріа ...

Біомаса

загальна маса особин одного виду, групи видів або співтовариства в цілому, що припадає на одиницю площі або обсягу місцеперебування.

Біометеорологія

вчення про вплив фізичних та хімічних процесів, що відбуваються в атмосфері, на живі організми.

Біономічний аналіз

відтворення умов нагромадження осаdkів за комплексом знайдених в осадових породах викопних організмів; частина фаціального аналізу.

Біосфера

загальнопланетна оболонка, склад, будова і енергетика якої зумовлені минулою і сучасною діяльністю всієї сукупності живих організмів на Землі.

Біосферні заповідники

державні природні заповідники, які входять у міжнародну систему біосферних резерватів, що здійснюють глобальний екологічний моніторинг.

Біоценоз

складна багатовидова система спільно існуючих живих організмів, що населяють ділянку суші або водойми й, які характеризуються певними відносинами як між собою, так і з абіотичними (неживими) компонентами навколишнього середовища.

Біфуркація

поділ річки та її долини на дві гілки, які нижче за течією не зливаються й утворюють самостійні гірла.

Найчастіше виникає в результаті розмиву нечітко виражених вододілів. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. з ...

Бічна (бокова) ерозія

підмивання річкою схилів долини, що призводить до її розширення, утворення звивин (меандр) і міграції русла.

Блискавка

електричний розряд між хмарами або між хмарами та землею поверхнею, який виникає внаслідок формування в атмосфері електричного поля високої напруженості. Розрізняють Б. лінійну, плоску, чоткову та кулясту.

Блок земної кори

тектонічно стабільна чи рухома ділянка земної кори, яка обмежена розривами. За розмірами значно менша, ніж літосферна плита.

Блукаючі меандри, вільні меандри

різновид вторинних меандр. Утворюються самим водним потоком під час його переміщення у виробленому днищі річкової долини серед пухких алювіальних осаdkів. Причиною виникнення вільних меандр є турбуленція водного потоку в руслі, що призводить до сильнішого ...

Блюдця степові

пологі, замкнуті безстічні зниження округлої або овальної форми діаметром від 10-15 до сотень метрів, завглибшки від 1-1,5 до 3-4 м. Поширені на площах залягання лесів, лесових легких суглинків та супісків, у підосві яких немає слабоводопроникних порід. С ...

Бокове виверження

виверження лави із тріщин на схилі чи біля вулканічного конуса. Зазвичай утворює на схилах паразитичні конуси (наприклад вулкани Етна, Ключевська Сопка).

Болотна система

сукупність окремих боліт та болотних масивів, що являють собою певну цілісність завдяки існуючим між ними зв'язкам, зокрема гідрологічним.

Болотний масив

Частина земної поверхні, на якій розташовано болото, межі якої являють собою замкнений контур. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Болотний мікроландшафт

Частина болотного масиву, однорідна за характером рослинності, мікрорельєфу поверхні та фізичними якостями діяльного шару болота. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Болотні відклади

відклади мінерального та органічного походження, що накопичуються в болотах. До Б.в. належать торфові відклади, болотні ґрунти, відклади мулу і сапропелю.

Болотні ґрунти

група ґрунтів, що формуються в умовах перезволоження поверхневими чи ґрунтовими водами під специфічною вологолюбною рослинністю, внаслідок заростання та заторфовування водойм.

Болото

ділянка земної поверхні з надмірним зволоженням, на якій зростає специфічна вологолюбна рослинність, розвивається специфічний тип ґрунтоутворення і, як правило, накопичується торф. Виникають Б. внаслідок заболочування як водойм, так і суходолу. За характер ...

Болотознавство

галузь науки, що вивчає болота, особливості їхнього утворення, поширення, розвиток та використання.

Борова тераса

найнижча і наймолодша за геологічним віком надзаплавна річкова тераса.

Ботанічна географія

наука про закономірності поширення та розподілу елементів рослинного світу на земній кулі у просторовому та часовому аспектах.

Брахіскладки

складки овальної форми із співвідношенням довжини до ширини не більше 3:1.

Бриз

вітер на берегах морів та великих внутрішніх водойм, що змінює напрям протягом доби. Вдень Б. дме з моря на суходіл, вночі - з суходолу на море. Виникають Б. у теплий період року переважно при антициклонічній погоді внаслідок різниці температури повітря н ...

Брилові (скидові) гори

гори, рельєф яких зумовлений, переважно, диференційованими рухами окремих брил земної кори, роздробленої розломами. Утворюються при повторному орогенезі на ділянках літосфери, які втратили пластичність. Брилові гори характеризуються масивністю, крутими сх ...

Бронтотерієва фауна

еоцен-олігоценова фауна заболочених низовин, болотистих лісів тощо (бронтотерії, амінодonti, тапіро-подібні, свиноподібні, халікотерії та ін.)

Буре вугілля

викопне вугілля низького ступеня вуглефікації, перехідна форма від торфу до кам'яного вугілля.

Буроземи

бурі лісові ґрунти, тип ґрунів, що характеризуються промивним чи періодично промивним водним режимом, забарвленням профілю від жовтуватого-палевого до бурого і грудкуватою та горіхуватою структурою.

Бухта

невелика затока океану, моря, озера, що глибоко вдається в суходіл і відокремлюється від основної водойми мисами або островами. Розрізняють Б. зовнішні і внутрішні. Б. захищені від вітрового хвилювання, тому їх часто використовують як зручні стоянки для с ...

Бюлетень погоди

періодичне видання з відомостями про синоптичне положення і стан погоди, а також з прогнозами погоди.

Ваді

ерозійні долини тимчасових (часто зливових) потоків з крутими схилами. Зустрічаються в пустелях.

Вал

довгий (сотні кілометрів), більш-менш пологий антиклінальний згин шарів осадового чохла платформ, який досить часто складається із дрібніших куполоподібних чи овальних піднять (наприклад Оксько-Цнинський вал Східноєвропейської платформи). Деякі з валів на ...

Валун

великий відшліфований уламок гірської породи діаметром 10 сантиметрів і більше. За походженням валуни поділяють на льодовикові, делювіальні, пролювіальні й алювіальні.

Вапняки

осадові гірські породи, які складаються головним чином з кальциту, за походженням бувають хемогенні та біогенні. Високоякісні вапняки з незначним вмістом кремнезему та оксиду магнію називають флюсовими і використовують як сировину в металургії; органогенні ...

Венд

підрозділ стратигарфічної шкали докембрію, частина верхнього протерозою.

Вертикальна структура

геологічна структура із розміщенням пластів гірських порід під кутом, близьким до прямого. Якщо при цьому простежується чітке чергування різних за стійкістю шарів гірських порід, то на земній поверхні формується система паралельних гряд і знижень, що їх р ...

Вертикальне розчленування рельєфу

відношення різниці найвищої та найнижчої абсолютних висот до плікової площі (зазвичай 1 км кв.).

Виражається в м/км кв. В Україні найбільші показники вертикального розчленування рівнинно-платформних областей характерні для Подільської височини (150-199 м/ ...

Вертикальні тектонічні рухи

переміщення земної кори вгору й униз відносно мантиї Землі та її ядра.

Верховина

назва полого-хвилястих низькогірно-увалистих малолісистих місцевостей в Українських Карпатах.

Верховодка

найближчий до поверхні горизонт безнапірних підземних вод, перервний у часі та просторі.

Вершина

відносно підвищена чи ізольована частина гірського хребта, пасма, гори, горба.

Вершинна поверхня

елемент вертикальної структури рельєфу, що являє собою уявну поверхню, яка лежить на лініях вододілів певних порядків.

Вершинні (верхові) яри

яри, що зароджуються у верхів'ях існуючих ярів чи балок, котрі тимчасово припинили ріст.

Вибухове виверження

виверження вулканів у результаті вибухів магматичних газів. Супроводжується викидами із жерла вулкана великих мас пухких продуктів (попелу, бомб, брил). Такий тип виверження спостерігався у вулканів Кракатау (1883), Бандай (1888) та ін. Геоморфологія: ...

Висота січення рельєфу

різниця висот між двома сусідніми горизонталями на топографічній карті.

Височина

рівнинна ділянка земної поверхні, яка припіднята над навколишньою територією та має абсолютні висоти 200-500 м; протиставляється низовині (наприклад Валдайська, Придніпровська, Приволзька, Подільська височини).

Висунута дельта

дельта, яка виступає за межі берега у відкриту водойму. Утворюється у випадку, коли річка має потужний твердий стік, а її гирло розміщене на відкритому узбережжі (дельти Волги, Нігеру, Міссісіпі). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. пос ...

Висхідний розвиток рельєфу

стадія розвитку рельєфу в умовах переважання ефекту тектонічного підняття над ефектом сукупної дії чинників денудації. Характеризується інтенсивним урізанням річок, збільшенням абсолютної та відносної висот і крутості схилів. Геоморфологія: терміни й п ...

Витік

місце, з якого з'являється постійне русло річкового потоку. Витоком може бути стік із озера або потічок, що витікає з джерела, льодовика, болота.

Витрата води

Об'єм води, що протікає через живий переріз води водотоку за одиницю часу.

Витрата наносів

Кількість наносів, що переміщується через живий переріз потоку за одиницю часу.

Витязівський тип перехідної зони

тип перехідної зони, для якого характерна наявність порівняно неглибокого жолоба й відсутність острівної дуги. До цього типу належить область глибоководного жолоба Витязь і прилегла частина Північнофіджійської котловини в Тихому океані. Тут порівняно слаб ...

Від'ємні форми рельєфу

нерівності земної поверхні, заглиблені відносно деякого субгоризонтального рівня. Наприклад, яр на терасі річки. Тераса річки - субгоризонтальна акумулятивна поверхня, яр - від'ємна форма рельєфу. У планетарному масштабі за субгоризонтальний рівень прийма ...

Відкриті форми рельєфу

геоморфологічні утворення, передня частина яких з'єднується (є відкритою) з іншими формами рельєфу. Наприклад, яр виходить на заплаву. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловська; з ...

Відносна вологість повітря

співвідношення фактичного вмісту водяної пари в повітрі до тієї кількості, яка необхідна за тієї ж температури для насичення повітря, виражене у відсотках.

Відносний вік гірських порід

вік, за яким роблять висновки лише про відносну послідовність геологічних подій та відкладів, а не про їх абсолютний час перебігу чи утворення.

Вік рельєфу

час, який минув із моменту утворення певного рельєфу чи його окремих форм. Розрізняють вік морфологічний, тобто стадію розвитку в межах одного циклу, і вік геологічний - час утворення рельєфу в певний проміжок часу геологічної історії Землі; вираж ...

Віргация

розходження декількох гірських ланцюгів від центрального вузла.

Вітрові течії

течії, що виникають під впливом сили тертя вітру об водну поверхню. Вітрові течії називають також дрейфовими, якщо їх спричиняє вітер, сталий за напрямом і часом (напр., північна пасатна течія, течія західних вітрів тощо).

Внутрішньоводний лід

Скупчення первинних льодяних кристалів, утворюваних у товщі води та на дні водного об'єкта.

Води суші

води, що зосереджені в ріках, озерах, водосховищах, болотах, льодовиках, в ґрунтах, в гірських породах. Запаси підземних вод переважають об'єм води які зосереджені у поверхневих водотоках і водоймищах. Води суші складаються в основному із прісної води, ра ...

Водний баланс

Співвідношення надходження та витрати води з урахуванням зміни її запасів протягом певного проміжку часу для певного об'єкта. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Водний кадастр

Зведення даних по кількісних і якісних показниках водних ресурсів та їх використанню, складене в регіональному, басейновому, державному плані. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Водний переріз

поперечний переріз водотоку. Виділяють живий водний переріз – частина де швидкість течії більша від межі чутливості приладів, і мертвий простір – частина, де швидкість течії менша від межі чутливості приладів.

Водний режим

Зміна в часі рівнів, витрат і об'ємів води у водних об'єктах чи ґрунтах

Воднобалансова станція

Гідрометеорологічна станція, що виконує комплексні спостереження за складниками водного балансу водозборів і чинниками, які зумовлюють їх зміни. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Воднобалансовий майданчик

Ділянка схилу, що обмежена від довколишньої території водонепроникною стінкою, заглибленою до водоупору, та обладнана для вимірювання поверхневого і підземного стоку. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 19 ...

Вододіл

1) це межа між суміжними водозборами. 2) лінія на земній поверхні між двома сусідніми водотоками чи їхніми системами (басейнами річок, океанів). У гірських країнах зазвичай добре виражена в рельєфі, збігаючись з лінією гребеня хребта. На рівнинах водод ...

Вододільний хребет

гірський хребет, який слугує вододілом двох чи трьох великих річкових басейнів.

Водозабірна площа

територія, з якої в дану ріку чи річкову систему стікають поверхневі чи підземні води.

Водозбір

Частина зомної поверхні та товща ґрунтів і гірських порід, звідки вода надходить до водного об'єкта.

Водозбірна напівлія

від'ємна порожниста форма рельєфу у вигляді напівконуса, оберненого вершиною вниз. Розміщується у верхній частині тимчасового чи постійного водотоку на схилі гірської долини. Стінки водозбірної напівліяки прорізані ерозійними борознами та вимоїнами, по як ...

Водозбірний басейн

територія, з якої в дану ріку чи річкову систему стікають поверхневі чи підземні води.

Водойма

Водний об'єкт у заглибині на суші, для якого характерним є уповільнене переміщення води або повна його відсутність.

Водоносний горизонт

пласт гірської (чи материнської) породи, в якому вода фільтрується в порах або тріщинах під дією сили тяжіння чи гідростатичного тиску. У місцях виходу водоносного горизонту на денну поверхню утворюються джерела та ін.

Водоносність річки

Кількість води, яка протікає в річці в середньому за рік.

Водопілля

фаза водного режиму річки в період весняного сніготанення, що характеризується високою водністю. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Водопроникність гірських порід

здатність гірських порід поглинати дощові й талі води. Породи, що вбирають поверхневий стік, сприяють швидкому його перетворенню на підземний, зумовлюючи таким чином розвиток зсувних, карстових або суфозійних процесів. І навпаки, щільні глинисті породи, я ...

Водоспад

падіння води в руслі ріки на місці крутого уступу в руслі. Вода може падати по декількох уступах, утворюючи серію водоспадів. Безперервно руйнуючись, особливо при основі, уступ відступає вгору по течії ріки.

Водосховище

Штучна водойма, створена водопідпорною спорудою на водотоці для зберігання води та регулювання стоку.

Водотік

Водний об'єкт, для якого характерним є переміщення води у напрямку нахилу по заглибині на земній поверхні. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Воклюзи

джерела в карстових областях, що являють собою вихід на денну поверхню підземної річки, відзначаються потужною і постійною витратою води.

Вологомісткість ґрунту

Кількісна характеристика здатності ґрунту утримувати вологу. Найменша вологомісткість ґрунту - кількість води, яка міцно утримується в ґрунті після випаровування. Повна вологомісткість ґрунту - це кількість води, яку може вміщувати ґрунт за умови по ...

Бордерленд

1) гіпотетична область підняття, яка розвивається одночасно із сусідньою геосинклінальною й постачає основну масу уламкового матеріалу в геосинклінальні прогини; 2) роздроблені ділянки підводної окраїни материків, рельєф яких (чіткі обриси горстів та грабен ...

Врізані меандри

різновид вторинних меандр. Утворюються на місці вільних меандр внаслідок інтенсивної глибинної ерозії на етапі активних висхідних тектонічних рухів, що охоплюють водозбір загалом або тільки його частину. Під час стабілізації базису ерозії звивини постійно ...

Вторинні меандри

звивини, які утворюються в межах первинного днища річкової долини внаслідок особливостей динаміки самого водного потоку.

Вуглефікація

сукупність процесів перетворення торфу в кам'яне вугілля.

Вулкан

геологічне утворення, переважно у вигляді конусоподібної гори з кратером на вершині, через який здійснюється виверження гарячих газів, водяної пари, попелу, уламків гірських порід та лави. Вулкани класифікують за характером діяльності - діючі, сплячі, зга ...

Вулкан типу Везувію

вулкан, зовнішня частина якого являє собою древню кальдеру, у середині якої піднімається молодий діючий конус. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловська; за ред. проф. І.П. Коваль ...

Вулкан типу Вулкано

вулкан, утворений виливами в'язкої (переважно кислої) лави. Із твердих продуктів виверження переважає попіл. Виверження супроводжується частими й потужними вибухами. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / ...

Вулкан типу Етни

подвійний вулкан, на зовнішніх схилах якого зосереджено багато другорядних "паразитичних" конусів.

Вулкан типу Стромболі

вулкан, утворений рідкою (але менш рідкою, ніж вулкани гавайського типу) лавою. Потоки лави зазвичай невеликі. Конус вулкана складений переважно пірокластичним матеріалом.

Вулканізм

сукупність процесів і явищ, пов'язаних з переміщенням магматичних мас із глибин Землі на її поверхню.

Вулканізм підводний

прояв вулканічної діяльності під водою. На значних глибинах через гідростатичний тиск виверження зазвичай непомітні; у неглибоких місцях виверження можуть супроводжуватися викидами великої кількості пари, газів із дрібними уламками лави. Іноді в результат ...

Вулканізм, ефузивний магматизм

сукупність явищ, пов'язаних із переміщенням магми в земній корі з наступним її виливом на денну поверхню. Типовим вираженням вулканізму на земній поверхні є вулкани, на глибині - утворення інтрузій і зміни вміщуючих порід унаслідок дії високої температури ...

Вулканічна бомба

грудка лави в рідкому чи пластичному стані, яка під час польоту й застигання в повітрі набуває специфічної форми. Довжина вулканічних бомб коливається від перших сантиметрів до кількох метрів. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. д ...

Вулканічна структура

форма залягання магматичних гірських порід та пірокластичного матеріалу, які утворилися на земній поверхні внаслідок вулканічного виверження. Вулканічні структури залежать від складу й форми вулканічних вивержень. У результаті тріщинного виверження із пер ...

Вулканічне виверження

період діяльності вулкана, коли він викидає на земну поверхню розпечені або гарячі тверді, рідкі й газоподібні вулканічні продукти та виливає лаву. Вулканічні виверження можуть бути тривалими (протягом декількох років) і короткочасними (вимірюються година ...

Вулканічне плато

обширна підвищена рівнина, утворена в результаті виливу на земну поверхню величезних мас лави, які заповнили нерівності попереднього рельєфу (наприклад Колумбійське плато). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. ...

Вулканічний канал

вертикальний канал у середині вулкана, по якому магма піднімається до жерла.

Вулканічний конус

вулканічна споруда у вигляді конуса зі зрізаною вершиною. Найчастіше утворюється внаслідок експлозивного вулканічного процесу шляхом накопичення продуктів вивержень (попелу, піску, лапілі, бомб) навколо жерла. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар ...

Вулканічний купол

найпростіший тип акумулятивних вулканічних споруд зі стрімкими схилами різної висоти. Утворюється за участі в'язкої малорухомої лави кислого складу, яка поступово витісняється на поверхню. Внаслідок значної в'язкості та нездатності швидко розтікатися вона ...

Вулканічний обеліск

вулканічне утворення загостреної форми, яке виникло внаслідок витискування із жерла вулкана в'язкої, зазвичай кислої лави (наприклад вулкан Монтань-Пеле на о. Мартиніка). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. за ...

Вулканічний осередок (вогнище)

ізолювана камера чи резервуар магми в земній корі й верхній мантії Землі, звідки здійснюється живлення вулкана. Глибинні вулканічні осередки розміщуються на глибинах 50-70 км. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. на ...

Вулканічний пил

найтонший пірокластичний матеріал, викинутий вулканом під час виверження та рознесений повітряними потоками на значні відстані. Наприклад, під час виверження вулкана Кракатау (Індонезія) у 1883 р. найдрібніші вулканічні пилинки облетіли навколо Землі майж ...

Вулканічний попіл

продукт подрібнення й розпилення вулканічними вибухами рідких чи твердих лав. Складається з часточок пилу чи піску діаметром до 2 мм. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловська; за ...

Вулканічний пояс

лінійно витягнута зона на земній поверхні протяжністю до декількох тисяч кілометрів, яка характеризується розвитком вулканізму. Приурочений до молодих складчастих областей, крупних розломів тектонічно активних областей (наприклад Тихоокеанський вулканічний ...

Вулканічний туф

щільна гірська порода, яка утворюється з вулканічного попелу, піску, лапілі, бомб, уламків із домішками порід невулканічного походження шляхом їх цементації. За складом розрізняють ліпаритові, дацитові, андезитові, базальтові та інші вулканічні туфи. Г ...

Вулканічний шлак

пористі шматки лави, викинуті з кратера вулкана під час вибухів, чи застигли в лавових потоках, насичених газами.

Вулканічні гази

гази, які виділяються вулканами під час виверження (еруптивні) і в період його спокійної діяльності (фумарольні). У їхньому складі виявлено випари H₂O, H₂, HCl, HF, H₂S, CO, CO₂ та ін. Утворюються з магматичних газів, із газів, що вивільняються внаслідок ...

Вулканічні острови

острови, які виникли у результаті вулканічної діяльності на дні моря (наприклад Гавайські, Вознесіння).

Вулканокластичний матеріал

пірокластичний матеріал, пірокласти, тефра - уламки мінералів, гірських порід і вулканічного скла, які утворюються під час вулканічних вивержень унаслідок вибухів. За величиною розрізняють такі пірокласти: вулканічні бомби (діаметр уламків від 3 см до 6 м ...

Вулканологія

наука, яка вивчає процеси й причини утворення вулканів, їхній розвиток, зміни характеру діяльності, будову та склад продуктів виверження, а також закономірності розміщення вулканів на поверхні Землі.

Гайоти

ізолювані плосковершинні вулканічні підводні гори. Вважають, що вирівнювання вершин зумовлено древньою абразією чи субаеральною денудацією. Поширені головним чином у Тихому океані. Вершини гайотів розміщені на глибинах від 200 до 2000 м. Геоморфологія ...

Галерейні ліси

розташовані вузькими смугами уздовж рік, що течуть серед безлісних просторів у посушливих областях саван і пустель.

Гальміроліз

це процес підводного вивітрювання.

Гамади

кам'янисті, щебінчасті пустелі у Східній Африці, Центральній Азії.

Гаф

лагуна в гирлі ріки південного узбережжя ріки (типу Чорноморського лиману), відділена від моря островами або вузькими пісковими косами. Гафи утворюються внаслідок дії прибережної течії і морського припливу.

Гейзер

джерело гарячої води з температурою 80... 100 °C в областях з вулканічною діяльністю. Періодично викидає пару і воду.

Генезис рельєфу

походження форм рельєфу земної поверхні. Під час з'ясування генезису рельєфу досліджують не окремі його форми, а комплекс форм, що мають спільне походження й закономірно складають поверхню певної території - генетичний тип рельєфу. Залежно від дом ...

Генерація рельєфу

комплекс форм рельєфу різного походження, які виникли під час одного й того ж етапу його розвитку й утворюють, так би мовити, одне покоління. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павлов ...

Генетичний тип рельєфу

комплекс форм рельєфу, що мають спільне походження, подібну будову й закономірно повторюються на певній території.

Генетичні горизонти

взаємообумовлена ґрунтоутворюючим процесом послідовна система ґрунтових горизонтів, що розрізняються за морфологічними ознаками (кольором, структурою, гранулометричним складом, ступенем ущільнення, новоутвореннями і включеннями), складом й властивостями, ...

Генетично однорідні поверхні

ділянки земної поверхні, які характеризуються однорідністю походження та зовнішнього вигляду рельєфу. При цьому ступінь генетичної однорідності може бути різним залежно від ступеня узагальнення генетичних показників. Наприклад, поверхня морського походження ...

Географічний цикл, цикл ерозії, геоморфологічний цикл

учення про географічні цикли американського ученого В. Дейвіса про хід послідовних змін рельєфу певної ділянки земної поверхні, починаючи від стадії тектонічного підняття над рівнем Світового океану, наступної денудації, яка протікає під впливом домінуючо ...

Географія ґрунтів

область ґрунтознавства, що вивчає загальні закономірності розподілу ґрунтів, а також ґрунтовий покрив окремих регіонів і планети в цілому (педосферу).

Геоєкологія

розділ екології (з іншої точки зору - географії), що досліджує екосистеми (геосистеми) високих ієрархічних рівнів — до біосфери включно. Словник-довідник з економічної географії. 9-10 класи / Т.В.Буличева, К.О.Буткалюк, Т.А.Гринюк та ін. За наук. ред. ...

Геоїд

геометрична фігура Землі, яку утворює поверхня Світового океану умовно продовжена під континентами.

Геокріологія

наука про мерзлі ґрунти й гірські породи, процесах їхнього утворення, історію розвитку й умови існування, а також явища, пов'язані із процесами промерзання, відтавання й перетворення мерзлих товщ.

Геологічна будова

сукупність ознак, що відображають розміщення в плані та в профілі (по літералі й вертикалі) певних мас гірських порід, утворених у різні часи.

Геологічна карта

карта, на якій умовними знаками та кольором показані виходи на денну поверхню гірських порід різного складу та віку.

Геологічна структура

1) геологічна будова певної ділянки земної кори; 2) форма залягання гірських порід; 3) сукупність тектонічних форм певної ділянки земної кори, яка визначає особливості її геологічної будови (наприклад пластові, складчасті, розривні, вулканічні, змішані ст ...

Геологічне середовище

геодинамічно активна тверда, рідка й газоподібна частина літосфери, яка знаходиться під безпосереднім впливом техногенної діяльності людини.

Геологічні опади

продукти геологічних процесів, що відкладаються на поверхні Землі – в континентальних умовах або на дні водних басейнів. Формуються в результаті осідання уламкового матеріалу, випадання з розчинів різних речовин, накопичення продуктів життєдіяльності орга ...

Геоморфологічне знімання

безпосередні польові спостереження за формами рельєфу, які необхідні для створення геоморфологічної карти.

Геоморфологічне районування

виділення ділянок земної поверхні, які характеризуються відносною однорідністю рельєфу. Комплексне геоморфологічне районування враховує особливості морфології, генезису, віку елементів рельєфу, характер морфоструктур і морфоскульптур, сучасні рельєфоутвор ...

Геоморфологічний метод

наскрізний метод, який дає змогу розкрити суть процесів і взаємозв'язків, що зумовлюють певний зовнішній вигляд рельєфу, пояснити внутрішню структуру й походження великих та малих нерівностей, установити закономірності їхнього розміщення у просторі й часі ...

Геоморфологічний профіль

графічне зображення січення рельєфу земної поверхні вертикальною площиною, яка проходить через задану лінію. На геоморфологічному профілі показують генезис, вік рельєфу та геологічну будову місцевості. Вертикальний масштаб зазвичай збільшують. Геоморфо ...

Геоморфологічні карти

карти, які відображають зовнішній вигляд, походження, вік, історію розвитку рельєфу певної території, його сучасну динаміку.

Геоморфологія

(із гр. geo - земля, morphe - форма, logos - наука) наука про будову, походження, історію розвитку та сучасну динаміку рельєфу земної поверхні.

Геосинкліналь

рухлива, лінійно витягнута зона в земній корі, яка відрізняється значною розчленованістю, проникністю кори, інтенсивними процесами осадконагромадження, магматизму та метаморфізму.

Геосинклінальний пояс

обширний, лінійно витягнутий тектонічно активний рухомий пояс земної кори. Розміщується або між древніми континентальними платформами, або між континентальними й океанічною платформами, включаючи внутрішні та окраїнні моря, островні дуги й глибоководні жо ...

Геосинклінальний процес

геологічний процес, під час якого океанічна земна кора перетворюється на материкову, набуває міцності, збільшує свою товщину.

Геотектоніка

розділ геології, який вивчає будову й історію розвитку земної кори та Землі в цілому.

Геотермічний градієнт

приріст температури на кожні 100 м глибини нижче від шару постійних температур.

Геотермічний ступінь

інтервал глибин нижче шару постійних температур, протягом якого температура змінюється на 1 °C.

Геохронологічна шкала

шкала, яка відображає послідовність і тривалість геологічних процесів, явищ, етапів розвитку Землі та її органічного світу.

Герцинська епоха складчастості

складчастість, яка проявилась в кінці палеозою, привела до формування герцинід та завершення геосинклінального розвитку таких поясів, як Урало-Монгольський та Арктичний.

Герцинська складчастість

сукупність процесів інтенсивної складчастості, горотворення та гранітоїдного інтрузивного магматизму, які проявилися в палеозойських геосинкліналах і створили складчасті гірські системи - герциніди в другій половині палеозойської ери (кінець девону - початок ...

Гирло

кінцева ділянка річки в місці впадіння її в другу річку, озеро, море або місце де води ріки зникають в пісках.

Гирлова ділянка річки

Перехідна зона, вздовж якої гідрологічний режим річки поступово змінюється на режим водойми чи моря.

Гігрометр

прилад для визначення вмісту водяної пари у повітрі.

Гідратация

процес мінералоутворення, який супроводжується зв'язуванням речовиною молекул води.

Гідратация

мінералоутворення, яке супроводжується поглинанням води, а також поглинання води колоїдами й мінералами, що містять цеолітну воду без змін мінерального складу. Гідратация сприяє зниженню температури. Характерна для екзогенних процесів, регресивного метаморфізму ...

Гідрогеологія

наука про підземні води, їхній склад, властивості, походження та поширення.

Гідрограф

Хронологічний графік зміни води у певному створі водотоку. Гідрограф будується на основі даних про щоденні витрати води в місці спостереження за річковим стоком.

Гідрографічна мережа

Сукупність водотоків і водойм у межах певної території.

Гідрографія суші

Розділ гідрології суші, що вивчає закономірності географічного поширення поверхневих вод та описує конкретні водні об'єкти, їх режим та господарське значення.

Гідроліз

процес обмінного розкладу мінералів за рахунок дії води з розчиненими у ній газами.

Гідрологічна гомотермія

Явище незмінності температури води по глибині водойми.

Гідрологічна мережа

Сукупність гідрологічних постів на певній території.

Гідрологічна сітка

сукупність річок та інших постійно або тимчасово діючих водотоків, а також озер і боліт на будь-якій території.

Гідрологічна станція

Установа, завданням якої є вивчення гідрологічного режиму водних об'єктів певної території та оперативне обслуговування господарських об'єктів. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Гідрологічний витратомір

Гідротехнічна споруда для вимірювання витрат води у відкритих водотоках за стійкою однозначною залежністю витрат води від напору над спорудою. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Гідрологічний пост

Пункт на водному об'єкті, обладнаний для постійних гідрологічних спостережень.

Гідрологічний прогноз

Науково обгрунтоване передбачення очікуваного гідрологічного режиму

Гідрологічний режим

Сукупність змін стану певного водного об'єкта, що закономірно повторюються та притаманні йому на відміну від інших водних об'єктів. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Гідрологічний рік

Річний інтервал, що містить періоди накопичення та витрачання вологи у річковому басейні.

Гідрологічний сезон

Частина гідрологічного року, в межах якого режим річки характеризується спільними рисами його формування та стану, зумовленими сезонними змінами клімату. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Гідрологія

Наука про природні води, їх властивості та явища і процеси, що в них відбуваються, а також закономірності розвитку цих явищ і процесів у взаємозв'язку з атмосферою, літосферою і біосферою.

Гідрологія суші

Розділ гідрології, що вивчає поверхневі води.

Гідрометеорологічна болотна станція

Спеціалізована гідрометеорологічна станція, де спостерігають за елементами водного та теплового балансів болотного масиву. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Гідрометричний водозлив

Гідрологічний витратомір у формі порогу або стінки, що перегороджує русло, з вирізом певної форми для витікання води. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Гідрометричний лоток

Гідрологічний витратомір у формі відкритого жолоба, спрямованого вздовж осі потоку.

Гідрометричний млинок

Прилад для вимірювання швидкості течії води, в якому чутливим елементом є ротор чи лопатевий гвинт.

Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Гідрослюди́ста кора виві́трювання

нагромадження в поверхневій частині геологічної товщі значної кількості гідрослюди́стих мінералів. Провідну роль у її формуванні відіграють процеси хімічного та біохімічного вивітрювання. Властива тундровій і лісовій (тайговій) зонам. Геоморфологія: тер ...

Гідросфера

переривчаста водна оболонка Землі між атмосферою і земною корою. Представлена океанами, морями та поверхневими водами суші. До Г. відносять також підземні води, лід і сніг Антарктики та Антарктиди, атмосферну воду, тощо. Г. вкриває 70,8% земної поверхні. ...

Гідротермальний процес

процес, пов'язаний з дією висхідних гарячих водних розчинів (гідротерм). Утворюється при остиганні магми.

Гідрохімі́я

Наука, що вивчає хімічний склад природних вод і його зміну у часі та просторі.

Гілея

вологі ліси у приєкваторіальних районах. Характеризується багатим видовим складом, багатоярусністю.

Гінкгові

деревні листопадні голонасінні рослини, представлені у викопному стані переважно листям. Відомі з пізнього карбону.

Гіпаріонова фауна

міоцен-пліоценова фауна степів, саван, прерій (гіпаріони, носороги, давні коні, хоботні, антилопи, бізони та ін.).

Гіпергенез

поверхневі процеси зміни гірських порід і мінералів в атмосфері, гідросфері та верхній частині літосфери.

Гіпоцентр землетрусу

місце в надрах планети, де виникає землетрус.

Гірська западина

невелике високогірне, часто значно розчленоване, долиноподібне зниження, яке розділяє хребти - підняття високого порядку.

Гірська країна

крупне гірське підняття, яке складається з декількох гірських систем, утворених у результаті одного й того ж (чи близького за часом) тектогенезу; одиниця районування гірських споруд. Гірські системи, які є складовими частинками гірської країни, відрізняють ...

Гірська порода

природні агрегати з одного чи декількох мінералів, уламків інших гірських порід, утворені внаслідок геологічних процесів; залягають в земній корі у вигляді самостійних тіл.

Гірська система

сукупність гірських хребтів, які мають однакові походження та історію геологічного розвитку. Гірська система може розміщуватись ізольовано (наприклад Урал) або (частіше) групуватися в гірську країну (наприклад Західний Саян і Східний Саян утворюють Саяни) ...

Гірський вузол

область перетину чи поєднання двох або декількох гірських хребтів, до якої найчастіше приурочені найбільші висоти гірської країни. Часто є центрами зледеніння.

Гірський ланцюг

довгий гірський хребет, витягнутий у напрямку загального простягання складок і відокремлений від сусідніх паралельних ланцюгів поздовжніми долинами тектонічного чи ерозійного походження.

Гірський масив

слаборозчленована ділянка гірської країни, яка розміщена дещо ізольовано й має приблизно однакову протяжність у довжину та в ширину (наприклад Монблан в Альпах, Хан-Тенгі в Тянь-Шані). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ ...

Гірський пояс

лінійно витягнута широка смуга послідовно розміщених гірських країн; найбільша одиниця районування гірських споруд. У довжину може простягатися до декількох десятків тисяч кілометрів, у ширину - до декількох тисяч кілометрів. У геоструктурному відношенні ...

Гірський прохід

наскрізне глибоке, широке (до 10 км і більше) і плоскодонне зниження тектонічного генезису в гірському хребті. Якщо в цьому проході річки нема, він називається сухим, якщо є - наскрізною долиною. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб ...

Гірський хребет

лінійно витягнута гірська споруда зі схилами, нахиленими в протилежні сторони. Характеризується значною протяжністю та добре вираженою віссю у вигляді єдиної лінії вододілу.

Глибинний поплавець

Поплавець, що його використовують для вимірювання швидкості течії в певному шарі водної товщі. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Глибинний розлом

розривне порушення земної кори значної довжини та глибини; зона рухомого зчленування великих блоків земної кори та верхньої мантії. Це лінійно витягнута зона порушень суцільності геологічних тіл, яка пронизує земну кору й проникає у верхню мантію Землі. Г ...

Глибинні течії

течії у товщі води (нижче 150 – 200 м), на яку не впливає динамічна дія вітру. Зумовлюються різною щільністю води або компенсацією згінно-нагінних явищ.

Глибоководні жолоби

вузькі глибокі замкнені депресії, розміщені на межі перехідної зони та ложа океану (жолоби Японський, Курило-Камчатський, Маріанський).

Глибокофокусні землетруси

землетруси, осередки яких розміщуються на глибинах 700 км і більше. Характерні для перехідних зон.

Гляціологія

наука про всі форми льоду на земній поверхні й підземний лід. Наука про льодовики – рухомі природні скупчення льоду на суші, що виникли внаслідок акумуляції і перетворення твердих атмосферних опадів.

Гомогенний вулкан

вулкан, побудований з однорідного матеріалу (наприклад тільки з лав чи тільки з пухких пірокластичних продуктів).

Гондвана

гіпотетичний материк, який об'єднував у палеозої Південно-Американську, Африканську, Індійську, Австралійську та Антарктичну древні платформи.

Гора

1) різке й вузьколокальне підвищення земної поверхні порівняно обмеженого розміру, яке піднімається ізольовано на висоту більше 200 м над відносно рівною територією та обмежене зі всіх сторін чітко вираженим переломом топографічної поверхні, що називається ...

Горб

додатна форма рельєфу невеликої (до 200 м) відносної висоти з порівняно спадистими (менше 30°), зазвичай задернованими схилами, округлою вершиною й слабовираженим підніжжям. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. ...

Горизонтальне розчленування рельєфу

відношення довжини тальвегів до досліджуваної площі. Виражається в км/км кв. В Україні щільність розчленування рельєфу постійними водотоками змінюється від 0 до 0,6 км/км кв. Найменші показники щільності розчленування рівнин - у центральній частині Причор ...

Горизонтальні тектонічні рухи

переміщення літосферних плит, зумовлені обмеженням вертикальних рухів поверхнею планети. Унаслідок розсування (спредингу) плит утворюються рифти, океани. Зіткнення (колізії) плит зумовлюють формування геосинклінальних областей, а субдукція чи обдукція - у ...

Горніто

вулканічні конуси висотою кілька метрів, які утворює магма, "вихлюпуючись" по краплині з вузького каналу. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловська; за ред. проф. І.П. Ковальчука. ...

Горотворення

сукупність висхідних тектонічних рухів і денудаційних процесів (із переважанням перших), які призводять до утворення гірських споруд. Горотворення розвивається як на місці геосинкліналі з утворенням епігеосинклінальних гір, так і на місці платформ з утво ...

Горст

1) ділянка земної кори, піднята по скидах чи підкидах, часто східчастих; 2) припіднята, зазвичай витягнута, ділянка земної кори, обмежена стрімко нахиленими розривами - скидами. Розміри горстів різноманітні - до декількох десятків кілометрів у поперечник ...

Грабен

1) ділянка земної кори, опущена по скидах чи підкидах; 2) ділянка (блок) земної кори, обмежена розломами й опущена відносно двох сусідніх блоків. У рельєфі може бути виражена рифтовою долиною. Система найбільших у світі грабенів проходить на сході Африки ...

Гравіметрія

наука, що вивчає розподіл сили тяжіння в різних точках земної поверхні, що використовується для вивчення внутрішньої будови Землі.

Гравітаційна вода

вода в ґрунті чи підґрунті, на яку переважно діє сила тяжіння.

Гранітна лава

лава, яка містить 65-75% кремнекислоти. Під час виливу характеризується великою в'язкістю та меншою рухливістю, ніж основна лава. Часто утворює над центром виверження екструзивний безкратерний купол. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. п ...

Гранітна магма

кисла магма - глибинний в'язкий силікатний розплав, який містить понад 65% кремнезему й багато летких речовин (переважно води). Охолюючи, на поверхні чи в приповерхневих шарах формує ліпарити, дацити й пірокластичні породи; у глибинних умовах - грані ...

Гранулометричний склад

уміст у гірській породі чи ґрунті зерен різного розміру, який виражається у відсотках від загальної маси чи кількості зерен досліджуваного зразка.

Граптоліти

вимерлі морські колоніальні планктонні та прикріплені тварини, особливо характерні для ордовіцьких морів. Середній кембрій — ранній карбон.

Гратчастий тип річкової системи

рисунок річкової системи, характерний для складчастих областей, які відображені в рельєфі низкою довгих паралельних гірських ланцюгів. Водотоки розміщуються у взаємно перпендикулярних напрямках, при цьому довші з них займають поздовжні, переважно синклінал ...

Гребінь хвилі

Частина паводкової хвилі, що розташована вище за статичний рівень.

Гроза

локальне атмосферне збудження, пов'язане з розвитком купчасто-дощових хмар. Такі бурі завжди супроводяться громом і блискавками, сильними поривами вітру і зливами. Іноді випадає град. Більшість гроз закінчується швидко, і навіть найтриваліші з них рідко п ...

Ґрунтові води

Тимчасове скупчення краплинно- рідкої води в ґрунті на слабопроникних шарах, які гідравлічно не сполучені. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Ґрунтоутворення

складний і тривалий процес перетворення верхнього шару гірської породи на ґрунт під впливом природних чинників. У цьому процесі беруть участь усі компоненти природи.

Гряда

загальна назва витягнутих, відносно невисоких додатних форм рельєфу різного походження (моренні, озіві, піщані, підводні, острівні пасма тощо).

Гряда

загальна назва витягнутих, відносно невисоких додатних форм рельєфу різного походження (моренні, озіві, піщані, підводні, острівні пасма тощо).

Грязьовий вулкан

різноманітні за формою геологічні утворення, які постійно чи періодично викидають на земну поверхню грязьові маси й гази, часто з водою та нафтою. Трапляються зазвичай у нафтоносних і вулканічних областях, а також у дельтах тих річок, які приносять багато ...

Губа

затока, що глибоко заходить в сушу і в яку впадає ріка. Вживання терміну "губа" характерне для півночі Росії.

Гуміфікація

процес мікробіологічного розкладу органічних решток у вологому середовищі при утрудненому доступі кисню. Призводить до утворення гумусу.

Густота річкової мережі

Довжина річкової мережі, що припадає на квадратний кілометр певної території.

Густота річкової сітки

відношення суми довжин усіх річок басейну або даної території, вираженої у погонних кілометрах, до площі басейну чи території, вираженої у квадратних кілометрах.

Давні тектонічні рухи

рухи земної кори, які відбувалися в архейську, протерозойську, палеозойську, мезозойську та, частково, кайнозойську ери.

Дайка

інтрузивне напівглибинне пластиноподібне тіло, яке утворюється при заповненні магмою тріщин у вмісних породах.

Делль

лінійно витягнута западина з плоским дном і зачатковим руслом, хоча частіше - безруслова. Система розгалужених делль на спадистих поверхнях слугує для стоку дощових і талих вод. У напрямку до підніжжя схилу вони, з'єднуючись один з одним, переходять в еро ...

Дельта

низька, майже плоска ділянка алювіальної рівнини, яка розміщена в гирлі річки чи біля нього; зазвичай має трикутну чи віялоподібну форму; займає значну площу, обмежену й розчленовану рукавами; утворюється шляхом акумуляції відкладів, принесених річкою в т ...

Дельта виповнювання

дельта річки, яка раніше впадала в затоку, що відділилася від відкритого моря косою чи пересипом і перетворилася в лагуну. Остання згодом була заповнена наносами річки й перетворилася в дельту, яка не виступає за межі пересипу (наприклад дельти Дону, Куба ...

Дельта річки

Гирло річки з рукавами, протоками та мілинами, які формуються внаслідок інтенсивного відкладення наносів. Малорукавна дельта річки - це дельта річки з кількістю рукавів меншою ніж п'ять. Багатурукавна дельта річки - це дельта річки з кількістю рукавів ...

Делювій

уламкові, погано обкатані, невідсортовані відклади, знесені до підніжжя схилу тимчасовими водними потоками.

Дендрити

деревоподібні, гіллясті агрегати кристалів, які утворюються у процесі швидкої кристалізації чи при кристалізації в тонких тріщинах.

Дендритовий тип річкової системи

рисунок річкової системи, у якому неможливо розрізнити жодного переважаючого напрямку водних потоків. Притоки впадають у головне русло під гострим кутом. У плані весь басейн нагадує крону гіллястого дерева. Цей тип властивий здебільшого рівнинам платформ з ...

Денудаційні рівнини

вирівняні поверхні, які сформувалися на складчастих геосинклінальних структурах або на місці платформ, де переважають висхідні рухи земної кори. Морфологічний вигляд денудаційних рівнин залежить від геологічної структури та властивостей гірських порід, як ...

Денудація

1) знос, виведення продуктів вивітрювання в понижені ділянки рельєфу. 2) сукупність процесів, завдяки яким продукти вивітрювання гірських порід видаляються з місця їхнього утворення та переміщуються на нижчі гіпсометричні рівні. Геоморфологія: термі ...

Денудація лінійна

сукупність процесів руйнування гірських порід водою, вітром, льодом тощо з утворенням на земній поверхні відкритих (вирублених) форм рельєфу, що мають значну довжину за невеликої ширини (яри, балки, річкові й льодовикові долини). Особливо інтенсивно ці пр ...

Депресія

будь-яке зниження земної поверхні, зазвичай замкнене; у вузькому розумінні - западина, що лежить нижче рівня моря: суха (Туркменська западина) чи заповнена водою (Каспійське море). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ ...

Десквамація

відшарування, шолудіння тонких лусок з гірських порід під впливом різких коливань температур.

Деструкція

сукупність процесів руйнування земної поверхні екзогенними й ендегенними силами.

Дефляція

розвіювання, видування вітром продуктів вивітрювання.

Джерело

природний вихід підземної води на земну поверхню або під воду (підводне джерело). Виникає в понижених місцях, де водоносні горизонти виходять на земну поверхню. Джерела є прісні і мінеральні, холодні і гарячі, постійні, тимчасові, сезонні; розрізняються д ...

Дивергенція

1) розходження літосферних плит у різні боки (геолог.); 2) утворення в береговій зоні моря двох протилежно направлених потоків наносів, що призводить до розмивання берега - абразії (геоморф.). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. д ...

Диз'юнктивні тектонічні рухи

найбільш рухливі, внутрішні частини геосинклінальних областей, закладені на океанічній корі, характеризуються активним вулканізмом.

Едікарська фауна

викопна фауна вендського віку, представлена переважно кишковопорожнинними, червами, петанола-мами, знайдена вперше у Південній Австралії.

Екзарация

руйнування льодовиком гірських порід, які складають його ложе, та винос продуктів руйнування до краю льодовика.

Екзогенні процеси

зовнішні процеси, які відбуваються на земній поверхні й у верхній частині літосфери (у зоні гіпергенезу) під дією сил, викликаних, насамперед, енергією Сонця, силою тяжіння та життєдіяльністю організмів. До них відносять вивітрювання, флювіальні, льодовик ...

Екологічна геоморфологія

це напрям прикладної геоморфології, який вивчає рельєф, його походження, вік та еволюцію, процеси рельєфоутворення, їх роль і функції у складній системі "природа - господарство - населення", аналізує прямі й зворотні зв'язки рельєфу з усіма компонентами на ...

Екологія

складна наукова дисципліна про взаємодію біологічних систем з природним середовищем. Термін введений у науковий обіг німецьким природознавцем Геккелем (1866).

Еколого-геоморфологічний аналіз

метод, який передбачає вивчення взаємодії компонентів і підсистем, речовинних та енергетичних потоків між ними, з'ясування кількісної оцінки різних видів антропогенного впливу на геоморфосистеми, дослідження стану геоморфосистем, які різняться між собою з ...

Експлозія

вибух під час виверження вулкана, який супроводжується викидами газів і пірокластичного матеріалу.

Екструзивний вулканізм

процес виштовхування, витискування в'язкої, але досить пластичної лави на земну поверхню. Часто супроводжується потужними вибухами й викидами газів.

Елювій

продукти вивітрювання гірських порід, які залишилися на місці свого утворення.

Ендеміки

види рослин і тварин, характерні виключно для конкретної території.

Ендогенні процеси

внутрішньоземні, геологічні процеси, які відбуваються головним чином у надрах Землі та зумовлені її внутрішньою енергією, силою тяжіння й силами, що виникають під час обертання планети. Проявляються у вигляді орогенних (горотвірних) процесів, коливальних ...

Енергія рельєфу

ступінь розчленованості рельєфу, яка відображає можливість і силу прояву рельєфоутворюючих процесів. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловська; за ред. проф. І.П. Ковальчука. - Лу ...

Еон

найкрупніший підрозділ геохронологічної шкали, показує час формування верств гірських порід, які складають еонотему.

Еонотема

найбільший підрозділ стратиграфічної шкали, відповідає товщі гірських порід, що сформувалася протягом еону.

Епейрогенічні рухи

рухи земної кори, що мають вертикальне спрямування. Завдяки їм земна кора на великих площах зазнає повільного й тривалого підняття або опускання. Епейрогенічні рухи дуже поширені та охоплюють геосинклінальні й платформні області земної кори. Результатами ...

Епігенетична долина

долина річки, яка була накладена на поверхню товщ, знищених денудацією, і спроектована на їхній фундамент з іншою структурою. Наприклад, відносно довге лінійне зниження вододілу стає місцем нагромадження поверхневих вод та їх подальшого стікання. Утворена ...

Епігеосинклінальні гори

гори, які виникають під час ерогенного етапу геосинклінального розвитку земної кори. Складені відносно слабоконсолідованими породами. Орографічні елементи часто збігаються зі складчастими структурами крупних порядків. Характерний вулканізм (сучасний або н ...

Епіплатформенні гори

гори, які утворилися в результаті тектонічної активізації ділянок земної кори, що втратили геосинклінальний характер і протягом довгого часу представляли собою в геологічному сенсі платформи, а в геоморфологічному - рівнини (наприклад Тянь-Шань, Алтай, Ск ...

Епіплатформний орогенез

процеси формування складчасто-брилових гір в межах давніх та молодих платформ в неоген-четвертинний час.

Епіцентр землетрусу

вертикальна проекція гіпоцентру землетрусу на денну поверхню.

Ера

підрозділ геохронологічної шкали, частина еону, відповідає часу формування товщ гірських порід, що складають ератему (групу).

Ератема

підрозділ стратиграфічної шкали, відповідає товщі порід, яка сформувалася протягом ери.

Ерозійна борозна

первинна форма розмивання тимчасово діючих водних потоків. Параметри глибини, ширини й глибини коливаються від 3 до 30 см. Поперечний профіль V-подібний, наявне незначне за площею плоске днище, стінки борозен часто круті, місцями - урвисті. Після припинення ...

Ерозійна вимоїна

форма рельєфу, утворена руйнівною діяльністю тимчасових водних потоків. Глибина може сягати 1-2 м, а ширина - 2,0-2,5 м, схили мають значний ухил, місцями вони урвисті, поперечний профіль часто V-подібний. Деякі вимоїни мають верховий мікроуступ. Геомо ...

Ерозійна тераса

тераса, складена корінними породами й перекрита малопотужним алювієм (іноді алювій відсутній повністю). Зазвичай це дуже давні та високі тераси, з яких денудація видалила більш потужний алювій, що покривав корінні породи в минулому. Геоморфологія: терм ...

Ерозійні гори

гори, які виникли внаслідок глибокого ерозійного розчленування високо піднятих платоподібних областей земної поверхні з горизонтальною геологічною структурою (зазвичай на платформі). Наприклад Великий Каньйон (басейн р. Колорадо в Північній Америці), гори ...

Ерозія

1) процес руйнування гірських порід водними потоками. 2) розмивання чи змивання текучою водою гірських порід і ґрунтів. У результаті ерозії на земній поверхні виникають лінійно витягнуті форми рельєфу - ерозійні вимоїни, ерозійні борозни, долини, яри, ...

Естетична геоморфологія

напрямок геоморфології, який виявляє, класифікує та оцінює естетичні властивості рельєфу земної поверхні, з'ясовує вплив морфологічних ландшафтів на культуру й здоров'я людини через її емоційний дух і творчість. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар) ...

Естуарій

лілоподібна, розширена (у напрямку вниз за течією), зазвичай глибока затока, яка утворюється під час затоплення морем (чи океаном) гирлової ділянки річкової долини за активної участі хвильового, річкового й припливного чинників. Геоморфологія: терміни ...

Ефузія

виливи лави з глибин Землі на поверхню. Утворює потоки й покриви.

Жеода

пустота в гірських породах, стінки якої покриті друзами кристалів.

Жерло вулкана

вертикальний канал, який з'єднує магматичний осередок з поверхнею Землі, де закінчується кратером.

Живий водний переріз

Частина водного перерізу, де спостерігається течія води.

Жила

пластоподібне геологічне тіло, утворене при заповненні тріщини мінеральною речовиною.

Жовтоземи

найбільш вологі ґрунти екваторіального поясу, утворюються на корі вивітрювання осадових порід.

Забереги

смуги тонкого нерухомого льоду вздовж берегів водойм. Розрізняють первинні забереги (утворюються внаслідок намерзання льоду вздовж берегів до льодоставу), наносні (нагромаджуються при змерзанні крижин і шуги під час льодоходу) та залишкові (залишаються бі ...

Заболочування ґрунтів

процес підвищення вологості ґрунтів, що спричинює перезволоження і призводить до утворення різних видів заболочених і болотних ґрунтів.

Заводь

річкова затока, у якій течія відсутня або має напрям, протилежний течії річки.

Завчасність гідрологічного прогнозу

Проміжок часу від дати випуску прогнозу до дати здійснення передбачуваного гідрологічного явища. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Загальна геоморфологія

розділ геоморфології, спрямований на виявлення найважливіших ознак, законів і закономірностей морфології, походження, будови, еволюції та динаміки рельєфу земної поверхні.

Зажор

закупорювання поперечного перерізу річища водотоку внутрішнім льодом та шугою під час осіннього льодоходу і на початку льодоставу.

Заказник

територія (акваторія), виділена з метою збереження, відтворення та відновлення окремих або кількох компонентів цінних типових і унікальних природних комплексів на час, необхідний для виконання поставлених завдань, та для підтримання загального екологічного ...

Закраїни

Смути чистої води вздовж берегів, утворювані перед скресанням внаслідок танення льоду та підвищення рівня води. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Закрут річки (меандра)

Ділянка звивистого русла річки, розташована між двома суміжними точками перегину його умовної осьової лінії. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Замерзання

Фаза льодового режиму, для якої характерним є утворення льодяного покриву.

Замикальний створ

Нижній створ на річці, що обмежує певний басейн і на якому замикається лінія його вододілу. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Замкнені форми рельєфу

геоморфологічні утворення, що не з'єднані з іншими формами земної поверхні (моренний горб, піщана дюна, льодовикова западина, гора).

Заморозки

зниження температури приземного шару повітря й поверхні ґрунту до 0 градусів і нижче вночі при додатній температурі вдень. Спричинюється вторгненням холодних повітряних мас і радіаційним охолодженням земної поверхні вночі.

Зандри

форми льодовикового акумулятивного рельєфу, утворені потоками талих льодовикових вод біля краю льодовика. Розрізняють поодинокі, покривні (зандрові рівнини) та долинні зандри.

Заплава

частина дна річкової долини, що лежить вище меженного рівня води в річці і періодично затоплюється під час повені. За морфологічними особливостями розрізняють заплави прируслові, центральні та притерасні. За положенням відносно річища заплави бувають двоб ...

Заповідник

територія (акваторія), виділена з метою збереження у природному стані типових або унікальних природних комплексів з усією сукупністю їхніх компонентів, вивчення природного ходу процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових основ охорони природ ...

Заснулий вулкан

вулкан, який зберіг свою форму, але про виверження якого немає відомостей (наприклад вулкан Ельбрус). Під заснулими вулканами можуть відбуватися локальні землетруси.

Засолені ґрунти

ґрунти, що містять легкорозчинні солі (карбонати, хлориди, сульфіти) у кількостях, токсичних для сільськогосподарських рослин (0,25 % і більше).

Засолення ґрунтів

процес накопичення розчинних солей у ґрунті. Спричинює формування солончакуватих (глибинне засолення) та солончакових (поверхнєве засолення) ґрунтів. Розрізняють первинне (природне) та вторинне (штучне) засолення ґрунтів.

Затока

частина акваторії моря чи океану, що заглиблена в суходіл і має вільний водообмін з основним водним басейном.

Затори льоду

нагромадження крижин під час льодоходу у звуженнях русла, на відмілинах, при крутих поворотах долини і других місцях, де утруднений прохід крижин.

Згаслий вулкан

сильно змінений денудацією вулкан без будь-яких проявів вулканічної активності протягом історичного періоду (сотні - тисячі років).

Згінно-нагінні явища

спади і підняття рівня води біля берегів водойм (моря, озера), спричинені течіями, що утворюються під дією вітру.

Землетрус

коливання земної поверхні, пов'язане з підземними поштовхами, зумовленими раптовим звільненням потенціальної енергії земних надр при тектонічних процесах.

Земна кора

1) зовнішня тверда оболонка Землі, верхня частина літосфери. Від мантиї Землі відокремлена поверхнею Мохоровичича. 2) верхня тверда оболонка Землі - від її поверхні до межі Мохоровичича (поверхня щільнішого субстрату мантиї, яка встановлена на основі с ...

Злива

дощ такої сили, коли за одну хвилину випадає понад 1 мм опадів. Навіть короточасна злива часом може мати загрозливі наслідки. Особливо небезпечні зливи в горах, де стрімко стікаючі зі схилів дошові потоки захоплюють не тільки крихкі породи, але і великі ...

Змочений периметр

довжина підводного контура поперечного перерізу водотоку.

Зона Вадаті-Заварицького-Беньофа

зона глибокофокусних землетрусів, яка проникає у верхню мантию, співпадає з віссю глибоководного жолоба.

Зсув

сповзання мас гірських порід вниз по схилу під впливом сили тяжіння. Розрізняють деляпсивні та детрузивні зсуви.

Ізобати

лінії на географічній карті, що сполучають однакові глибини дна океанів, морів чи озер. Відображають підводний рельєф.

Ізогаліни

лінії на географічній карті, що сполучають точки з однаковою солоністю води.

Ізоморфізм

здатність хімічних елементів (атомів, іонів) заміщувати один одного в кристалічних решітках.

Ізосейсти

ізолінії інтенсивності землетрусів.

Ізостазія

рівноважний стан земної кори, коли вона ніби плаває на більш твердому й важкому субстраті. Чим товща та щільніша земна кора, тим глибше вона занурена в субстрат. Тому під горами утворюються виступи в мантию (так звані корені гір). Земна кора майже повсюди ...

Ілювій

продукти вивітрювання, як правило, хімічного й органічного походження, вимиті опадами з верхніх горизонтів ґрунту та перевідкладені в його нижній частині (у так званому ілювіальному горизонті). Залежно від типу ґрунту, ілювій складається з гідроксидів зал ...

Інверсійний рельєф

обернений рельєф - ерозійно-денудаційний рельєф, форми якого обернені по відношенню до геологічних структур (наприклад, гірські хребти відповідають за місцерозміщенням синкліналям, а долини - антикліналям). Прикладом інверсійного рельєфу є рівнини й горбо ...

Індрикотерієва фауна

олігоценова фауна долинних лісів, боліт, саван (індрикотерії — безрогі носороги, антракотерії — свиноподібні, аміноданти — болотні носороги, тапіроподібні та ін.).

Інженерна геоморфологія

напрямок прикладної геоморфології, який вивчає рельєфоутворюючі процеси й форми рельєфу з метою пошуку оптимального варіанта розміщення інженерних споруд, забезпечення їх раціональної та ефективної експлуатації й захисту від руйнівного впливу природних та ан ...

Інженерна гідрологія

Розділ гідрології, що займається методами розрахування та прогнозування гідрологічних режимів і пов'язаний з практичним застосуванням гідрології для розв'язання інженерних завдань. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстанд ...

Інженерно-геоморфологічний аналіз

метод, головні завдання якого стосуються оцінки умов будівництва й експлуатації споруд і спрямовані на виявлення інженерно-геоморфологічних особливостей території (морфометрична оцінка умов будівництва, інженерно-геоморфологічне районування тощо). Геомо ...

Інсеквентна долина

долина, розміщення якої не залежить від тектонічної структури. Утворюється в областях горизонтального залягання пластів чи в областях, складених літологічно однорідними породами. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. ...

Інсоляційне вивітрювання

процес руйнування гірських порід у результаті їх розтріскування при різних коливаннях температури, особливо під час нагрівання Сонцем. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловська; з ...

Інтенсивність водовіддавання

Кількість води, що віддає сніг чи водозбір за одиницю часу.

Інтрузивна порода

гірська порода, утворена в процесі розкристалізації магми в надрах Землі.

Інтрузивний магматизм

сукупність процесів, за яких магма проникає в земну кору і застигає в ній, не виходячи на поверхню.

Каламіти

вимерлі великі деревоподібні членистостеблові рослини, нагадували гігантські хвощі. Середній карбон — рання перм.

Каламутність води

кількість твердих частинок у грамах, які містяться в 1 куб. м. води.

Каледонська епоха складчастості

складчастість, яка проявилась у ранньому палеозої в основному у Атлантичному та Урало-Монгольському поясах. Сформовані складчасті системи — каледоніди.

Каледонська складчастість

сукупність геологічних процесів (складчастість, горотворення і гранітизація), які відбувалися з кінця раннього - початку середнього палеозою та завершили розвиток геосинклінальних систем, що існували з кінця протерозою - на початку палеозою. До областей к ...

Кальдера

1) циркоподібна западина на місці вершини вулканічного конуса, часто затоплена водою. 2) обширна овальна чи кругла котловина вулканічного походження з крутими, часто ступінчастими схилами. Кальдери досягають 10-20 км у поперечнику і декількох сотень м ...

Кам'янисті глетчери

великі лопатоподібні язика, складені продуктами морозного вивітрювання корінних порід і схильні до повільного руху. Зазвичай вони утворюються біля підніжжя скельних урвищ, від яких постійно відокремлюються уламки.

Краї глетчерних потоків обмежені стрімким ...

Кам'янисті моря

кам'янисті розсипи на плоских елементах рельєфу гір, які займають значні простори нижче снігової лінії.

Утворюються в результаті фізичного вивітрювання гірських порід переважно в областях із континентальним кліматом і сезонно- та постійномерзлими породами ...

Ками

водно-льодовикові акумулятивні форми рельєфу у вигляді окремих горбів, коротких пасом, терас. Льодовикові горбкуваті форми рельєфу, розкидані у вигляді округлих конусоподібних куполів, складені відсортованою мореною.

Кампос

низькоросле рідколісся або савановидна рослинність Бразильського нагір'я.

Канал стоку

середня частина русла гірського струмка, розміщена між водозбірною напівлішкою і конусом виносу. Має вигляд глибокої борозни, по якій вода під час дощу стікає суцільним потоком. Геоморфологія: терміни й поняття

(коментар): навч. посіб. для студ. вищ. н ...

Каньйон

вузька, глибока долина з урвистими, крутими, іноді східчастими схилами і вузьким дном, яке часто повністю зайняте річищем. Найчастіше пов'язані з розломними зонами.

Каолінітова кора вивітрювання

нагромадження каолініту й мінералів його групи (дикриту, накриту, галуазиту), яке відбувається внаслідок інтенсивного впливу на гірські породи сульфатних, карбонатних, галоїдних розчинів та гумінових кислот в умовах теплового й жаркого клімату. Трапляється ...

Карбонатизація

сукупність процесів, що призводять до розвитку карбонатів у гірських породах і рудах. Карбонати (кальцит, доломіт, анкерит, сидерит, родохрозит та ін.) утворюються головним чином під час гідротермальних процесів.

Геоморфологія: терміни й поняття (коментар) ...

Карельська епоха складчастості

складчастість, яка проявилась на рубежі раннього та пізнього протерозою, призвела до формування фундаменту давніх платформ, сформувала складчасті системи — кареліди.

Кари

ерозійні форми рельєфу, утворені дією твердих осадків (льоду, снігу). Являють собою напівзамкнені кріслоподібні заглиблення у верхній частині гірських схилів у межах нівально-гляціального поясу.

Карибський тип перехідної зони

це тип перехідної зони, при якому острівні дуги часто мають петлеподібну будову, зазвичай їх декілька.

Глибоководні жолоби розміщені не тільки із зовнішнього боку, але й у середині області. Дно морських котловин має сильно розчленований рельєф. Геоморф ...

Карри

1) поверхневі карстові форми рельєфу, що виникають на поверхні розчинних гірських порід внаслідок дії на них атмосферних вод, рідше - морських і річкових. Характерні для області поширення голого карсту, утворюються переважно на слабо похилій поверхні. ...

Карст

сукупність явищ, пов'язана з дією води на розчинні породи, яка призводить до утворення пустот різної форми та розмірів.

Катагенез

процес зміни осадових порід після діагенезу й до метаморфізму. Одна із стадій зміни гірських порід в умовах низьких температур і тисків.

Катастрофічний паводок

Винятковий за величиною та рідкісний за повторюваністю паводок, що може спричинити жертви і руйнування.

Каустобіоліти

горючі корисні копалини (торф, вугілля, горючі сланці, нафта, асфальт, озокерит тощо).

Кисла гірська порода

магматична порода, яка містить більше 10% чистого кварцу й понад 66% кремнію. Наприклад, граніти, гранодіорити, ліпарити.

Кислотність опадів

властивість, якої набувають атмосферні опади внаслідок антропогенного забруднення атмосфери викидами двоокису сірки, окислів азоту та продуктів їхнього перетворення.

Кільцеподібний тип річкової системи

рисунок річкової системи, який формується за умов існування геологічної структури периклінального типу й властивий регіонам інтенсивної денудації, де куполоподібні тектонічні підняття та відповідне залягання осадових верств надають рельєфу вигляду концент ...

Клімат

багаторічний режим погоди, властивий даній місцевості.

Кліматична геоморфологія

розділ геоморфології, який вивчає рельєфоутворюючі процеси, насамперед у зв'язку з кліматичними умовами різних природних зон.

Кліматологія

наука про клімат, його характеристики, режими, класифікацію, закономірності формування й поширення на Землі, зміни в часі та під впливом антропогенних факторів.

Коефіцієнт зарегульованості стоку

відношення площі гідрографа, що розташована нижче середньої витрати води, до загальної його площі.

Коефіцієнт підземного живлення річки

Відношення величини підземного живлення річки до величини річкового стоку за певний проміжок часу.

Коефіцієнт стоку

відношення величини об'єму стоку або шару стоку до кількості опадів, що випали на площу водозбору і зумовили виникнення стоку. Він завжди менший за одиницю.

Коколітофори

одноклітинні мікроскопічні морські планктонні джгутикові водорості (золотисті). Входять до складу писальної крейди. Відомі з кембрію.

Колки

невеликі лісові масиви на рівнинах лісостепової, рідше степової зон. Мають вигляд невеликих гаїв, що формуються на дніщі замкнутих знижень лесових терас річок.

Колувій

продукти вивітрювання, зміщені по схилу під дією сили тяжіння.

Компенсаційні течії

горизонтальні переміщення водних мас, що поповнюють витрату води на якій-небудь ділянці океану, моря, озера (напр. міжпасатні протитечії в океанах).

Конвекція

вертикальне переміщення більш нагрітих мас повітря від земної поверхні одночасно з опусканням холодного повітря.

Конвекція

вертикальне переміщення більш нагрітих мас повітря від земної поверхні одночасно з опусканням холодного повітря.

Конвергенція

сходження літосферних плит унаслідок їх зустрічного руху (геолог.).

Конвергенція форм рельєфу

зовнішня, часто тимчасова, схожість форм рельєфу різного походження. Наприклад, вулканічні й метеоритні кратери. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловська; за ред. проф. І.П. Кова ...

Конгломерат

уламкова гірська порода, яка являє собою зцементований галечник із домішками тоншого матеріалу - алевроиту, піску, гравію. Цементом зазвичай є окисли заліза, карбонати, глинистий матеріал, зрідка кремнезем.

Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): н ...

Конкреція

округлі мінеральні утвори, які виникають в гірських породах іншого складу при діагенезі.

Консеквентна долина

долина річки, напрям якої узгоджений із нахилом поверхні й напрямом падіння пластів гірських порід.

Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловська; за ред. проф. І.П. Ковальчука. - Луц ...

Конструктивна геоморфологія

одна зі складових частин екологічної геоморфології, метою якої є розробка критеріїв створення (конструювання) безпечних, комфортних, привабливих, здорових умов для життя населення, у тому числі й під час рекультивації земель, і під час формування ландшафт ...

Контракційна гіпотеза

концепція, згідно з якою горотворення й формування складчастостей пластів гірських порід є наслідком охолодження Землі, зменшення об'єму планети та площі земної поверхні. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. за ...

Контрастність рельєфу

чергування додатних і від'ємних форм рельєфу, яке виражається різкими амплітудами висот (глибин).

Зумовлена диференційованістю інтенсивних тектонічних рухів. Максимальна контрастність рельєфу спостерігається в зоні островних дуг та орогенних поясів. Ге ...

Контур стікання болота

Лінія на плані болота, що обмежує частину його площі, з якої визначають величину стікання води.

Конус виносу

1) акумулятивна форма рельєфу, утворена при відкладанні уламкового матеріалу постійним або тимчасовим водотоком за рахунок зменшення його живої сили і має форму плоского напівконуса, спрямованого вершиною проти течії. 2) форма рельєфу, утворена постійн ...

Конус осипу

аккумулятивна форма рельєфу, утворена біля підніжжя схилів внаслідок осипання уламкового матеріалу за рахунок гравітаційних процесів, без участі водного потоку.

Концепція геоморфологічних рівнів Маркова

це: 1) теоретично уявні майже горизонтальні поверхні, які виникатимуть за умови тектонічного спокою та активної діяльної екзогенних процесів; 2) синонім до терміна "поверхні вирівнювання". Залежно від домінуючого чинника, учений виділив чотири рівні: абр ...

Концепція І.П. Герасимова

Аналізуючи взаємодію ендегенних й екзогенних чинників, І.П. Герасимов виділив три генетичні категорії форм, які охоплюють усю різноманітність рельєфу земної поверхні: геотектури, морфоструктури, морфоскульптури. Геотектури (за І. Герасимовим) - це най ...

Концепція Л. Кінга

Головним механізмом вирівнювання рельєфу вчений вважав педиментацію. Педимент - вирівняна поверхня біля основи схилу. Утворюється у процесі паралельного відступання протилежних схилів. Рівнинна поверхня, що виникає внаслідок злиття педиментів називається ...

Концепція полігенетичних поверхонь вирівнювання

Концепція полігенетичних поверхонь вирівнювання стверджує, що полігенетичні поверхні складаються з денудаційних (пенепленів, педипленів) та аккумулятивних (алювіальних, озерно-алювіальних, озерних чи морських) рівнин. Останні складені корелятними відкладами ...

Кора вивітрювання

просторово витримана і генетично відокремлена континентальна геологічна формація, представлена досить обмеженим і своєрідним комплексом гірських порід, що утворюються в результаті строго спрямованої зміни мінеральних складових літосфери в зоні її активної ...

Кора вивітрювання

комплекс гірських порід в верхній частині земної кори, сформованих в умовах жаркого вологого клімату процесами вивітрювання.

Коразія

руйнування поверхні гірських порід піщинками, які переносяться з вітром.

Кордаїти

вимерлі голонасінні дерева, нагадували сучасні хвойні. Вуглеутворювачі. Відомі у карбоні—пермі.

Кордильєра

протяжна серія чи значне за площею скупчення більш-менш паралельних хребтів, гірських ланцюгів (разом із прилеглими долинами, басейнами, рівнинами, плато, річками й озерами). Окремі частини Кордильєр можуть мати різне спрямування, але головний напрямок - ...

Корелятні відклади

це одночасові (синхронні) відклади, які утворюються в передгірських і міжгірських прогинах унаслідок аккумуляції продуктів руйнування гірської країни. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївн ...

Корисні копалини

природні мінеральні утворення в земній корі, які використовуються в господарстві безпосередньо або після попередньої обробки.

Корінні породи

породи, які є більш давніми щодо досліджуваного рельєфу. Наприклад, породи неогенового віку розглядаються як корінні породи стосовно четвертинних форм рельєфу й відкладів, що їх складають. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для с ...

Короткотерміновий гідрологічний прогноз

Прогноз, що його видають із завчасністю до 15 діб.

Коса

аккумулятивна форма рельєфу, що являє собою вузьку смугу суходолу у прибережній частині моря, річки, озера, одним краєм сполучену з берегом.

Котловини окраїнного моря

глибокі зниження океанічного дна (2-5 км завглибшки), розміщені переважно по краях материків і відокремлені від основної акваторії океану острівною дугою. Прикладом таких типових котловин є Берингоморська (відмежована від лоса океану Алеутськими остров ...

Крайовий прогин

лінійно витягнутий асиметричний прогин, який формується на межі геосинклінальної області та платформи на орогенному етапі.

Крайовий прогин, передовий прогин, передгірський прогин

глибокий, різко асиметричний прогин, який виникає на межі платформ і геосинклінальних складчастих областей під час орогенного етапу розвитку геосинклінали (наприклад Передуральський, Передгімалайський, Передкарпатський прогини). Геоморфологія: терміни ...

Крайові денудаційні рівнини

денудаційні рівнини суходолу, які оконтурюють платформи вздовж краю моря або вздовж підніжжя гір. Утворюються внаслідок денудаційних процесів на геологічному субстраті різної структури (горизонтальної, моноклінальної, складчастої тощо). Основним чинником ...

Кратер

1) чашоподібне чи лійкоподібне заглиблення на вершині або схилі вулканічного конуса діаметром від десятків метрів до декількох кілометрів. На дні кратера розміщене одне чи декілька жерл, через які на поверхню надходить лава й інші вулканічні продукти; 2) ...

Крива виснаження стоку

Крива, яка характеризує закономірність зменшення величини стоку внаслідок виснаження запасів води в річковому басейні.

Крива об'ємів води в річці

Крива зв'язку між об'ємами та середніми витратами води на річковій ділянці.

Криптозой

стратиграфічний підрозділ, який об'єднує архейську та протерозойську еонотеми.

Кристалографія

наука про кристалічний стан речовини. Вивчає форму, склад, властивості кристалів.

Крік

тимчасовий водотік або пересихаюча річка в Австралії.

Кругообіг води у природі

Безперервний процес циркуляції води на земній кулі під впливом сонячної радіації та сили ваги.

Кряж

лінійно витягнута височина з м'якими, округлими обрисами вершин, являє собою залишки гірських систем, що зазнали денудації і наступного підняття під впливом неотектонічних рухів.

Ксерофіти

рослини посушливих місцевостей, які можуть витримувати тривалу ґрунтову і атмосферну посуху без значного зниження життєвої активності.

Куеста

денудаційна форма рельєфу, яка являє собою гірське пасмо з асиметричними схилами - довгим і похилим, згідним з падінням верств гірських порід, та крутим і коротким, що зрізає ці верстви. Утворюються в областях моноклінального залягання гірських порід, які ...

Кулуар

улоговина на крутих, позбавлених рослинності схилах гір, по якій скочуються вниз продукти фізичного й морозного вивітрювання гірських порід. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павлов ...

Курильський тип перехідної зони

характеризується значними розмірами островів і помітним зростанням потужності земної кори в котловинах окраїнних глибоководних морів (переважно завдяки осадовому шару), інтенсивним вулканізмом з андезитовими продуктами виверження. Це області з високою сей ...

Куруми

нагромадження на схилах різної крутизни (3-45°) грубоуламкового скельного матеріалу діаметром від десятків сантиметрів до одного метра. Утворюються внаслідок фізичного (морозного - у високогірному кліматі й температурного - в аридних та семиаридних област ...

Кучеряві скелі

групи зближених пагорбів із твердих гірських порід, відшліфованих льодовиком.

Лабрадорит

магматична гірська порода. Має темний, зеленувато-сірий та сірий колір. Характерна іризація блакитно-сірих та золотистих відтінків. Складається переважно з мінералу лабрадору.

Лава

магма, яка витікає чи витискається на поверхню Землі під час виверження вулканів.

Лавове плато

велика вирівняна поверхня складена ефузивними породами основного складу.

Лавовий покрив

потужна товща ефузивних гірських порід основного складу, яка поширена на великій площі.

Лавовий потік

лава, яка вилилася на схил вулканічного конуса. Швидкість лавових потоків коливається від декількох м/год (кислі лави) до 30 км/год і більше (основні лави). Потоки кислих лав зазвичай короткі (1-10 км) і потужні, базальтових - довгі (до 60-80 км) й незнач ...

Лавразія

гіпотетичний материк, який об'єднував у другій половині палеозою Північно-Американську, Східно-Євро-пейську, Сибірську, Таримську, Китайсько-Корейську та Південно-Китайську платформи.

Лавренція (Лаврусія)

гіпотетичний материк, який об'єднував у ранньому палеозої Північно-Американську та Східно-Європейську платформи.

Лагуна

мілководна частина моря (океану), відокремлена баром, косою або іншими береговими акумулятивними формами.

Лаколіт

1) форма залягання магматичних гірських порід, утворена на невеликій глибині від земної поверхні при проникненні магми між шари осадових порід. 2) магматичне тіло у формі гриба, яке залягає на невеликій глибині від поверхні Землі. Утворюється в результат ...

Ландшафт географічний

природний чи антропогенний територіальний або акваторіальний комплекс, що являє собою генетично однорідну ділянку ландшафтної сфери з єдиним геологічним фундаментом, однотипним рельєфом, гідрокліматичним режимом, поєднанням ґрунтів і біоценозів і характер ...

Ландшафтознавство

галузь фізичної географії, що вивчає геосистеми трьох основних ієрархічних рівнів: планетарного (ландшафту сфери Землі), регіонального (фізико-географічні країни, зони, провінції, області, райони) та локального (внутрішні ландшафти яруси, рівні, мікрозони, ...

Лапілі

округлі чи кутасті вулканічні викиди розміром у декілька сантиметрів.

Латерит

цегляно-червона порода, продукт вивітрювання алюмосилікатів в жаркому вологому кліматі.

Латеритизація

процес глибокого й тривалого вивітрювання алюмосилікатних порід в умовах вологого тропічного та субтропічного клімату. У результаті латеритизації виноситься понад 90% SiO₂, Na, K, Ca, Mg, а оксиди Al, Fe, Ti і частково Si залишаються на місці у вигляді ла ...

Латеритна кірка (кора)

щільна порода крупно- й дрібноуламкового складу, іноді пориста; складається з кремнезему, глинозему, оксидів і гідрооксидів заліза. Утворюється в умовах жаркого клімату під час чергування сухих та дощових сезонів. Формується у верхній частині кори вивітрю ...

Лахар

грязьовий потік, який утворюється під час змішування вулканічного матеріалу з водами кратерних озер, дощовою чи талою водою. Розрізняють гарячі лахари, утворені гарячим пірокластичним матеріалом, і холодні лахари, які складаються з пухкого вулканічного ма ...

Левада

1) Ділянка річкової долини (заплава), вкрита трав'яною рослинністю і деревами. 2) Вологі листяні ліси (з вільхи, верби, тополі, дуба) з багатою лучною рослинністю у заплавах рівнинних річок.

Лес

континентальна осадова гірська порода, для якої властиві світло-палевий колір, висока пористість, переважання пиловатих фракцій, карбонатність, наявність видимих вертикальних капілярів, здатність у сухому стані утворювати стовпчасті окремістості. Леси вкрива ...

Лиман

втягнута мілководна затока, що утворюється при затопленні морем пригирлової частини річкової долини або балки внаслідок незначного опускання суходолу. Лимани бувають відкриті (мають постійний зв'язок з морем, а також досить велику і сталу площу водного д ...

Лізіметр

Прилад для вимірювання водообміну ґрунтових вод із зоною аерації та для вимірювання випаровування з поверхні суші. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Ліквіація

процес розділення магми під час зниження її температури на два незмішуваних розплави.

Лінійний розмив

розмив ґрунтів і гірських порід постійними і тимчасовими водотоками. У результаті лінійного розмиву утворюються борозни, яри. річкові долини.

Лісистість

відношення лісопокритої площі території (району, області, держави тощо) до загальної її площі; загальна площа лісів на певній території.

Літологія

наука про осадові породи (про їхній склад, структури й текстури, генезис тощо).

Літораль

1) узбережна зона морського дна, що затоплюється під час припливів і звільняється під час відпливів. Зазнає значних коливань температури води, інтенсивності сонячної радіації, солоності води, дії течій, періодично осушується. 2) частина берегової області ...

Літоральна зона (літораль)

прибережна зона морів та океанів, яка періодично осушується під час відпливів.

Літосфера

верхня оболонка Землі, включає земну кору і частину верхньої мантії, лежить на астеносфері.

Літосферні плити

великі жорсткі блоки літосфери Землі, відділені один від одного тектонічними розривами (швами) по осьових лініях сейсмічних поясів планети. Згідно з уявленнями "нової глобальної тектоніки" (тектоніки літосферних плит); вони перебувають у постійному русі, ...

Ложе океану

один із головних елементів рельєфу й геологічної структури дна Світового океану. Займає найнижчий рівень земної поверхні (на глибині до 6-7 тис. м) між материковим підніжжям і серединно-океанічними хребтами. Складається з земною корою океанічного типу, відр ...

Локалізація

віднесення будь-якого географічного об'єкта до певного місця; обмежене поширення якого-небудь географічного явища, процесу межами певної території або акваторії.

Локальна тераса

тип річкових терас, який виникає унаслідок місцевих тектонічних деформацій поздовжнього профілю річки, потужного місцевого живлення, виникнення тимчасових перешкод на шляху водного потоку й відповідного загачування русла. Останнє призводить до різкого збі ...

Лопатева дельта

дельта, яка складається з розгалужених вузьких прируслових лопатей. Утворюється при значному твердому стоці річок. Наноси надходять у море окремими рукавами, які обрамлені порівняно вузькими акумулятивними валами (наприклад дельти Міссісіпі, Кури, По). ...

Лополіт

велике інтрузивне тіло чашоподібної форми.

Луки

тип рослинності з переважанням багаторічних трав - мезофітів.

Лучні ґрунти

ґрунти, що характеризуються добре розвнутим гумусовим профілем, і формуються у зниженнях вододільних і терасових рівнин в умовах близького залягання ґрунтових вод під різнотравно-осоково-злаковою лучною рослинністю.

Льодова пустеля

переважаючий ландшафт найпівнічнішої (арктичної) природної зони суші.

Льодовий режим

Сукупність закономірно повторюваних процесів виникнення, розвитку та руйнування льодяних утворень на водних об'єктах.

Льодовик

природні скупчення мас льоду в гірських або полярних областях, що зазнають в'язкопластичних течій під впливом сили тяжіння.

Льодовикова теорія

система наукових уявлень про неоднократний розвиток льодовиків, які покривали величезні площі Землі. До сер. 70-х рр. XIX ст. вважалося, що відклади, які містять ератичні валуни, належать до морських осадків, а самі валуни розсіяні айсбергами. Згідно з ль ...

Льодовиковий період

відносно тривалий етап геологічної історії Землі, протягом якого багато разів чергувалися дуже холодні відрізки часу, коли виникали великі материкові зледеніння, і відрізки часу з більш теплим кліматом, коли значна частина материкових льодів танула.

Льодовиковий щит

випуклий куполоподібний льодовик, що характеризується значною площею та потужністю (більше 1 км).

Льодостав

фаза льодового режиму водних об'єктів, яка характеризується наявністю нерухомого льодового покриву. Буває суцільний або з ополонками, з рівною або торосистою поверхнею.

Льодостав

Фаза льодового режиму, для якої характерним є наявність льодяного покриву.

Льодохід

рух крижин і льодових полів на річках водоймах під впливом течії або вітру. Буває осіннім (пливуть крижини, які утворилися внаслідок змерзання сала, шуги, сніжниці, заберегів) і весняним (пливуть крижини, які утворились внаслідок руйнування льодового покр ...

Льодяне сало

плаваючі на поверхні води скупчення крижаних кристалів у вигляді голок, що змерзлися, які створюють тонкий шар сірувато-свинцевого кольору, що нагадує жирові плями.

Льодяний затор

Скупчення крижин у руслі річки під час льодоходу, що спричинює стиснення водного перерізу та пов'язане з цим підвищення рівня води. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Маар

плоскодонний кратер вибуху з жерлом без конуса. Часто заповнений водою.

Магма

розплавлена вогняно-рідка маса частіше силікатного складу, яка виникає у верхній мантії і утворює при застиганні гірські породи.

Магматизм

складний геологічний процес, під час якого в земних надрах утворюється магма та відбувається її переміщення до земної поверхні з подальшим утворенням з неї магматичних гірських порід. Виділяють магматизм геосинклінальний, платформений, океанічний, магмат ...

Магматичні гірські породи

породи, які утворилися внаслідок охолодження та кристалізації силікатних розплавів, тобто магми або лави. Виділяють інтрузивні гірські породи - ті, що сформувалися в глибинах земної кори (наприклад граніти сієніти, дуніти), та ефузивні - ті, що утворилися ...

Магнітне поле Землі

геомагнітне поле - силове поле, що є сумою головного, зовнішнього і аномального полів, зумовлених джерелами різної природи, що перебувають у земній кулі і навколишньому просторі.

Магнітуда землетрусу

умовна величина, яка характеризує кількість енергії, що виділилася в осередку землетрусу; пропорційна логарифму максимальної амплітуди зміщення часток гірських порід; визначається за записами сейсмічних станцій. Максимальна магнітуда землетрусу складає бл ...

Макрорельєф

великі форми рельєфу (низовини, височини, гірські хребти, тощо), які утворились головним чином внаслідок ендегенних процесів і визначають основні природні особливості територій великих розмірів.

Макроформи рельєфу

нерівності земної поверхні, площі яких становлять десятки або сотні тисяч квадратних кілометрів, протяжність сягає десятків або сотень кілометрів, глибина розчленування - до 3000 м, найчастіше - кілька сотень метрів. Макроформами вважають деякі гірські хр ...

Максимальний стік

процес формування високого стоку на водотоках під час весняної повені та дощових паводків.

Максимальний стік

Річковий стік, що спостерігається під час водопілля та паводків.

Мангри

вічнозелені листяні ліси, поширені в припливно-відпливній смузі морських узбереж у тропічних і екваторіальних широтах, а також у зонах з помірним кліматом, там, де цьому сприяють теплі течії.

Мантия Землі

одна з внутрішніх геосфер Землі, яка простягається від підшови земної кори (поверхня Мохоровичича) до поверхні ядра (поверхня Віхерта-Гутенберга, 2900 км).

Мармур

повнокристалічна метаморфічна карбонатна гірська порода, утворена в результаті перекристалізації вапняку або доломіту.

Марші

(нім. Marsch) — смуга низовинного узбережжя морів, що затоплюється в періоди високих припливів і нагонів води. Іноді розташовується нижче від рівня моря, відділяючись від нього смугою дюн. Марші є типовими для узбережжя Північного моря (Нідерланди, ФРН, Д ...

Математична модель стоку

Комплексний опис процесів формування стоку математичними та логічними виразами.

Материк

великий масив земної кори, велика частина якого виступає над рівнем Світового океану у вигляді суші, а периферична частина занурена під рівень океану (океанічний материковий шельф).

Материкове підніжжя

зовнішня частина підводної окраїни материка; акумулятивна полого хвиляста нахилена рівнина, яка прилягає до основи материкового схилу. У структурному відношенні - глибокий прогин на стику материкової та океанічної кори, заповнений товщею пухких відкладів. ...

Материковий схил

морфоструктура океанічного дна, частина підводної окраїни материка між шельфом і материковим підніжжям. Характеризується досить значним ухилом і різкою розчленованістю поверхні, буває скидовим, складчастим або акумулятивним.

Материковий схил

частина підводної окраїни материка між шельфом і материковим підніжжям. Характеризується великими ухилами поверхні (у середньому близько 4°, часто 15-20°, іноді до 40°) та різким розчленуванням рельєфу (сходинки, каньйони). Має континентальну будову земно ...

Меандри

коліноподібні вигини річища рівнинної річки, радіус кривизни яких визначається водністю та швидкістю течії водного потоку. Виникають внаслідок бокової ерозії.

Меандрування

Закономірні планові деформації закрутів річки, які виникають внаслідок впливу річкового потоку на русло. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Мегаантиклінорій

велика складно побудована антиклінальна структура, яка включає декілька антикліноріїв.

Мегантиклінорій

великі підняття земної кори, що містять кілька антикліноріїв та синкліноріїв із загальним підняттям дзеркала складчастості посередині. Зазвичай формують рельєф гірської країни, що складається з кількох хребтів, западин і міжгірних котловин. Наприклад, мег ...

Мегасинкліналь

велика синкліналь простої будови, зіставна з синклінорієм. Має витягнуті обриси й протяжність до декількох десятків і сотень кілометрів.

Мегасинклінорій

велика синклінальна структура, яка об'єднує кілька синкліноріїв.

Мегаформи рельєфу

нерівності земної поверхні, площі яких становлять десятки тисяч або сотень квадратних кілометрів, протяжність - сотні, тисячі км, різниця висот у їхніх межах коливається від кількох сот до 8 км. До них належать гірські системи (Карпати, Кавказ, Алтай, Аль ...

Межень

фаза водного режиму річок, яка характеризується малою водністю внаслідок зменшення притоку води з водозбору. Розрізняють літню і зимову межень.

Межень

Фаза водного режиму річки, що повторюється щороку в одні й ті самі сезони та характеризується невеликою водністю, яка створюється внаслідок зменшення живлення річки. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 199 ...

Межиріччя

територія, що розташована між двома долинами рік і охоплює весь вододільний простір.

Мезозой

етап геологічної історії Землі, друга ера фанерозою. Настав після палеозою 230 млн. років тому, тривав 163 млн. років. Мезозой поділяють на триасовий, юрський і крейдовий період.

Мезозойська (кіммерійська) епоха складчастості

складчастість, яка проявилась в мезозойській ері в основному в межах Середземноморського та Тихоокеанського геосинклінальних поясів. Сформувала мезозоїди.

Мезозойська складчастість

сукупність геологічних процесів складчастості, горотворення й гранітоїдного магматизму, які відбувалися протягом мезозойської ери. Розрізняють: 1) давньокімерійську або індосінійську складчастість (кінець триасу - початок юри); 2) юнокімерійську, широко р ...

Мезотрофне озеро

тип озера, проміжний між оліготрофним та евтрофним озером.

Мезофіти

рослини, що живуть в умовах середнього зволоження ґрунту та звичайно при середніх значеннях зволоження повітря, його температури та аерації кореневої системи. Типовими мезофітами є дуб звичайний, ліщина, яглиця, береза повисла та ін.

Мертвий простір водного перерізу

Частина водного перерізу, де не спостерігається течія води або відбувається зворотна відносно потоку течія.

Метагенез

стадія глибоких мінеральних та структурних змін осадових порід під впливом підвищених температур, тисків та мінералізованих розчинів. Передусь метаморфізму.

Металогенія

розділ вчення про корисні копалини. Вивчає металічні (рудні) корисні копалини.

Метаморфізм

1) ендегенні процеси, з якими пов'язані зміни в мінеральному складі та структурі гірських порід. Чинниками метаморфізму є температура, тиск та флюїди. 2) процес суттєвої зміни текстури, структури, мінерального й хімічного складу гірських порід у земній ...

Метаморфічні гірські породи

гірські породи, які утворюються в результаті метаморфізму. Перетворення будь-яких за походженням гірських порід на метаморфічні відбувається шляхом їх перекристалізації у твердому стані, тобто без розплавлення, але зі зміною мінерального, а іноді й ...

Метасоматоз

метаморфізм із зміною хімічного складу вихідних гірських порід. Проходить у твердому стані порід.

Метеорологія

наука про атмосферу Землі, її склад і будову, фізичні та хімічні процеси і явища, які в ній відбуваються.

Метод відповідних рівнів

(у гідрології) - це спосіб короткотермінового прогнозування витрати (рівня) води в певному створі річки з урахуванням витрати (рівня) води у розташованому вище створі (створах). Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт ...

Метод комплексної оцінки сучасної морфодинаміки рельєфу

суть методу полягає в застосуванні бальної оцінки для виявлення впливу різних чинників на стійкість рельєфу: тектонічних (ступінь тектонічної подрібненості території), літологічних (значення показника припустимої нерозривної швидкості водного потоку), гіп ...

Механічне вивітрювання

процес руйнування гірських порід на уламки різної величини у результаті розтріскування за різких коливань температури (інсоляційне вивітрювання), замерзання води в тріщинах породи (морозне вивітрювання) чи кристалізації солей у капілярах (сольове вивітрювання ...

Мис

ділянка берега, що виступає в море, озеро або річку. Утворюється на наростаючих і відступаючих вирівняних і розчленованих берегах. За морфологією виділяють миси, що різко виступають, згладжені, високі і низькі.

Міжгірська западина, міжгірський прогин

зниження в гірських областях, яке розміщене на кілька тисяч метрів нижче від навколишніх гір і зазвичай заповнене потужною товщею пухких відкладів пролювіального, алювіального або флювіогляціального походження. Геоморфологія: терміни й поняття (комент ...

Мікроклімат

клімат невеликих ділянок земної поверхні, що відрізняється від загальних кліматичних умов даної території. Залежить головним чином від характеру підстилаючої земної поверхні і проявляється у приземному шарі повітря.

Мікроконтиненти

ізолювані масиви материкової земної кори у вигляді підводних чи надводних височин, які відокремлені від материків значними за площею просторами з океанічним типом земної кори. Відомі дві версії їхнього походження: 1) мікроконтиненти є залишками колишніх ...

Мікрорельєс

невеликі форми рельєфу, утворені екзогенними (зовнішніми) процесами на поверхні макрорельєфу і мезорельєфу.

Мікроформи рельєфу

нерівності земної поверхні, розміри яких варіюють від кількох метрів до кількох десятків метрів, глибина розчленування не перевищує кількох метрів. До позитивних форм рельєфу належать дрібні конуси виносу, бархани, дюни, а до вироблених форм - карстові й ...

Мінерал

природне тіло, достатньо однорідне за хімічним складом і фізичними властивостями, яке утворюється в результаті фізико-хімічних процесів у надрах і на поверхні Землі. Відомо близько 3 тисяч мінеральних видів; найбільш поширені силікати, окисли й гідроокисли ...

Мінералізація води

ступінь концентрації і склад розчинених мінеральних речовин у воді річок, озер та ін. водойм; виражається в мг/л, г/л або г/кг.

Мінеральні води

води (звичайно підземні) з підвищеним вмістом деяких хімічних елементів і сполук, а також газів.

Мінімальний стік

найменші значення стоку річок, що спостерігаються під час межені. Формується в періоди значного скорочення або відсутності поверхневого стоку, коли живлення річок здійснюється здійснюється за рахунок підземних вод.

Мінімальний стік

Найменший за величиною річковий стік, що звичайно спостерігається під час межені.

Міogeосинкліналь

зовнішня частина геосинклінальної області, відносно слаборухома, авулканічна. Закладена на корі континентального типу, межує з платформою.

Місткість водосховища

Найбільший об'єм води, що може вмістити водосховище.

Місцевий стік

Стік, що сформувався у межах однорідного фізико-географічного району.

Місцевість

просторове поєднання спільних за походженням урочищ, сформованих на макрорівні рельєфу з єдиною літогенною основою; найбільша структурна частина географічного ландшафту.

Мобілізм

наукова концепція, в основі якої лежать уявлення про домінування горизонтальних переміщень блоків земної кори й літосфери.

Могила

назва овальної у плані форми рельєфу природного або штучного походження, що, як правило, підноситься над навколишньою місцевістю.

Моделювання географічне

метод дослідження будови, функціонування, динаміки та розвитку географічних об'єктів або процесів з використанням моделей, які певною мірою відповідають оригіналу.

Модуль стоку

кількість води, що стікає за одиницю часу з одиниці площі водозбору; виражається в літрах або куб. метрах за секунду з 1 кв. км.

Моласи

комплекс переважно уламкових порід, що утворився в передгірних і міжгірних прогинах в результаті нагромадження матеріалу, знесеного з гірських споруд на заключній (орогенній) стадії розвитку складчастих систем. Складаються головним чином з порід морських, ...

Молода платформа

сучасне геолого-тектонічне утворення, що сформувалося на місці герцинської геосинклінальної області. Характеризується наявністю потужної товщі осадових відкладів, які залягають на давнішому складчастому фундаменті, наприклад Західноєвропейська, Західносибі ...

Молоді гори

гори, які сформувалися в останню (альпійську) епоху горотворення. Характеризуються значними абсолютними висотами вершин та глибиною розчленування, стрімкими схилами, чітко вираженими піками. Наприклад, Карпати, Альпи, Кримські й Кавказькі гори тощо. Ге ...

Моніторинг глобальний

стеження за загальносвітовими процесами в біосфері Землі й її екосфері, включаючи всі екологічні компоненти та елементи і попередження про екстремальні ситуації.

Моніторинг довкілля

спостереження за природним оточуючим середовищем і попередження про критичні ситуації, шкідливі та небезпечні для здоров'я людини та живих організмів.

Моногенний вулкан

вулкан, утворений у результаті одноразового виверження (наприклад вулкан Парикутин у Мексиці).

Монокліналь

форма залягання верств гірських порід, яка характеризується пологим нахилом їх в один бік.

Моноклінальна структура

форма залягання пластів гірських порід, які характеризуються нахилом в один бік під одним і тим самим кутом. У разі моноклінального залягання гірських порід зазвичай формується структурно-денудаційний рельєф (Скелястий хребет північного схилу Великого Кав ...

Моноліт

крупна цілісна брила масивних гірських порід, яка не має тріщин; у поперечнику сягає декілька метрів.

Монтморилонітова кора вивітрювання

нагромадження продуктів вивітрювання, серед яких переважають глинисті фракції. Формується внаслідок хімічних та біохімічних реакцій за умов чергування процесів намокання - висихання, значних коливань добових і річних температур. Середовище її утворе ...

Море

частина Світового океану, що відокремлена від нього суходолом, підводним підвищенням або островами і має своєрідний гідрокліматичний режим.

Морена

уламковий матеріал, який переміщується й відкладається льодовиком.

Морозне вивітрювання

процес руйнування гірських порід, який відбувається в умовах частих коливань температури вище і нижче 0°C. Тала снігова й льодовикова вода, яка утворюється під час відлиги вдень, проникає в тріщини гірських порід, де вночі замерзає і, збільшуючись в об'єм ...

Морська геоморфологія

розділ геоморфології, який вивчає морфологію й динаміку берегової зони, шельфу, материкового схилу, абісальних рівнин, підводних хребтів, інших аквальних форм рельєфу. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. ...

Морський клімат

клімат, що формується над океанами, морями та прилеглими частинами суходолу під переважаючим впливом повітряних мас морського походження. Характеризується порівняно з континентальним кліматом, відносно невеликим річними і добовими амплітудами температури, ...

Морські течії

переміщення водних мас в океанах і морях; характеризується напрямом, швидкістю і сталістю у часі. За походженням розрізняють дрейфові (зумовлені тертям вітру об поверхню води), термохалінні (виникають внаслідок нерівномірного розподілення температури і со ...

Морфографія

розділ геоморфології, який включає опис зовнішніх рис рельєфу земної поверхні (абсолютні та відносні висоти, густота та глибина розчленування, просторове розміщення і поєднання форм, орієнтація лінійних елементів форм рельєфу, тощо) та систематизацію їх з ...

Морфографія

галузь геоморфології, яка займається описом, класифікацією та систематизацією форм земної поверхні за зовнішніми рисами незалежно від їх походження, віку й динаміки.

Морфодинамічна концепція Ласточкина О.М.

її основні положення: 1) морфодинамічний аналіз спрямований на виявлення й дослідження цілісної складної системи переміщень речовини у верхній частині літосфери; 2) прямим завданням морфодинамічного аналізу є визначення морфологічного ефекту геологічних ...

Морфодинамічний метод

метод, за допомогою якого вивчаються зміни рельєфу під впливом енто-, екзогенних та антропогенних процесів. При цьому застосовують такі засоби, як стаціонарне вивчення динаміки рельєфу, дистанційні спостереження, математичне моделювання, топографічне знім ...

Морфолітологічний метод

метод, суть якого полягає у дослідженні зв'язків між відкладами й рельєфом, які встановлюються внаслідок впливу речовинного складу відкладів, їхнього переміщення, вторинних змін, розміщення їхніх генетичних типів залежно від елементів рельєфу.

Морфологічна поясність гір

закономірні зміни рельєфу гір, які зумовлені особливостями клімату окремих висотних поясів, а отже різним поєднанням й інтенсивністю екзогенних процесів. Морфологічну поясність варто відрізняти від ярусності рельєфу - змін характеру рельєфу, пов'язаних з ...

Морфологічний аналіз

метод визначення характеру й історії розвитку новітніх рухів земної кори за допомогою аналізу зовнішнього вигляду схилів. Він запропонований німецьким ученим В. Пенком у 1924 р. Для вивчення тектонічних рухів він застосував аналіз профілю схилів річкових ...

Морфологічний метод

метод, спрямований на з'ясування зовнішніх ознак рельєфу та оцінювання ролі впливаючих на них чинників. Аналіз морфології рельєфу дає підстави зробити висновки про його вік, напрям та інтенсивність тектонічних рухів певної території, будову й склад гірськ ...

Морфологія рельєфу

зовнішній вигляд рельєфу. Інформацію про морфологію рельєфу містять обриси форм на плані (ізометричні, витягнуті, округлі, овальні тощо), поздовжні й поперечні профілі (опуклий, увігнутий, ступінчастий, прямий) певних форм та їхніх елементів. Морфологія м ...

Морфометричний метод

метод кількісної характеристики рельєфу шляхом вимірювань на місцевості й на картах його показників, метод дає змогу оцінити горизонтальне та вертикальне розчленування земної поверхні, ухил її схилів, ступінь охоплення певних ділянок поверхні геоморфологі ...

Морфометрія

галузь геоморфології, яка займається вивченням кількісних показників рельєфу земної поверхні (довжини, площі, об'єми, висоти, глибини, густоти розчленування тощо). Морфометричні показники отримують головним чином у результаті опрацювання топографічних кар ...

Морфонеотектонічний метод

метод, що встановлює зв'язок рельєфу з проявом неотектонічних рухів. У більшості випадків останнім належить провідна роль у формуванні сучасного рельєфу, особливо рельєфу гірських країн. Висхідні неотектонічні рухи супроводжуються активними денудаційними ...

Морфоскульптура

середні та дрібні форми рельєфу та їх комплекси, в утворенні яких провідну роль відіграють екзогенні геоморфологічні процеси. Морфоскульптура відображає походження, історію та динаміку рельєфу.

Морфоструктура

великі форми земної поверхні, зумовлені утвореною ендегенними процесами геологічною структурою, з притаманними їй направленістю і режимом неотектонічних рухів.

Морфоструктурний метод

метод, що встановлює зв'язок рельєфу з геологічною будовою (структурою та літологією). Геологічна структура - характер залягання пластів гірських порід і взаємовідношення між ними. Літологія - речовинний склад та властивості гірських порід. Наприклад, ст ...

Мости суходолу

сухопутні з'єднання ділянок суші, які гіпотетично існували в геологічному минулому (наприклад з'єднання в плейстоцені Британських островів з Євразією, Азії з Північною Америкою на місці Берингової протоки).

Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): ...

Мофети

струмені вуглекислого газу з домішками водяної пари й інших газів, які виділяються з невеликих каналів і тріщин на дні та схилах кратера вулкана, а також із незастиглих лавових потоків. Виникають під час останньої стадії фумарольної діяльності; температур ...

Мочаристі ґрунти

група ґрунтів, вторинно перетворених спорадичним зволоженням за рахунок ґрунтових вод в умовах вододільних просторів внаслідок сільськогосподарського використання території. Формуються плямами серед інших ґрунтів переважно на схилах в місцях літологічної ...

Мряка

атмосферні опади у вигляді дрібних крапель діаметром менше від 0,5 мм, що дуже повільно випадають із хмар або туману.

Мульда

ізометрична чи овальна в плані полога синклінальна складка.

Мусони

Мусони — стійкі вітри нижнього шару тропосфери, що протилежно змінюють свій напрямок два рази на рік. Зимовий мусон має напрямок з суходолу на море, літній — з моря на суходіл. Характерні райони мусонів — східні узбережжя материків, а також тропічні широт ...

Нагір'я

великі за площею ділянки гірських країн, для яких характерне поєднання гірських масивів, хребтів, плоскогір'їв, улоговин, плато та долин; розміщені на значній абсолютній висоті, часто понад 1000 м.

Наземні гідрометеори

опади у вигляді крапель і кристалів, що утворюються на земній поверхні або предметах шляхом конденсації чи кристалізації водяної пари. Розрізняють наземні гідрометеори у рідкому (роса) та твердому (іній, ожеледь, ожеледиця, зерниста і кристалічна паморозь ...

Накладена тераса

тераса, алювій якої залягає на алювії більш давньої (похованої) тераси. Утворюється у випадку постійних тектонічних опускань окремої ділянки річкової долини або внаслідок неухильного поступового підняття базису ерозії. Геоморфологія: терміни й поняття (...

Наноси

Тверді частинки, утворені внаслідок розмивання русел і ерозії водозборів, що їх переносять водотоки та течії у водойми. Завислі наноси - це наноси, які у завислому стані переносять водний потік. Рухомі наноси - це наноси, переміщувані водним потоком у ...

Наноформи рельєфу

дрібні нерівності земної поверхні, площа яких не перевищує кількох квадратних метрів, а відносні перевищення становлять 1-2 м. До наноформ відносять піщані брила, болотні купини органічного походження, сліди ґрунтово-технічної обробки тощо. Наноформи ускл ...

Напірні води

підземні води, які перебувають під гідростатичним тиском.

Насув

розривне порушення типу підкиду з пологим нахилом змішувача, по якому висячий бік насунутий на лежачий.

Нейтральний шар

шар у верхній частині земної кори, в якому температури порід відповідають середньорічним для даної місцевості.

Нектон

активно плаваючі морські організми, які живуть в товщі води.

Неотектоніка

1) розділ геології, який вивчає найновіші (неоген-антропогенні) тектонічні процеси, що зумовили формування сучасного рельєфу. 2) розділ тектоніки, що вивчає тектонічні процеси, які проявлялися в кайнозойську еру, починаючи з олігоцену чи міоцену. Ці п ...

Неотектонічні рухи

рухи земної кори, які тривають упродовж останніх 25-30 млн років. Цими тектонічними рухами сформовано майже всі найважливіші риси зовнішнього вигляду земної поверхні.

Неритова зона

прибережна частина морів та океанів, приблизно відповідає шельфу.

Низовина

рівнинна ділянка суходолу значної протяжності, яка розміщена на висоті до 200 м над рівнем моря. Найбільша низовина світу - Амазонська.

Низхідний розвиток рельєфу

стадія розвитку рельєфу, для якої характерне переважання інтенсивних процесів денудації над тектонічними підняттями. Супроводжується зменшенням абсолютної та відносної висот, появою увігнутих форм схилів, послабленням усіх денудаційних процесів. Призводить ...

Низькогір'я

низькі гори з абсолютною висотою до 1000 м (окремі вершини можуть бути вище) і глибиною розчленовування до 300-400 м.

Низькогірний рельєф

тип гірського рельєфу, який характеризується абсолютними висотами вершин до 1500 м, глибиною розчленування до 500 м, пологими схилами (у середньому 15°) з м'якими обрисами та слабовираженою висотною поясністю ландшафтів. Геоморфологія: терміни й понят ...

Нівальний клімат

клімат, у якому кількість твердих опадів, що випадає в холодний сезон року, перевищує ту кількість, яка розтає й випаровується в теплу пору року. До найпоширеніших процесів формування рельєфу в нівальному кліматі належать діяльність льодовиків, руйнування ...

Нова глобальна тектоніка

це теорія про горизонтальне переміщення літосферних плит по астеносфері. Поблизу серединно-океанічних хребтів літосферні плити розсовуються (спрединг) і нарощуються за рахунок речовини, яка піднімається з надр; у глибоководних жолобах одна плита підсовуєт ...

Норма стоку

Середнє за багаторічний період значення річного, сезонного чи місячного стоку.

Нуль гідрологічного поста

Умовна горизонтальна площина, взята для порівняння за нуль відліку при вимірюванні рівня води на гідрологічному посту. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Обвалована заплава

заплава, яка з боку русла обрамлена високими прирусловими валами. Характерна для річок, які перетинають передгірні рівнини. Унаслідок різкого зниження швидкості водотоку після його виходу на рівнину відбувається інтенсивна акумуляція завислого матеріалу й ...

Обдукція

насування легшої літосферної плити на важчу в разі різного гіпсометричного положення літосферних плит, що зазнають колізій. Обдукція супроводжується виникненням зон дрібнофокусних землетрусів, спрямованих у бік від краю континенту, та утворенням гірської ...

Обезліснення

зникнення лісу в результаті природних причин або ж антропогенного впливу. Обезліснення планети на даний час за різними оцінками становить від 0,6 до 1,0% лісопокритої площі на рік.

Обсеквентна долина

долина притоки субсеквентної річки; формується на коротких і стрімких (аструктурних) схилах куєстових гряд.

Ожеледь

краплі переохолодженого дощу, що змерзлися, або туману, які осіли на холодній поверхні Землі. Утворюється ожеледь при температурі біля поверхні Землі від 1°C до -4°C, значно рідше при більш низьких температурах. Під час ожеледиці в повітряному шарі висото ...

Озерна річка

Річка, що витікає з озера чи тече через озеро (озера).

Озеро

западина на поверхні суші, заповнена водою. За походженням озерних западин озера поділяють на тектонічні, вулканічні, льодовикові, карстові тощо.

Озерознавство

Наука, що вивчає гідрологічний режим і біологічні особливості озер і водосховищ.

Океан

безперервна водна оболонка Землі, яка оточує материки й острови і має однорідний сольовий склад (середня солоність води 53‰). Океан становить більшу частину гідросфери (94%) і займає близько 70,8% земної поверхні (361 млн. км²). Об'єм океану – 1370 млн. км³ ...

Океанічна плита

область дна океанів між підводними окраїнами континентів та серединно-океанічними хребтами, має типовий океанічний тип кори.

Океанічні котловини

крупний елемент рельєфу й тектонічної структури ложа океанів. Обширні западини, які обмежені материковим схилом, підводними хребтами, валами та височинами. Океанічні котловини можуть з'єднуватися одна з одною глибокими проходами. Середні глибини котловин ...

Океанічні окраїнні вали

втягнуті склепінчастоподібні підняття земної кори океанічного типу, які обрамляють глибоководні жолоби з боку океану. Довжина - до 1,5-2 тис. км, ширина - декілька сотень кілометрів (наприклад Вал Зенкевича біля Курило-Камчатського жолоба). Геоморфоло ...

Океанографія

1. Синонім океанології. 2. Наука, що вивчає фізичні й хімічні властивості водного середовища, закономірності фізичних і хімічних процесів та явищ у Світовому океані в їх взаємодії з атмосферою, сушею і дном.

Окраїнні гори

гори, які обрамляють нагір'я, відділяючи їх від нижчерозміщених рівнинних територій (наприклад Ельбурс, Туркмено-Хорасанські гори, Паропаміз, які розміщені на периферії Іранського нагір'я).

Опустелювання

процес деградації земельних ресурсів через надмірний випас худоби, хведення лісів, нераціональне зрошувальне землеробство; проявляється у втраті місцевості суцільного рослинного покриву з неможливим його самовідновлення, зменшенні чи зникненні біологічного ...

Орогенний рельєф

форми рельєфу, які виникли на земній поверхні в результаті діяльності тварин і рослин, - коралові споруди, термітники, кротовини тощо.

Орісанги

замкнені зниження діаметром близько 1 м і глибиною до декількох десятків сантиметрів. Трапляються на спадистих, позбавлених кори вивітрювання поверхнях гірських порід (переважно гранітів, гнейсів). Мають плоске дно й прямовисні, іноді нависаючі борти. Утв ...

Ороген

гірська споруда, яка виникла на місці геосинкліналі на завершальному етапі її розвитку (епігеосинклінальний ороген) або на місці платформи на стадії її активізації (епіплатформенний ороген). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для ...

Орогенічні (орогенні) тектонічні рухи

тектонічні рухи, які відрізняються значною інтенсивністю рельєфоутворювальної дії, безпосередньо утворюють численні великі нерівності земної поверхні (гірські країни), а також сприяють виникненню на земній поверхні районів з аномально високою активністю ...

Орогенний етап

завершальний етап розвитку геосинкліналі, під час якого формується гірський рельєф, проходить вторгнення гранітних інтрузій тощо.

Осадкові гірські породи

це продукти фізичного, хімічного й біохімічного вивітрювання магматичних і метаморфічних гірських порід. Їхнє руйнування відбувається в умовах земної поверхні під дією сили земного тяжіння, води, кисню, вуглекислого газу, різних кислот, організмів, перепа ...

Основна гірська порода

магматична порода, яка містить 50-55% кремнезему й характеризується високим умістом алюмінію, кальцію, заліза, магнію (наприклад базальти, габро).

Острівна дуга

підводний хребет з окремими вершинами-островами, що виступають над водою й відокремлюють морську котловину від глибоководного жолоба.

Острівні гори

ізолювані горби чи височини, які розміщені поодинокі чи групами серед просторої рівнини.

Осушення

комплекс гідротехнічних та інших заходів щодо вилучення надлишку води з ґрунту й гірських порід.

Здійснюється з метою підвищення родючості ґрунтів, оздоровлення місцевості, прокладання доріг тощо.

Розрізняють глибинне і нормальне осушення.

Офіоліт

асоціації гірських порід, складені ультраосновними, основними породами та глибоководними океанічними осадами. Типові для евгеосинкліналей.

Паводкова хвиля

Хвиля, що виникає у потоці під час водопілля та паводків.

Паводок

фаза водного режиму річок, яка характеризується відносно короткочасним підвищенням рівня і витрат води переважно під час злив чи зливових дощів.

Паводок

Фаза водного режиму річки, що може багаторазово повторюватися в різні сезони року, характеризується інтенсивним збільшенням витрат і рівнів води внаслідок дощів чи сніготанення під час відлиги. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К ...

Пагорб

форма рельєфу рівнин, округлих або овальних обрисів у плані, з опуклою або сплющеною вершиною і ясно вираженими схилами крутістю до 30°.

Падіння річки

різниця відміток висот поверхні води в двох точках вздовж течії ріки, що розташовані на деякій відстані один від одного. Різниця висот між витокі і гирлом називається повним падінням ріки. Звичайно вираховують падіння ріки на 1 км русла. Для рівнинних рі ...

Палеовулканологія

галузь геології, яка вивчає вулканічну діяльність минулих геологічних епох. Палеовулканічні дослідження мають велике значення для палеогеографічних реконструкцій та дають змогу вирішити завдання, що стосуються пошуків різних корисних копалин, утворення як ...

Палеогеографічні умови

фізико-географічні умови, що змінювались протягом геологічної історії.

Палеогеографія

наука про давню природу земної поверхні. Об'єктом дослідження палеогеографії є дологоценова географічна оболонка як єдине ціле і окремі її компоненти у їхньому зв'язку і взаємодії.

Палеогеоморфологічний метод

метод, який використовують для з'ясування віку й етапів розвитку рельєфу в геологічному минулому. Він дає змогу встановити зв'язки між давнім і сучасним рельєфом, визначити межі морських трансгресій, поверхонь вирівнювання, інших форм рельєфу та явищ прир ...

Палеогеоморфологія

1) галузь палеогеографії, що вивчає стародавній похований рельєф та реконструює форми, що не збереглися. Розрізняють загальну, регіональну та прикладну палеогеоморфологію. 2) розділ геоморфології, який вивчає рельєф минулих геологічних епох (часто похо ...

Палеогідрологія

галузь палеогеографії, що вивчає давню гідросферу. До її складу входять палеоокеанологія, палеолімнологія, палеогляціологія, палеопотамологія, палеогідрогеологія.

Палеонтологія

наука, що вивчає органічний світ минулих геологічних епох. Поділяється на палеозоологію та палеоботаніку.

Палеопедологія

галузь палеогеографії, що вивчає давні (дологоценові) ґрунти, ґрунтові утворення, педосферу Землі.

Пальовий гідрологічний пост

Гідрологічний пост, обладнаний палями для вимірювання рівня води.

Пам'ятка природи

унікальне природне утворення, що має особливу природоохоронну цінність і охороняється з метою збереження його у природному стані в наукових, культурно-освітніх та естетичних цілях, належить до об'єктів природно-заповідного фонду.

Паморозь

крижкі нарости льодових кристалів, що осідають на гілках дерев, дротах ліній зв'язку, виступах предметів під час туману при від'ємній температурі. Розрізняють кристалічну (утворюється в результаті сублімації водяної пари при температурі повітря від -11 до ...

Пангея

гіпотетичний гігантський материк, який у палеозої і на початку мезозою об'єднував усі сучасні материки. Цей суперконтинент складався з двох великих частин: північної (Лавразії), яка охоплювала сучасну Європу, Азію (без Індостану) та Північну Америку, і пі ...

Панпланация

процес вирівнювання поверхні шляхом розростання в ширину та злиття між собою заплав сусідніх річок у результаті їхнього мандрування й цілковитого знищення вододілів. Така активність рік часто проявляється в місцях їх виходу з гір на рівнину. Процес призво ...

Парагенезис

спільне знаходження мінералів, зумовлене одночасним чи послідовним їх утворенням в подібних фізико-хімічних умовах.

Паралельний тип річкової системи

рисунок річкової системи, який характеризується паралельним напрямом розміщення річок. Це зазвичай ріки молодих нахилених берегових рівнин, що відносно недавно з'явилися з-під дна моря і ще не зазнали впливу геолого-тектонічної будови своїх водозбірних ба ...

Паралельно-гривиста заплава

заплава, яка виникає в разі зміщення великих річок у бік одного зі схилів (Дніпро, Волга й ін.). Тенденція до такого зміщення може бути зумовлена в одних випадках впливом сили Коріоліса, а в інших - тектонічними рухами. Особливістю рельєфу таких заплав є ...

Парниковий ефект атмосфери

властивість атмосфери регулювати променевий теплообмін Землі з космічним простором, є наслідком поглинання довгохвильового випромінювання Землі водяною парою та вуглекислим газом тропосфери і додаткового впливу на цей процес активних газових компонентів у ...

Парникові гази

двоокис Карбону (CO_2) (утворюється в результаті руйнування біоти людиною, згорання мінерального палива тощо), а також метану (CH_4) (утворюється в результаті спалювання біомаси, витоку його з нафтових та газових свердловин тощо). Парниковими називаються т ...

Пасма

втягнуті, відносно невисокі форми рельєфу. На суходолі розрізняють гірські та горбисті пасма.

Пегматит

різнозерниста, дуже грубозерниста гірська порода, що залягає у вигляді тіл неправильної форми (жил, дайок, лінз, гнізд), які мають такий же мінералогічний склад, що й материнська порода. Походження пегматитів пов'язують з кристалізацією пегматитової магми ...

Пек

магматичне тіло майже циліндричної форми, що утворилось у жерлі давно не діючого вулкану. Складене лавою чи туфобрекчіями й туфом, іноді змінене вулканічними газами, що піднімаються по каналу та жерлу.

Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. ...

Пелагіальна зона

товща води океанів, морів, озер як середовище існування пелагіальних організмів.

Пенеплен

слабохвиляста денудаційна рівнина, що зрізує дислоковані породи різного генезису під один загальний рівень. Утворюється на місці зруйнованих гір як наслідок переходу від орогенного етапу тектонічного розвитку земної кори до платформного. Геоморфологія: ...

Пенепленізація

вирівнювання рельєфу в умовах гумідного клімату шляхом загального виположування схилів, зниження вододілів і розширення долин.

Первинна рівнина

невисокий рівнинний суходіл, утворений унаслідок регресії епіконтинентального моря (частіше в межах платформених структур) і складений молодими морськими осадами (наприклад Прикаспійська низовина). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. п ...

Первинні меандри

власні звивини річкової долини, що утворилися на певній території відповідно до складу та властивостей гірських порід. Оминаючи ділянки поширення міцних порід або активних висхідних неотектонічних рухів, обираючи для руху місця податливих до ерозії порід ...

Первинно-тектонічний рельєф

форми рельєфу, поверхні яких деформовані тектонічними рухами та при цьому не змінені денудаційними процесами. Прикладами форм первинно-тектонічного рельєфу є скидовий уступ, що виник унаслідок землетрусу, малозмінені денудацією антикліналі, синкліналі й і ...

Перевал

зниження в гірському хребті або масиві, доступне для пересічення.

Передгір'я

знижені окраїни гірських систем або окремих хребтів, за сукупністю природних умов перехідні до прилеглих рівнин. Для них характерний горбистий, увалистий або низькогірний рельєф; складаються переважно з молодшої за віком порід порівняно з осьовими частина ...

Передгірна рівнина

нахилена рівнина, яка прилягає до гір і тісно пов'язана з ними в процесі свого утворення й розвитку.

Передгірні западини

ділянки сусідніх платформ, що були втягнуті в зону геосинклінального тектогенезу й зазнали значного прогинання. У сучасному рельєфі вони представлені передгірськими акумулятивними рівнинами.

Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для ...

Перека́т

мілководна ділянка річища, яка має вигляд валу, що перетинає річище під кутом 20-30 гр., з пологим схилом, оберненим проти течії, та крутим - за течією. Утворюється в результаті нерівномірного розмивання річища водним потоком і акумуляції наносів.

Пересип

низька і вузька смуга суходолу, що відокремлює від моря затоку будь-якого походження. Утворюється внаслідок акумуляції наносів при їхньому переміщенні вздовж берега під дією хвиль і хвильових течій та прибою. За походженням пересипи бувають береговими бар ...

Переформування берегів водосховища

Зміна первісної форми берегових схилів, затоплених під час утворення водосховища, внаслідок руйнування хвилями надводної частини схилу та утворення акумулятивної берегові мілини. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт ...

Перехват

захоплення однією рікою верхів'я другої ріки. Поступово врізаючись в ході ерозії своїм верхів'ям у вододіл, ріка перерізає його і проникає в долину сусідньої ріки, що протікає на більш вищому рівні; води перехопленої ріки тепер течуть у ріку – "загарбницю" ...

Перехідна зона рельєфу

один із головних елементів рельєфу та геологічної структури Землі, розміщений між материком і океаном. Складається з котловин окраїнних морів, архіпелагів острівних дуг та глибоководних жолобів. Характеризується максимальною контрастністю рельєфу, перехід ...

Перехоплення річки

захоплення річкою стоку сусідньої річки. Річка, яка має глибше врізану долину, за умови інтенсивного розвитку бічної ерозії досягає русла іншої річки та спрямовує її водний потік у своє русло. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. д ...

Перешийок

вузька смуга суходолу, що з'єднує дві значні за площею його ділянки.

Периклінальна структура

форма залягання пластів гірських порід, коли спостерігається їх падіння в усіх напрямках від деякого центру до периферії. У рельєфі відображена системою концентричних гряд і знижень, що їх розділяють. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. п ...

Периокеанічні рівнини

рівнини, причленовані до континентального підніжжя на глибинах 3,5-4 км. Їхня поверхня нахилена до центральних регіонів океану, де вони безпосередньо межують з абісальними котловинами. Одним із регіонів розвитку періокеанічних рівнин є східний сектор Тихо ...

Перистий тип річкової системи

рисунок річкової системи, у якому притоки впадають до стрижневої головної ріки симетрично з обох боків під прямим чи гострим кутом, розміщуючись паралельно один до одного. Таке розміщення водотоків характерне переважно для великих поздовжніх долин складча ...

Перлювій

базальна фація алювію; представлений грубоуламковим валунним або галечниковим матеріалом. Останній сформувався внаслідок промивання водою відкладів, якими складений крутий увігнутий берег річки. Грубоуламковий матеріал може чергуватися з лінзами мулів, як ...

Петрофіти

рослини, що зростають на скелях і кам'яних осипищах.

Печери

порожнини у верхніх шарах земної кори, які мають на денній поверхні один або кілька отворів. Перечи бувають горизонтальні, вертикальні, нахилені та складні (в т.ч. багатоповерхові). За генезисом печери поділяють на корозійні, ерозійні, гравітаційні, абраз ...

Пилова буря

природне явище, яке виникає при посушливій погоді та сильних вітрах і супроводжується розвіюванням сухого шару ґрунту, піску та пилу.

Півострів

частина суходолу, яка заходить в океан, море чи озеро і з трьох сторін оточена водою.

Підводна окраїна материка

периферійна частина дна Світового океану з материковим типом земної кори. За особливостями рельєфу виділяють шельф, материковий схил, материкове підніжжя. Порівняно з платформними ділянками суходолу гранітний шар підводної окраїни материка значно тонший. ...

Підводний землетрус

землетрус на дні чи під дном океанів (морів). Підводні землетруси приурочені до рухомих зон підводних окраїн материків (головним чином на периферії Тихого океану, де іноді провокують цунамі) або до серединно-океанічних хребтів. На дні океанів землетруси з ...

Підводний конус виносу

форма акумулятивного рельєфу в гирлі підводного каньйону, яка утворюється завдяки нагромадженню матеріалу, принесеного мулистими потоками в нижню частину материкового схилу чи в область материкового підніжжя. Радіус такого конуса складає 300-350 км. Ге ...

Підводні каньйони

крутосхилі глибокі (до 1-2 км), часто з V-подібним поперечним профілем лінійно витягнуті форми рельєфу, які приурочені до підводної окраїни материків. Починаються зазвичай на шельфі й закінчуються конусом виносу на глибинах 2-4 км. Іноді слугують продовже ...

Підземне живлення

надходження підземних вод у поверхневі водотоки і водойми. Відбувається за рахунок підземного стоку, найбільш стала складова частина річкового стоку.

Підземний стік

1) Процес переміщення підземних вод у товщі земної кори під впливом сили тяжіння від області живлення до області розвантаження; складова частина кругообігу води на Землі. 2) Кількість води, що протікає за одиницю часу через поперечний переріз підземного п ...

Підземні води

води, що розташовані у верхньому шарі земної кори (до 12 – 16 км) в рідкому, твердому і пароподібному стані. Заповнюють пори і тріщини в пісках, галечниках, карстові пустоти. Поділяються на безнапірні ґрунтові води, і напірні артезіанські. Розрізняють вод ...

Підстилаюча земна поверхня

поверхня Землі (ґрунтів, рослинного покриву, снігу, льоду, води, населених пунктів, тощо), яка взаємодіє з атмосферою в процесі тепло- і вологообміну.

Пісковик

уламкова гірська порода, що виникла в результаті цементації піску.

Плавневе болото

болото, що розвивається у пониззі річки внаслідок затоплення його поверхневими водами на тривалий час. Відзначаються значною зволоженістю, чергуються у плавнях з водною та прибережно-водною рослинністю, подекуди - із заплавними лісами.

Плавні

1) надмірно зволожені, часто заболочені ділянки заплав, вкриті вологолюбною рослинністю. 2) ділянки заплав річок, які затоплюються на довгий час водопіллям і вкриті водно-болотною та болотно-лучною рослинністю. Це переважно гирла річок Дністер, Дунай, ...

Плай

безлісі плоскі пригребеневі поверхні хребтів та їхніх відгалуджень з корінними луками, пасовищами і худобопрогінними стежками в Українських Карпатах.

Плакор, плоский вододіл

плоский чи слабонахилений привододільний простір, який розділяє два окремих річкових басейни.

Планетарна геоморфологія

розділ геоморфології, який вивчає найбільші - планетарні - форми земної поверхні, їх утворення, будову, розвиток, закономірності розподілу.

Планетарні форми рельєфу

нерівності земної поверхні, площі яких складають мільйони квадратних кілометрів, довжина перевищує тисячі, іноді десятки тисяч кілометрів, глибина розчленування сягає 10 км і більше. До планетарних форм рельєфу відносять материкові виступи, океанічні запа ...

Планктон

сукупність організмів морських та прісноводних водойм, що населяють товщу вод і не здатні протистояти перенесенню течіями. Складається з бактерій (бактеріопланктон), водяних рослин (фітопланктон) і тварин (зоопланктон).

Пластова жила

пластоподібне магматичне інтрузивне тіло, що узгоджено залягає між нашаруваннями осадових чи метаморфічних порід. Довжина пластових інтрузій може досягати декількох кілометрів. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. на ...

Пластова рівнина

рівнина, приурочена до плити в межах платформи; складена нашаруваннями платформеного чохла, які залягають майже горизонтально чи під невеликим кутом. У межах пластових рівнин виділяють окремо акумулятивні низовини й пластово-денудаційні височини. Наприкл ...

Пластові рівнини

рівнини, складені пластовими інтрузіями та ефузивами. Поділяються на пластово-аккумулятивні та пластово-денудаційні. До пластово-аккумулятивних належать молоді пластові рівнини, які при загальній тенденції території до слабких нетривалих піднять зберегли не ...

Пластово-ступінчастий рельєф

рельєф, який виникає в разі чергування у вертикальному розрізі стійких і піддатливих до денудації порід, які залягають горизонтально; формується у результаті вибіркової ерозії та денудації. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для ...

Плато

підвищена, різною мірою розчленована рівнина, що складається з горизонтальних або слабодислокованих пластів порід. В географічній літературі до плато відносять рівнини, висотою 200-500 м над рівнем моря з плоскою або хвилястою, слабозчленованою поверхнею ...

Платформа

велика ділянка континентальної земної кори з досить плоскою поверхнею і двоповерховою будовою. Нижній поверх (кристалічний фундамент) - жорстко консолідована кора, утворена інтенсивно метаморфізованими породами, у складі яких встановлено первісно осадові ...

Плейстосейста

лінія, що окреслює область найбільшої інтенсивності землетрусу.

Плесо

глибока ділянка русла річки, яка розміщена між перекатами. Зазвичай утворюється біля увігнутої ділянки берега мандруючої річки. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловська; за ред. ...

Плита

велика тектонічна структура платформи, фундамент якої залягає під потужним осадовим чохлам. Плита, на відміну від щита, є опущеною ділянкою платформи.

Плікативна дислокація

складчаста дислокація, за якої осадові верстви згинаються без порушення їхньої суцільності й без розриву.

Плоскогір'я

1) обширна ділянка суходолу, яка припіднята над навколишньою територією та характеризується значним ерозійним розчленуванням при відносно слабкому розчленуванні плоских вододільних поверхонь. Стосовно геологічної структури одні вважають, що плоскогір'я ск ...

Площинний змив

сукупність процесів руйнування верхнього шару ґрунту і продуктів вивітрювання, транспортування та акумуляції утворених наносів дощовими і талими водами, що стікають у вигляді пластових потоків по схилах крутизною понад 1 градус.

Плутонізм

геологічна концепція, у якій основне значення у формуванні й перетворенні порід земної кори належить ендегенним процесам, зокрема магматичній діяльності й вулканізму. Розроблена шотландським ученим Дж. Хеттоном; найбільшу популярність мала в кінці XVIII - ...

Пляж

аккумулятивна форма рельєфу, утворена в береговій зоні моря під впливом прибійних потоків. Пляжі поділяють за формою поперечного профілю (односхиліві притулені, двосхиліві повного профілю) і складом (піщані, гравійні, галькові, черепашкові).

Пневматоліз

явище взаємодії летких сполук, які виділяються з магми, із вмісними породами з утворенням нових мінеральних сполук.

Побочень

підвищена ділянка перекаату, що прилягає до випуклого берега меандруючої річки. Утворюється в результаті повільного нагромадження наносів у процесі розвитку і зміщення меандру.

Поверхневий поплавець

Поплавець, що його використовують для вимірювання швидкості течії на поверхні води.

Поверхневий стік

процес переміщення вод атмосферного походження по земній поверхні під дією сили тяжіння; складова частина кругообігу води на Землі. Розрізняють три фази поверхневого стоку, зумовлені особливостями земної поверхні (за А.М. Бефані): схилівий, тальвеговий та ...

Поверхні вирівнювання

горизонтальні й субгоризонтальні ділянки земної поверхні, зазвичай великі за площею, сформовані в епоху тектонічної стабільності як результат відносно повної компенсації ендегенних процесів екзогенними. Характерні як для платформних, так і для складчастих ...

Поверхня Віхерта-Гутенберга

межа між мантією й ядром, установлена сейсмічним методом на глибині 2 900 км.

Поверхня Конрада

підосва гранітно-метаморфічного шару, яка відокремлює його від базальтового.

Поверхня Мохоровичича (поверхня Мохо, поверхня М)

межа між земною корою й мантією, встановлена за стрибкоподібним зростанням швидкості поширення сейсмічних хвиль.

Повідь

Затоплення території водою, що часто стає стихійним лихом.

Повінь

фаза водного режиму річок, яка характеризується найбільшою водністю, значним, відносно тривалим підвищенням рівня води і спостерігається щороку в один і той же сезон.

Повітряні маси

великі маси повітря у нижній частині атмосфери, що мають певні спільні властивості і переміщуються в одній з течій загальної циркуляції атмосфери. Спільність властивостей повітряних мас визначається тим, що вони формуються над територіями з однорідними пі ...

Погода

стан атмосфери в даній місцевості, який характеризується сукупністю метеорологічних характеристик на певний час або проміжок часу.

Поди

плоскодонні замкнуті зниження рельєфу розміром від кількох десятків метрів до 10 км у поперечнику, площею до сотень і тисяч квадратних метрів.

Поздовжній профіль річки

графічне зображення поздовжнього розрізу річища по лінії фарватеру або по середній лінії водної поверхні у період межені.

Позначка високої води

Слід, що залишає на місцевості високий рівень води.

Полігенна рівнина

рівнина, сформована в результаті різних на окремих ділянках, але взаємно пов'язаних рельєфоутворюючих процесів протягом одного або кількох етапів розвитку рельєфу.

Полій

Льодове утворення, що виникає внаслідок замерзання підземних вод, які виливаються на поверхню землі, або річкових вод, які виходять на поверхню льодяного покриву. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р ...

Поліморфізм

явище, коли одні й ті самі за хімічним складом речовини можуть утворювати різні кристалічні решітки, тобто кристалізуватись у різних кристалографічних сингоніях.

Полонини

безлісі плоскі вершини гірських хребтів Українських Карпат, вкриті головним чином субальпійською рослинністю.

Польдер

осушена ділянка території, яка системою дамб захищена від затоплення поверхневими та ґрунтовими водами.

Польє

карстова форма рельєфу у вигляді замкнутої плоскодонної улоговини з крутими бортами. Гідрологічною особливістю польє є наявність постійних або тимчасових карстових озер і водотоків, що зникають у понорах.

Полярна ніч

період, коли Сонце взимку у високих широтах не сходить над горизонтом і пряме сонячне освітлення відсутнє. Триває від 23 діб на 68° пн. ш. до 176 діб на Північному полюсі. Аналогічне явище спостерігається у Південній півкулі, але в інше півріччя.

Полярний день

період, коли Сонце у високих широтах багато діб не опускається за горизонт. Полярний день на 68° пн. ш. становить 40 діб, на Північному полюсі 189 діб. Аналогічне явище спостерігається в Південній півкулі, але в інше півріччя.

Полярний клімат

клімат, для якого характерні тривала й сувора зима, коротке та прохолодне літо, значна хмарність, незначна кількість опадів, мала інтенсивність сонячної радіації. Ці умови сприяють виникненню багаторічної мерзлоти. Одним із найважливіших чинників денудації ...

Порівняльно-морфологічний метод

метод порівняльного вивчення форм земної поверхні, який дає змогу встановити генетичні зв'язки між формами рельєфу, що різняться за зовнішнім виглядом, а також з'ясувати схожі й відмінні риси між зовні однотипними формами. У завдання методу входить морфол ...

Порушення природної рівноваги

зміни в процесах взаємодії і складі компонентів та елементів екосистеми, що призводять врешті-решт до її заміни іншою екосистемою (наприклад, вирубування лісів у засушливій зоні може призвести до зміни природного балансу в напрямі розвитку екосистеми пуст ...

Похибка гідрологічного прогнозу

Різниця між передбаченим і дійсним значенням певних гідрологічних характеристик чи терміном настання явища.

Похил річки

відношення падіння річки до її довжини. Для всієї ріки її похил знаходять шляхом вирахування похилів на окремих ділянках, а потім усереднення цих даних.

Пошукова геоморфологія

напрямок прикладної геоморфології, який вивчає взаємозв'язки між рельєфом та геологічним субстратом із метою оптимізації пошуків і видобування корисних копалин. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна ...

Припай

нерухомий лід у вигляді суцільного покриву, що утворився біля берегів арктичних і антарктичних морів внаслідок розвитку льодових заберегів і змерзання дрейфуючих льодів. Зимою в Арктиці припай здебільшого покриває затоки, протоки, а також акваторії морів ...

Природний стік

Стік річок у природних умовах його формування.

Прируслова обмілина

нагромадження алювію біля опуклої ділянки берега мандруючої річки. Морфологічно добре виражена впродовж межени, хоча акумуляція піщаного матеріалу відбувається під час повені. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. ...

Прирусловий вал

пологий вал, який виникає внаслідок акумуляції крупнозернистого алювію (перевалено піску) у місці різкого зменшення швидкості водного потоку на межі річища й заплави. З часом заростає псамофітами та вологолюбними рослинами. Геоморфологія: терміни й пон ...

Прихилена тераса

тераса, алювіальна товща якої нагромадилась у зниженні, виробленому річкою, приєднавшись до товщі наносів більш давньої тераси або до порід корінного берега. Утворюються у випадку чіткої ритмічності тектонічних рухів з однаковою амплітудою коливань базису ...

Прогнози льодового режиму

Прогнози терміну появи та зникнення льодових явищ на водних об'єктах, встановлення та скресання льодоставу, товщини льодового покриву. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Прогнозування екологічне

процес формування можливих змін поведінки природних систем (екосистем). За масштабом прогнозування екологічне ділиться на глобальне, регіональне, локальне.

Проловій

1) генетичний тип материкових відкладів, що являють собою продукти вивітрювання корінних гірських порід, змиті зі схилів гір і відкладені біля їхнього підніжжя тимчасовими водними потоками. 2) відклади, що виносяться з яру тимчасовими потоками й нагромаджені ...

Промірна вертикаль

Прямовисна лінія від поверхні до дна водойми, на якій вимірюють його глибину. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Просідання гірських порід

може бути викликане різноманітними причинами: суфозією, карстовими процесами, таненням ґрунту в геокріолітозоні, змочуванням поверхневим чи підземним стоком. Наприклад, перемінне змочування-висихання лесових порід сприяє збільшенню сил молекулярного натягу ...

Протогеосинкліналь

первинний (3000...2500 млн р.) геосинклінальний прогин, який розвивався у пізньому археї після нуклеарного етапу і розділяв протоплатформи.

Протока

Водотік, що сполучає два водних об'єкти, чи відгалуження русла річки, яке не має усіх властивостей річковому руслу утворень. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Протоплатформа

ранньопротерозойська структура часто овальних чи ізометричних обрисів, зона ранньої стабілізації. Фундамент може бути складений як нуклеарними структурами, так і гранітованими протогеосинклінальними комплексами.

Профіль рівноваги

уявна ввігнута крива від витoku до гирла річки, яка відображає рівновагу між ерозійною здатністю водного потоку та опором гірських порід, що складають русло. У кожній точці русла не відбувається ні врізання, ні акумуляція, а вся енергія річки витрачається ...

Процеси рельєфоутворення

процеси, які формують нерівності земної поверхні й доступні для безпосереднього спостереження та картографування. Розрізняють ендегенні, екзогенні та антропогенні рельєфоутворюючі процеси. До ендегенних процесів відносять тектонічні рухи земної кори, магм ...

Процеси формування стоку

Природні процеси, що відбуваються на водозборі та спричиняють формування стоку.

Прямий рельєф, структурний рельєф

рельєф, зовнішні риси якого формуються відповідно до типу геологічної структури, тобто антиклізам, антикліналям (додатним геологічним структурам) відповідають височини, кряжі або хребти, а синеклізам, синекліналям (від'ємним геологічним структурам) - зниження ...

Псамітова структура

структура, властива для піщанистих гірських порід (розмір зерен 1...0.1 мм).

Псевдовулканічне виверження

виверження грязьового вулкана, яке зовні нагадує вулканічне виверження (наприклад виверження грязьового вулкана Локбатан в Азербайджані в 1977 р.). Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна ...

Псевдоморфоза

агрегатний стан мінералу, за якого його кристалографічна форма не властива речовині, що його складає. Відомі також мінеральні псевдоморфози за органічними рештками.

Псефітова структура

структура, характерна для уламкових порід (конгломератів, брекчій), складених з великих (більш як 1 мм) обкатаних чи кутастих уламків.

Псилофіти (риніофіти)

одні з найдавніших наземних рослин, трав'янисті чи кущисті форми з дихотомічним стеблом. Вони вели амфібійний спосіб життя і відомі у силуру — середньому девоні. Предки членистостеблових, плаунів і папоротеподібних.

Радіальний тип річкової системи

рисунок річкової системи, у якому водотоки розміщені у відцентрових або доцентрових напрямках. Відцентрова радіальна гідрографічна мережа характерна для територій, що зазнають стійкого тектонічного підняття, а доцентрова - для територій, які опускаються. ...

Радіолярії

підклас одноклітинних саркодових, які вели переважно планктонний спосіб життя. Утворюють радіолярієві мули (радіолярити). Відомі з кембрію.

Реакліматизація

відновлення на певній території видів місцевих тварин, що зникають або вже зникли. Наприклад, зубр, бобр, байбак, лось, дикий кабан.

Регіональна геоморфологія

розділ геоморфології, що вивчає походження, історію розвитку рельєфу окремих частин (регіонів) земної поверхні (геоморфологія суходолу, геоморфологія морського дна та узбережжя, геоморфологія окремих материків і їхніх частин тощо). Геоморфологія: термі ...

Регресивна ерозія

процес розмивання чи змивання текучою водою гірських порід і ґрунтів, який поширюється від нижньої ділянки водотоку до його верхів'я (розвиток ерозії відбувається проти течії річки). Регресивна ерозія разом із донною ерозією формує поздовжній профіль рівн ...

Регресія

відступ моря. Відбувається у разі підняття суходолу або зниження рівня моря.

Регулювання річкового стоку

перерозподілення у часі об'єму річкового стоку в створі, що замикає водозбір, — збільшення або зменшення його в окремі періоди порівняно з прибуванням води на поверхню водозбору.

Регулятивна здатність водойми

Здатність водойми до регулювання стоку, яка визначається його корисною місткістю.

Режим річок

закономірні зміни (добові, сезонні, багаторічні) рівнів і витрат води, швидкості течії, льодових явищ, хімічного складу води, а також рельєфу русла, характеру берегів тощо.

Рейковий пост

Гідрологічний пост, обладнаний постійною рейкою (рейками) для вимірювання рівня води.

Реліктовий рельєф

форми земної поверхні, які утворились у попередні геологічні епохи в умовах, відмінних від сучасних. Наприклад, льодовикові форми рельєфу на Східноєвропейській рівнині.

Рельєф

сукупність нерівностей (форм) земної поверхні, які відрізняються обрисами, розмірами, походженням, віком, історією розвитку та сучасною динамікою. Складається з додатних і від'ємних форм. Перші утворюють підвищення рельєфу, другі представляють собою запад ...

Ресеквентна долина

долина притоки субсеквентної річки; формується на довгих та відлогих (структурних) схилах куєстових гряд.

Рифт

лінійно витягнута (інколи понад 1000 км) щілиноподібна, грабеноподібна структура глибинного походження. Розрізняють континентальні й океанічні рифти.

Рифтова зона

осьова частина серединно-океанічних хребтів, яка має характер глибокого грабену, витягнутого вздовж хребта на значну відстань. Характеризуються дуже великими величинами теплового потоку, сейсмічністю й вулканізмом. Геоморфологія: терміни й поняття (ком ...

Рифтогенний процес

процес розсування океанічного дна, розламування континентальної кори "знизу", активізації деяких ділянок платформ й утворення на їхньому місці гірських споруд, тектонічна активність і висота яких не менші ніж у геосинклінальних поясах. Прикладом прояву ри ...

Рівень води

Висота поверхні води водного об'єкта над умовною горизонтальною площиною, взятою для порівняння.

Рівнина

один із найважливіших елементів рельєфу земної поверхні (у межах суходолу, дна морів і океанів), характеризується малими похилами й незначними коливаннями висот. На суходолі розрізняють рівнини, що лежать нижче рівня моря (наприклад Прикаспійська); низови ...

Рігель

поперечний скелястий поріг у ложі трогової льодовикової долини.

Річки

водні потоки, що течуть у природних руслах і живляться за рахунок поверхневого і підземного стоків з їх басейнів. Виділяють річки головні (впадають в моря, озера або губляться в пісках чи болотах) та їх притоки (впадають в головні річки); Річки рівнинні й ...

Річкова долина

Відносно вузька, витягнута в довжину заглибина у земній поверхні, утворена віковою діяльністю води, що стікає по поверхні землі, з наявністю русла сучасного потоку. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 ...

Річкова мережа

Частина руслової мережі, яка складається з чітко виявлених русел постійних водотоків. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Річкова система

сукупність річок у межах одного річкового басейну. Складається з головної річки (стовбура системи) і приток 1-го, 2-го і дальших порядків. Річкова система називається за назвою головної річки.

Річкова сітка

сукупність річок у межах визначеної території.

Розводдя

Простори чистої води серед льодяного покриву, утворювані внаслідок посування льоду. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Розломно-брилові хребти

утворюються в результаті різних за амплітудою тектонічних піднять. Вони часто мають будову кори, яка відрізняється від океанічної; іноді вони є залишками так званих океанічних платформ (ділянок кори з наявністю ознак процесу гранітизації). Деякі розломні ...

Розривна структура

форма залягання геологічних тіл у вигляді окремих частин, які зазнали зміщень одна стосовно одної внаслідок скидового і (чи) насувного характеру розривних тектонічних рухів. Розривні структури в рельєфі можуть бути виражені уступами топографічної поверхні ...

Руда

твердий мінеральний агрегат з певним вмістом корисних компонентів, які роблять економічно доцільним їхній видобуток за сучасного рівня матеріального виробництва.

Рудопрояв

дрібні скопчення корисних копалин у надрах, які за кількістю запасів не відповідають поняттю родовищ.

Рукав річки

Відгалуження русла річки, якому притаманні всі властиві річковому руслу особливості морфологічної будови. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Русло

найнижча частина річкової долини, по якій відбувається постійний стік води. Русло деформується внаслідок ерозійної дії водного потоку, що розмиває дно, береги і переносить матеріал вниз за течією та відкладає його на ділянках з меншими нахилами і швидкіст ...

Русло річки

Утворене річковим потоком ложе, по якому стікає вода.

Руслова мережа

Сукупність русел усіх водотоків у межах певної території.

Руслове регулювання стоку

Регулювання стоку води у річковому руслі в природних умовах.

Русловий процес

Постійні зміни морфологічної будови русла водотоку та заплави, зумовлені плинною водою. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Руслові деформації

Зміна розмірів і положення в просторі русла річки та руслових утворень, зумовлена відкладенням наносів. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Руслові утворення

Рухомі накопичення наносів, які визначають морфологічну будову річкового русла.

Савана

зональний природний комплекс з переважанням трав'яного покриву з чагарниками та окремими деревами або групами дерев. Поширені в Африці, особливо на сході, в Південній Америці (льяноси, кампоси), Австралії, Індії.

Сало

Фаза льодяного покриву, за якої спостерігаються поверхневі первинні льодяні утворення, що складаються із кристалів у вигляді плям або тонкого суцільного шару.

Сало

Фаза льодяного покриву, за якої спостерігаються поверхневі первинні льодяні утворення, що складаються із кристалів у вигляді плям або тонкого суцільного шару. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Самоочищення

природне руйнування забруднювача в середовищі (воді, ґрунті, повітрі та ін.) в результаті природних фізичних, хімічних і біологічних процесів. Словник-довідник з економічної географії. 9-10 класи / Т.В.Буличева, К.О.Буткалюк, Т.А.Гринюк та ін. За наук. ...

Сапропель

органічний мул на дні застійних водойм.

Світа геологічна

сукупність відкладів, що утворилися в даному районі за певних фізико-географічних умов і займають у ньому певне положення.

Світіння моря

світіння поверхні моря вночі, пов'язане з випромінюванням світла деякими морськими організмами.

Седиментогенез (седиментація)

утворення усіх видів осадків у природних умовах.

Сейсмічна область (зона)

територія, яка охоплює епіцентри землетрусів і зазнає їхньої дії. Виражена відносно вузькими смугами, пов'язана з областями інтенсивних тектонічних рухів, формуванням гірських хребтів і міжгірських прогинів, глибоководних океанічних жолобів та рифтових зо ...

Сейсмічна шкала

шкала оцінки інтенсивності коливань на поверхні Землі Під час землетрусів. В Україні й країнах СНД користуються 12-бальною шкалою, яка ґрунтується на оцінці зовнішнього ефекту землетрусу: ступеня руйнування споруд, геоморфологічних деформацій тощо. Західн ...

Сейсмічні хвилі

пружні коливання, які поширюються від осередків землетрусів, вибухів й інших джерел до поверхні Землі. Розрізняють повздовжні та поперечні хвилі. Повздовжні сейсмічні хвилі деформують середовище (викликають локальні стиснення й розтягнення) і представляють ...

Сейсмічність

піддатливість, схильність Землі чи окремих її територій до землетрусів. Характеризується територіальним розподілом осередків, інтенсивністю та ін. параметрами землетрусів.

Сейсмологія

розділ геофізики, який вивчає сейсмічні явища (землетруси) та досліджує внутрішню будову Землі на основі спостережень за пружними коливаннями.

Сейші

стоячі хвилі великого періоду (від кількох хвилин до десятків годин), які виникають у замкнених водоймах під впливом різниці атмосферного тиску, сейсмічних явищ, згонів і нагонів води.

Секреція

округлі чи лінзоподібні природні мінеральні агрегати, які утворюються при заповненні пустот у гірських породах мінеральною речовиною.

Селевий потік

короточасний потік, що раптово виник в руслі гірської річки з різким підйомом рівня і високим вмістом (до 75%) грязекам'яного матеріалу. Причина – інтенсивні і тривалі зливи, бурхливе танення снігу і льоду в горах. Руйнують дороги, споруди тощо.

Сель

Стрімкий потік великої руйнівної сили на басейнах гірських річок, що складається із суміші води та крихких, ламких порід і виникає внаслідок інтенсивних дощів чи танення снігу, а також прориву завалів і морен. Гідрологія суші: терміни та визначення осн ...

Сельовий паводок

Дощовий чи сніго-дощовий паводок, що спричиняє сель.

Семіаридний клімат

клімат пустель помірних широт, наприклад пустель Середньої Азії. Характеризується нерівномірним зволоженням протягом року й тривалим посушливим періодом. Річна сума опадів складає менше 200-300 мм. Узимку панують відносно низькі температури повітря, а влі ...

Семігумідний клімат

клімат степової зони. Характеризується нерівномірним зволоженням протягом року. Коефіцієнт зволоження 0,3-0,6. Річна кількість опадів - 250-500 мм. Сума температур за теплий період складає від 2200 до 4400°C. Рельєф степів формується під впливом, насампер ...

Серединний масив

уламок платформи, за рахунок дроблення якої виникла дана геосинклінальна область (пояс), аналог мікроконтинентів, відомих у сучасних океанах.

Серединно-океанічний хребет

елемент рельєфу Землі, який являє собою потужну гірську систему, що простягається через усі океани. В їхній осьовій частині звичайно розміщуються рифтові ущелини.

Серединно-океанічні хребти

один із головних елементів рельєфу й геологічної структури дна Світового океану. Простежується у вигляді планетарної системи пов'язаних між собою гірських споруд на дні всіх океанів. Загальна протяжність - понад 60 тис. км. Відносна висота - 2-3 тис. м, ш ...

Серія циклонів

кілька циклонів, які послідовно виникають на одному й тому самому полярному або арктичному (антарктичному) головному фронті.

Сингонія

класифікаційна одиниця у кристалографії; об'єднує групи симетрії з однакою головною віссю (третього і вищих порядків), а якщо їх немає — групи з однаковими неголовними осями.

Синекліза

1) велика платформна від'ємна структура злегка витягнутої чи ізометричної форми. Осадовий чохол у її межах досягає значних потужностей (8...10 км і більше). 2) велика (сотні кілометрів, іноді понад 1000 км у поперечнику) слабоввігнута платформна структ ...

Синклінальна складка

вгнута складка верств гірських порід, у ядрі якої залягають породи молодші, ніж на крилах.

Синклінорій

система паралельних складок, що знижуються до його осі. У центральній частині залягають породи молодші, ніж по краях. Утворюється на місці геосинклінальних прогинів.

Система геологічна

основний підрозділ міжнародної стратиграфічної шкали, що відповідає природному етапові в розвитку земної кори та органічного світу Землі.

Системно-формаційний напрям геоморфології

напрям, в основі якого лежить концепція літодинамічних потоків речовинних мас земної кори та геоморфологічних формацій (автор - М. Флоренсов (1989 р.)). Суть його ідеї полягає в тому, що рельєфоутворення (геоморфогенез) на земній поверхні здійснюється зав ...

Сідловина

зниження в гребені гірського хребта, яке має тектонічне чи ерозійне походження. Найглибші сідловини використовують як перевальні шляхи через гірський хребет.

Сільськогосподарська гідрологія

Розділ гідрології, в якому розглядаються гідрологічні умови в їх взаємодії з об'єктами і процесами сільськогосподарського виробництва.

Сіроземи

тип ґрунтів з слабо диференційованим профілем, що формується в піщано-степовій зоні субтропічного поясу, здебільшого на лесах та лесовидних суглинках.

Скид

розрив щільності верств гірських порід з вертикальним або нахиленим змішувачем у бік опущеного крила. Утворюється внаслідок розтягування земної кори.

Скидова долина

річкова долина, закладання якої наперед визначене скидом. Один з видів тектонічних долин.

Скидова западина

замкнене зниження на поверхні Землі, обмежене скидами; один з видів тектонічних западин.

Складчаста структура

форма залягання пластів гірських порід, коли спостерігається часта зміна їхнього напрямку та кутів падіння. Співвідношення між формами рельєфу та складчастими структурами буває різним: в одних випадках спостерігається пряме відображення геологічної структури ...

Складчасті гори

гори, основні орографічні елементи яких на ранніх стадіях розвитку відповідають складчастим деформаціям. Зазвичай належать до епігеосинклінальних гір, які виникли на місці геосинклінальних систем (наприклад гори Дагестану, Центральний Копетдаг). Геомор ...

Складчасті тектонічні рухи

тектонічні рухи земної кори, які призводять до утворення складок - згинів та викривлень шару гірських порід, площин нашарувань. Складчасті тектонічні рухи називають плікативними. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. ...

Складчастість

1) процес складкоутворення; 2) сукупність складок певної ділянки земної кори; 3) процес утворення складчастих областей і складчастих систем. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловс ...

Складчасто-брилові гори

гірський рельєф, що виникає при повторному орогенезі складчастих областей, які втратили свою пластичність. Складчасто-брилові гори складаються з окремих брил - хребтів, інші опускаються у вигляді грабенів - западин. Зазвичай належать до відроджених гір еп ...

Склепіння

велика ізометрична куполоподібна платформна структура, яка в поперечнику сягає декілька десятків чи понад сотні кілометрів; склепінчастоподібне підняття фундаменту (наприклад Токмовське й Татарське склепіння Східноєвропейської платформи). Геоморфологія ...

Скресання

Фаза льодового режиму, для якої характерним в руйнування льодяного покриву.

Скульптурний рельєф

відносно невеликі форми рельєфу, в утворенні яких головну роль відіграли денудаційні екзогенні процеси.

Смерч (торнадо)

сильний атмосферний вихор, вертикальна вісь якого тягнеться до землі від основи грозової хмари. Колір його міняється від сірого до чорного. Приблизно у 80 % торнадо на території США максимальні швидкості вітру досягають 65—120 км/год і тільки у 1 % — 320 ...

Снігова лінія

снігова границя, вище якої в горах зберігається нетанучий сніг, що з часом перетворюється в фірн, а потім у лід. Вище снігової лінії нагромадження твердих опадів переважає над їх таненням і випаровуванням.

Сніжниця

Накопичення снігу, що плаває у воді.

Сольове вивітрювання

процес руйнування та хімічних змін гірських порід унаслідок кристалізації солей у порах і капілярних тріщинах поверхневих шарів породи під час випаровування води із сольових розчинів, що містяться в породі. Характерне для пустель. Геоморфологія: термін ...

Сольфатари (сірчисті фумароли)

вулканічні гази (температура 100...300 °C), у складі яких переважають сірчистий газ, сірководень, вуглекислий газ, пара води, азот, метан тощо.

Солярний клімат

клімат, що визначається теоретично за даними величинами надходження сонячної радіації відповідно до широти місця і схилення Сонця. Такий тип клімату ще називають радіаційним.

Сонячна доба

час, за який Земля робить повний оберт навколо своєї осі відносно Сонця. Складає 24 години.

Сонячна радіація

Електромагнітне випромінювання Сонця, що поширюється в просторі у формі електромагнітних хвиль і проникає в земну атмосферу.

Спайність

здатність мінералів розколюватись під час удару з утворенням рівних гладких площин, які збігаються з гранями кристалічної решітки даного мінерала.

Спрединг

розростання океанічного дна в рифтових долинах серединно-океанічних хребтів. Це процес розсовування жорстких літосферних плит в області рифтів серединно-океанічних хребтів із постійним нарощуванням кори океанічного типу за рахунок матеріалу, що піднімаєть ...

Сталагміт

натічне мінеральне утворення на дні печер. Його ріст відбувається знизу вверх навпроти сталактиту.

Сталагміти

стовпоподібні, конічні та інші форми мінеральні (переважно вапнякові) утворення, що ростуть з дна печер чи інших карстових порожнин.

Сталактит

натічне мінеральне утворення, яке звисає зі стелі печер. За складом він найчастіше вапнистий.

Сталактити

мінеральні утворення (переважно вапнякові), що звисають зі стель карстових печер у вигляді бурульок, гребінок, бахроми тощо.

Старорічище

Видовжена водойма, що виникла на заплаві річки в наслідок відокремлення ділянки річкового русла. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Стаціонарний антициклон

малорухливий антициклон, який іноді тривалий час залишається на одному місці. До С. а. належать значні й потужні антициклони в субтропіках; узимку — антициклони в середніх широтах над материками; протягом року — над Антарктидою.

Стаціонарний фронт

атмосферний фронт, який не змінює свого положення у просторі, оскільки на ньому не виникають циклонічні збурення.

Стаціонарний циклон

циклон з малою швидкістю переміщення, який тривалий час залишається в певному районі.

Створ річки

Поперечник через річку, закріплений на місцевості.

Стійкість гірських порід

опір гірських порід деструктивній дії екзогенних процесів. Нариклад, осадові породи (піски, глини, леси та ін.) зазвичай стійкіші до процесів хімічного руйнування, але досить податливі до механічного руйнування текучими водами, хвильовими й еоловими проце ...

Стільникове вивітрювання

процес утворення на поверхні скель заглиблень, сукупність яких нагадує бджолині стільники. Сольові розчини, які циркулюють у породі, роз'їдають її. Неоднакові пористість і тріщинуватість мінеральних мас зумовлюють початкову нерівномірність цього процесу. ...

Стоковий майданчик

Ділянка схилу, що обмежена від довколишньої території водонепроникним бортиком і обладнана для вимірювання поверхневого стоку. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Стокові вітри

постійні, дуже сильні вітри з внутрішніх районів Антарктиди до узбережжя.

Столовий рельєф

рельєф розчленованих ерозією височин або плато, які побудовані горизонтально залягаючими товщами гірських порід.

Столові гори

ізольовані височини, які характеризуються крутими схилами й плоскими вершинними поверхнями, броньованими стійким до денудації шаром осадових чи магматичних порід, а також латеритною корою (у зоні тропічних саван). Утворюються внаслідок ерозійного розчлену ...

Столові гори

ізольовані височини з крутими схилами й плоскими вершинами. Останні часто броньовані горизонтальними пластами осадових порід чи вулканічного матеріалу (лава, трапи).

Столові країни

значні за площею території, які характеризуються горизонтальним заляганням пластів і переважанням у рельєфі ізольованих височин із плоскими вершинами та крутими, часто східчастими схилами (наприклад Тургайське плато, плато Карру, Устюрт). Геоморфологія ...

Стратиграфічна шкала

шкала, яка відображає послідовність наверстування осадових товщ порід різного віку. Стратиграфічні одиниці шкали різного рангу (еонотема, група, система, відділ, ярус) відповідають геохронологічним підрозділам (еон, ера, період, епоха, час), які вказують ...

Стратиграфія

наука (розділ геології), яка вивчає послідовність наверстувань гірських порід, їхнє географічне поширення, мінеральний склад та викопні органічні рештки.

Стратовулкан

вулканічна споруда змішаного типу: складається як із шарів лави, так і з шарів пірокластичного матеріалу (вулканічні бомби, попіл, лапілі). Чимало стратовулканів мають майже правильну конічну форму (Фудзіяма, Ключевська сопка, Попокатепетль). Серед цих ут ...

Стратовулкани

вулкани, конуси яких складені переміжними потоками та уламками затверділої лави, які зцементувались і перетворилися на туф (нагромадження пухких викидів вулканів).

Структура гірської породи

сукупність ознак породи, яка зумовлена ступенем її кристалічності, розмірами, формою та взаєморозміщенням складових частин. Морфологічною одиницею структури є мінеральне зерно. Дрібно- й рівномірнозернисті породи більш стійкі до фізичного вивітрювання, ні ...

Структура магматичних тіл

форма залягання інтрузивних магматичних тіл, які завдяки тривалій денудації оголюються на поверхні. Оскільки магматичні тіла відносно стійкі до впливу екзогенних процесів, вони мають велике геоморфологічне значення (наприклад часто утворюють високо піднят ...

Структура породи

особливості будови гірських порід, зумовлені морфологією і просторовим взаєморозміщенням їхніх складових частин.

Структурна геоморфологія

розділ геоморфології, який вивчає взаємовідношення між рельєфом (переважно його крупними елементами), геологічною будовою та рухами земної кори. Один із методів структурної геоморфології - морфоструктурний аналіз (розкриття особливостей будови й розвитку ...

Структурне плато

плато, броньоване горизонтальним стійким до денудації шаром гірських порід, який опинився на поверхні внаслідок видалення денудацією більш податливих порід, що залягали вище. Наприклад плато Устюрт, ділянки Середньосибірського плоскогір'я. Геоморфологі ...

Структурно-геоморфологічний напрям

морфоструктурний напрям розглядає рельєф Землі з позиції вирішального впливу на його формування особливостей тектонічної будови та рухів земної кори. Виник упродовж 50-60-х років минулого сторіччя й відразу набув поширення, оскільки за допомогою структурн ...

Структурно-денудаційна тераса

структурна тераса - це терасоподібне утворення на схилі, зумовлене виходами на поверхню відпрепарованого селективною денудацією пласта твердих гірських порід, що має горизонтальне чи субгоризонтальне заляганням. Геоморфологія: терміни й поняття (комент ...

Структурно-денудаційний рельєф

рельєф, морфологія якого зумовлена геологічними структурами, відпрепарованими денудацією. Може бути прямим та оберненим (інверсійним) залежно від стадії розвитку, інтенсивності денудації і літологічного складу гірських порід. Геоморфологія: терміни й п ...

Струмок

Невеликий постійний або тимчасовий водотік, утворений внаслідок стікання снігової чи дощової води або виходу на поверхню підземних вод.

Субаеральний рельєф

рельєф, який утворився на суходолі, в континентальних умовах.

Субаквальний рельєф

рельєф, який утворився в підводних умовах (на дні річки, озера, моря, океану).

Субдукція

процес підсування океанічної плити під континентальну біля активних континентальних окраїн в зонах Вадаті-Заварицького-Беньофа.

Сублітораль

область дна морів і океанів у межах шельфу від урізу води до 200 м.

Субсеквентна долина

долина річки, напрям якої збігається з простяганням голів пластів, що мають моноклінальне залягання. Вона перпендикулярна до консеквентної долини. Розробляючи долину вздовж виходу пластів податливих порід, ковзаючи під час свого врізання по покрівлі стійк ...

Суфозія

винос розчинених речовин і дрібних мінеральних частинок з гірських порід водою, що просочується у їхній товщі.

Сучасні тектонічні рухи

тектонічні рухи (підняття, опускання, зсуви) земної кори, які проявлялися в історичний час (декілька сотень років тому за пам'яті людей) та відбуваються сьогодні. Виявляються за геодезичними даними (повторні нівелювання, триангуляції, трилатерації), гідро ...

Східчастий рельєф

рельєф, який поширений в областях непорушеного горизонтального залягання шарів гірських порід різної стійкості; сформований у результаті їхньої вибіркової (нерівномірної) ерозії та денудації. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. дл ...

Тайга

хвойні ліси північної частини помірного поясу Північної півкулі; складаються з ялини, ялиці, модрини, сосни (зокрема кедрові), при наявності деяких листяних порід.

Тайфун

тропічний циклон, часто ураганної сили. Назва в перекладі з китайської означає "великий вітер".

Таласократичний режим

типовий режим для еволюційних етапів розвитку геосинклінальних поясів; характеризується створенням сприятливих умов для розвитку органічного світу.

Таласократон

тектонічно відносно стійка, малорухома область ложа океанів, у межах якої розвинені абісальні рівнини.

Танатоценоз

скупчення у певних пунктах решток відмерлих організмів. Складається як із автохтонних організмів, так і з принесених течіями, прибоєм, вітром тощо.

Твердий стік

маса завислих і волочених по дну та розчинених речовин, що проносяться рікою через поперечний переріз за певний проміжок часу.

Твердість мінералів

опір мінералів механічній дії твердішого тіла, зумовлений міцністю кристалічної структури мінералів.

Розрізняють твердість шкрябання, втискування, шліфування. Твердість мінералів визначається за еталонами шкали Мооса методом шкрябання: 1 - тальк; 2 - гіпс ...

Текстура гірської породи

сукупність зовнішніх ознак будови гірської породи, зумовлена орієнтацією та розподілом мінералів. На відміну від структури, морфологічною одиницею текстури є мінеральний агрегат. Розрізняють масивну або однорідну, флюїдальну, пористу, сланцювату, плямисту ...

Текстура породи

сукупність ознак будови породи, які визначаються орієнтацією й відносним розміщенням та розподілом складових частин (зерен) породи.

Тектогенез

сукупність тектонічних рухів і процесів, які формують структури земної кори. Термін "тектогенез" запропоновано німецьким геологом Е. Харманом (1930).

Тектонічна консолідація

перехід земної кори від рухливого (геосинклінального) до більш стабільного (платформного) стану.

Тектонічний покрив

велетенські лежачі складки, які утворюються за насунання одних пластів гірських порід на інші унаслідок переміщення значних мас земної кори в горизонтальному напрямі на десятки й сотні кілометрів. При цьому молодші гірські породи можуть бути поховані під ...

Тектонічний рельєф

1) форми рельєфу, які утворилися безпосередньо в результаті тектонічних деформацій шарів гірських порід і земної поверхні в цілому у вигляді складок, куполів, скидових уступів тощо; 2) форми рельєфу, які виникли внаслідок впливу екзогенних процесів на пер ...

Тектонічний цикл

сукупність геологічних явищ в просторово спрямованому розвитку тектоносфери. Характеризується закономірною еволюцією рухомої (геосинклінальної) області від її закладення до завершення процесів гороутворення.

Тектонічні гори

підняття земної поверхні, які зумовлені деформаціями земної кори. Залежно від характеру деформацій земної кори в процесі горотворення серед тектонічних гір розрізняють складчасті, складчаєто-брилові та брилові гори. Геоморфологія: терміни й поняття (ко ...

Тектонічні деформації

зміни форми залягання, об'єму, внутрішньої структури та взаємного розміщення тіл гірських порід під впливом внутрішніх сил Землі. Найчіткіше тектонічні деформації проявляються у вигляді різноманітних складчастих і розривних порушень, у переорієнтуванні й ...

Тектонічні прогини

загальна назва будь-яких прогинів (опускань) земної кори лінійної форми, які створені тектонічними рухами. Розрізняють геосинклінальні прогини, крайові прогини, внутрішньоплатформні прогини (авлакогени, рифтові системи). Приклади сучасних тектонічних прог ...

Теократичний шельф

шельф, до якого приурочені крупні седиментаційні басейни. Характеризується тривалим повільним опусканням.

Теорія мобілізму

виникла на межі XIX - поч. XX ст. і пов'язана з іменами амер. геолога Тейлора та нім. геофізика й метеоролога Вегенера. Уперше сформульована Вегенером у 1912 р. Теорія побудована на тектонічних гіпотезах про можливість значних горизонтальних переміщень ма ...

Теплоємність гірських порід

здатність гірських порід поглинати теплове випромінювання. Більша теплоємність спричинює інтенсивніше руйнування породи процесами температурного вивітрювання та денудаційного зрізання.

Теплопровідність гірських порід

здатність гірських порід проводити тепло. Чим менша теплопровідність, тим більші температурні відмінності виникають на прилеглих ділянках породи у процесі її нагрівання й охолодження. Це призводить до збільшення внутрішніх напружень і, як наслідок, до ру ...

Теригенні відклади

сукупність уламків різних порід і мінералів, які виникли внаслідок денудації суходолу. Можуть бути зцементованими чи пухкими. Нагромаджуються як у морських басейнах, так і в наземних умовах.

Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для ...

Терми

виходи гарячих джерел підземних вод у районах сучасного вулканізму, зонах інтенсивного тектогенезу (Камчатка, Курили, Кавказ тощо). Температура термальних джерел може сягати 80-90°C. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. в ...

Терра росса

червона земля - нерозчинні продукти вивітрювання, які складаються з окислів заліза й мулистих мінералів червоного або вишневого кольору. Терра росса має елювіальне походження; утворюється в умовах сучасного посушливого або перемінно-вологого тропічного та ...

Течія у водоймі

Переміщення водної маси у певному напрямі, обмежене нерухомою водною масою чи водною масою, що рухається в іншому напрямі. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Тимчасовий водотік

Водотік, переміщення води в якому відбувається протягом меншої частини року.

Тип руслового процесу

Певна схема деформації русла та заплави річки, зумовлена поєднанням особливостей водного режиму, стоку наносів і умов, які обмежують деформацію та відображають форму транспортування наносів. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., ...

Товтри

скелясті сильнорозчленовані й закарстовані вапнякові горби, які простягаються паралельними грядами. Найбільш поширені в Румунії та Молдові; в Україні - Подільські Товтри. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. за ...

Тори

невеликі останці корінної породи, що височіють над навколишньою територією. Зазвичай складені гранітними породами; трапляються в умовах вологого тропічного клімату. Провідну роль в еволюції торів відіграє структура порід: протягом тривалої фази вивітрюван ...

Транзитний стік

Стік, що сформувався за межами певного фізико-географічного району.

Трансгресивний шельф

материкова обмілина, яка утворилася під час підняття рівня моря чи занурення периферійної частини материка.

Трансгресія

наступ моря на суходіл. Найчастіше спричиняється опусканням суходолу.

Транспортувальна здатність потоку

Гранична маса наносів певної гідралічної крупності, яка відповідає умові рівноваги процесів розмивання та відкладання за даного гідралічного режиму потоку. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Трансформні розломи

поперечні розривні порушення серединно-океанічних хребтів, по яких відбуваються горизонтальні зміщення осевих рифтів іноді на сотні кілометрів.

Трансформні розломи

розломні порушення компенсаційного характеру, перпендикулярні до рифтових тріщин.

Трансформування паводкової хвилі

Явище зміни характеру розподілу стоку в часі у процесі переміщення води русловою мережею чи під впливом водойм. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Трапи

породи основного складу (діабази, порфірити, базальти) характерні для платформ.

Тривалість добігання

Проміжок часу, за який маса води у річці проходить певну відстань.

Трилобіти

викопні морські тварини типу членистоногих. Відомі з пізнього протерозою, досягли розквіту у палеозойських морях, вимерли до початку мезозою.

Тріщина

(в геології) - це порушення суцільності гірських порід чи льоду без зміщення розірваних частин. Розрізняють тріщини тектонічного (тектонічні розриви, кліваж) і нетектонічного (тріщини висихання, ущільнення, обвалів тощо) походження.

Тріщинні вулкани

вулкани, підвідними каналами яких є тріщини в земній корі. Виверження відбуваються або вздовж усієї тріщини, або (що частіше) в окремих її ділянках. Тріщинні вулкани часто з'єднуються між собою акумулятивними конусами. Геоморфологія: терміни й поняття ...

Тріщинуватість гірських порід

сукупність тріщин, які пронизують гірські породи. Може бути викликана різними причинами - тектонічними, гравітаційними, ущільненням породи, вивітрюванням тощо; відіграє важливу роль у рельєфоутворенні.

Наприклад, значна тріщинуватість порід зумовлює закла ...

Трог

льодовикова долина коритободібною форми у поперечному перерізі, що утворилася внаслідок льодовикової екзарзації тектонічних або флювіальних гірських долин. Слугує шляхом переміщення льодовикових мас від зони живлення до зони абляції.

Трубка вибуху

вертикальний, розширений догори трубоподібний канал діаметром 25-800 м, який утворюється внаслідок прориву до поверхні Землі вулканічних газів. Зазвичай трубка вибуху заповнена кімберлітом, який містить алмази. Поширені на Сибірській платформі, в ПАР, Інд ...

Туман

аерозоль з краплинно-рідинною дисперсною фазою. Утворюється з перенасиченої пари внаслідок конденсації. В атмосфері туманом називають скупчення водяних крапельок або крижаних кристалів у приземному шарі.

Туманом прийнято називати помутніння повітря безпос ...

Тургайська флора

флора помірно теплої фітогеографічної провінції, сформованої у палеогені на півночі Північної Америки, у Гренландії, на півночі Європи, у Західному й Східному Сибіру. До її складу входили листопадні й хвойні дерева: клен, береза, бук, каштан, липа, магнолі ...

Увал

втягнута височина зі спадистими схилами, без чітко вираженого підніжжя; вершинна поверхня плоска або трохи опукла. Відносна висота до 200 м.

Уламкова кора вивітрювання

продукти вивітрювання, які представлені нагромадженням хімічно незмінених чи слабозмінених уламків первісної гірської породи. Основні процеси її утворення - морозне й температурне з незначною участю біохімічного (лишайникового) вивітрювання. Характерна дл ...

Ультраабісаль

найглибша частина океану (глибини понад 6-7 км), область глибоководних жолобів.

Ультраметаморфізм

особлива крайня стадія регіонального метаморфізму, супроводжується повним розплавленням вихідних гірських порід. З ультраметаморфізмом пов'язують утворення мігматитів.

Ультраосновні гірські породи

магматичні породи, утворені з магми, яка містить менш як 40% кремнезему. Зустрічаються лише інтрузивні відміни темного забарвлення (дуніт, перидотит, серпентиніт, піроксеніт).

Уніформізм

концепція, згідно з якою в геологічному минулому діяли ті ж сили і з такою ж інтенсивністю, що й у наш час. Звідси випливав висновок, що характеристики сучасних геологічних явищ можна поширювати на геологічне минуле будь-якої давнини без змін, що є помилк ...

Урбогенна геоморфологія

напрям прикладної геоморфології, що систематизує знання про рельєф міських територій, його будову, зовнішні ознаки, властивості, походження та закономірності розвитку, про взаємозв'язки і взаємозалежності контактуючих середовищ, межею яких є земна поверхн ...

Урема

ліс або чагарники чагарників на заплавах і низьких терасах рівнинних річок в межах степової і лісостепової зон. Часто представлена листяним вологим лісом з тополі, верби, черемхи, в'яза з високою травою і очеретом.

Уріз води

лінія пересікання водної поверхні водоймища з поверхнею суші, тобто межа води біля берега водоймища.

Учення про геоморфологічні формації

морфогенез на земній поверхні відбувається завдяки постійному рухові (кругообігу) речовини й енергії в геосферах, що утворюють складну систему природи Землі. У цьому процесі виявляється значимість рельєфу земної поверхні, що є межею обміну речовиною та ен ...

Фаза водного режиму річки

Характерний стан водного режиму річки, що повторюється в певні гідрологічні сезони, пов'язані зі змінами умов живлення. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Факоліт

інтрузивні магматичні тіла, які утворюються при заповненні магмою пустот на згинах складок.

Фаціальний аналіз

метод відтворення умов формування давніх осадків за усією сукупністю характерних для них ознак.

Фен

вітер, часто сильний і рвучкий, з високою температурою й низкою відносною вологістю повітря, що дме час від часу з гір у долини. Аналогічний вітер у Північній Америці називається чинук.

Фізичні поля Землі

представлені гравітаційним, магнітним, геометричним й електричним полями й вивчаються відповідними галузями наук.

Фіксизм

1) геотектонічна концепція, яка виходить із припущення про зафіксоване взаємне розташування континентів протягом геологічної історії Землі. При поясненні розвитку планети віддається перевага вертикальним тектонічним рухам. 2) група тектонічних гіпотез, ...

Фірн

скупчення зернистого снігу, що утворився внаслідок неодноразового підтавання і наступного замерзання снігу під тиском вище лежачих шарів.

Фірнова лінія

нижня границя області фірнового живлення на льодовику.

Флексура

східчастий вигин осадової верстви. Розвиток флексур часто спричиняє розриви суцільності верств.

Фліш (флішова формація)

потужні товщі тонковерстування-тих осадових гірських порід. Характерне ритмічне перешарування декількох різновидів порід. Утворюється в глибоких прогинах у кінці головного геосинклінального етапу розвитку території.

Флювіальна геоморфологія

розділ геоморфології, який вивчає морфологію, морфометрію, походження й розвиток рельєфу, що формується завдяки діяльності текучих поверхневих вод на земній поверхні. Геоморфологія: терміни й поняття (коментар): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. ...

Флювіогляціальні відклади

піщано-глинисті осадки, винесені талими водами й відкладені поблизу переднього краю льодовика.

Форамініфери

велика група найпростіших організмів із класу саркодових. Відомі бентосні й планктонні форми. Поширені з кембрію до наших днів.

Форланд

платформна область, яка лежить перед складчастим поясом.

Форма рельєфу

1) геоморфологічне утворення, що нагадує геометричну фігуру; 2) окреме тривимірне тіло, яке займає певні об'єми відкладів земної кори. Форми можуть бути додатними (гори, горби, плато тощо) або від'ємними (яр, балка, річкова долина, карстова лійка тощо). 3 ...

Формація

угруповання геологічних тіл (верств, гірських порід), об'єднаних у парагенетичному, стратиграфічному чи іншому відношеннях. Комплекс генетично пов'язаних фацій.

Фреатичне виверження

тип виверження, коли внаслідок взаємодії лави з ґрунтовими водами на земній поверхні раптово з'являється велика кількість водяної пари й грязей.

Фреони

хлорфлуорвуглеводні (ХФВ) сполуки, що мають антропогенне походження (використовуються у аерозолях, дезодорантах та холодильній техніці) і руйнують озоновий шар атмосфери.

Фузулініди

викопні найпростіші організми з підкласу форамініфер. Мають породотвірне значення, особливого поширення набули у палеозої (карбон, перм).

Фумароли

гарячі вулканічні гази. Залежно від стадії виверження поділяються на сухі, кислі, лужні, сірчисті та вуглекислі.

Фундамент платформи

основа платформи, яка складена дислокованими геосинклінальними осадовими, магматичними й метаморфічними породами. Формується на геосинклінальній стадії розвитку території.

Хвилі

коливальні рухи верхнього шару водної маси в морях, озерах, водосховищах.

Хемогенні відклади

гірські породи, які утворюються шляхом осадження на дні водойм із розчинів у результаті хімічних і біохімічних реакцій чи зміни температури води. До них відносять розчинні солі (галіт, карналіт та ін.), гіпси, ангідриди, доломіти, яшми, джеспіліти, деякі ...

Хімічне вивітрювання

процес зміни хімічного складу гірських порід з утворенням стійкіших мінералів в умовах земної поверхні. Особливо інтенсивно хімічне вивітрювання відбувається у вологих тропіках. Із процесами хімічного вивітрювання пов'язані великі родовища корисних копалин ...

Хіоносфера

Шар тропосфери з позитивним балансом твердих атмосферних опадів, незалежно від того, досягає нижня межа хіоносфери поверхні Землі, чи ні. На поверхні Землі нижня межа хіоносфери ототожнюється зі сніговою лінією.

Хмарність

1) сукупність хмар у деякій частині атмосфери. 2) Міра покриття небесного склепіння хмарами (наприклад, в десятих частиках).

Цементація

процес скріплення в міцну щільну масу пухких продуктів вивітрювання гірських порід і ґрунтів глинистою, вапняковою, кременистою чи залізистою речовиною. У результаті цементації піски перетворюються в пісковики, щебінь - у брекчію, галечники - у конгломера ...

Центральне виверження

виверження з єдиного жерла вулкана чи з компактної групи декількох виходів лави. Протиставляється тріщинному виверженню.

Цератити

амонідеї з цератитовою лопатевою лінією. Вони розвивались у пермі — тріасі.

Цефалоподи

головonoї молюски, морські високоорганізовані тварини, які набули значного поширення у морях палеозою та мезозою.

Циклічність рельєфотворення

закономірне чергування рельєфоутворюючих процесів та їхньої інтенсивності, зумовлене періодичністю геологічних явищ (головним чином тектонічних рухів) і коливань клімату, у результаті чого спостерігається періодичне виникнення різноманітних генерацій рельєфу ...

Цунамі

гігантські хвилі висотою до 2 – 3 м і швидкістю поширення 400-800 км/год., що виникають внаслідок підводних землетрусів. При підході до берега висота хвилі зростає в 5 – 10 разів, швидкість зменшується і вони спричиняють великі руйнування.

Чинники рельєфоутворення

рушійні сили геоморфологічних процесів. За способом утворення рельєфу розрізняють внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні) чинники. Ендогенними чинниками формування рельєфу є такі геологічні категорії, як тектоніка, магматизм і петрографічна різноман ...

Чинники стоку

Елементи зовнішнього фізико-географічного середовища, які визначають величину та особливості формування стоку в певному басейні. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Чутливість параметрів моделі стоку

Ступінь впливу зміни значення будь-якого параметра моделі стоку на точність вирішення завдання в цілому чи окремих його ланок. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Шар температурного стрибка

(у гідрології) - це шар водної товщі водойми, у межах якого відбуваються різке зниження температури та підвищення густини води зі збільшенням глибини. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Шар'яж

горизонтальний чи пологий насуп з переміщенням гірських товщ у вигляді покриву на значні відстані (десятки чи сотні кілометрів).

Швидкісна вертикаль

Прямовисна лінія від поверхні до дна водойми, на якій вимірюють швидкість течії в одній чи декількох точках. Гідрологія суші., терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 рік.

Шельф

рівнинна слабонахилена (до 1°) смуга підводної окраїни материків (шириною від декількох км до 1200-1500 км), яка прилягає до берега суходолу й характеризується однаковою з нею геологічною будовою. Бровка може розміщатися на різних глибинах: від 50-100 м д ...

Шкала Мооса

запропонований німецьким вченим Ф. Моосом набір мінералів — еталонів з послідовно зростаючою твердістю. Використовується для орієнтовного визначення твердості мінералів.

Шквал

(від англ. squall) — різке короткочасне (від хвилини до декількох хвилин) посилення вітру іноді до 30—70 м/с із зміною його напрямку, частіше за все під час грози.

Шлаковий вулкан

різновид вулканічних конусів, який утворюється в разі не лише викидання рідкої лави, а й унаслідок вибухів завдяки її перенасиченості газами. Під час вибуху лава фонтанує мірадами крапель, які застигають так швидко, що падають на поверхню у вигляді бризо ...

Шоти

замкнуті зниження, дно яких покрито шаром солі або кіркою мулу.

Штиль

(нідерл. stil) — безвітря або дуже слабкий вітер (зі швидкістю до 0,5 м/с).

Шток

порівняно невелике (до 200 км²) інтрузивне тіло часто неправильної форми, близької до циліндричної.

Штокверк

гірська порода, яку пересікає густа низка прожилок рудних мінералів, що утворюють поклади корисної копалини.

Штольня

горизонтальна підземна гірничя виробка з безпосереднім виходом на денну поверхню.

Штрек

горизонтальна підземна гірничя виробка без виходу на денну поверхню.

Шуга

Внутрішньоводний лід, що спливає на поверхню або занесений вглиб потоку. Гідрологія суші: терміни та визначення основних понять., К., Держстандарт України, 1997 р.

Шугохід

Переміщення шуги на поверхні та всередині водного потоку.

Шурф

вертикальна гірничя виробка з квадратним чи прямокутним перерізом, яка проводиться з поверхні Землі під час розвідки корисних копалин. Максимальна глибина виробки становить 20...30 м.

Шхери

невеликі скелясті острови й групи підводних скель у невисоких, скелястих, складно-розчленованих берегів морів в областях пізньоплейстоценового покривного зледеніння.

Щит

найбільша (сотні, іноді понад тисячу кілометрів у перерізі) додатна структура платформ, яка характеризується стійкістю тектонічного режиму протягом тривалого часу.

Щитовий вулкан

вулкан у формі щита. Виникає під час виливу рухливої базальтової лави, яка розтікається на значні відстані від центра виверження. Виділяють два підтипи щитових вулканів: ісландський (відносно невеликі розміри, відсутність бокових кратерів) і гавайський (б ...

Ювенільна вода

вода, яка виділяється з магми та надходить у підземну гідросферу Землі.

Ядро Землі

центральна область Землі, яка обмежена сферичною поверхнею із середнім радіусом 3470 км. Поділяється на зовнішнє й внутрішнє.

Япетус

гіпотетичний океан, який розділяв у ранньому палеозої Північно-Американський та Східно-Європейський континентальні масиви.

Японський тип перехідної зони

відрізняється великими площами островів та півостровів, що є результатом злиття кількох островних дуг різного віку. Рельєф островів гірський, характерним є інтенсивний вулканізм і негативні гравітаційні аномалії, особливо в глибоководних жолобах. Останні д ...

Ярусність рельєфу

послідовна зміна типів рельєфу з висотою, зумовлена кліматичною зональністю чи історією розвитку території. Ярусність рельєфу виражається наявністю глобальних та регіональних геоморфологічних рівнів, поверхонь вирівнювання. З-поміж глобальних геоморфологі ...